

F Á B I Á N L Á S Z L Ó

Töprengések az idő körül

Heveny vacillálásom tárgya: az idő körte alakú
vagy a körte idő alakú?

Einstein formába öntötte az időt;
vajon ki öntötte formába a körtét?
És hát ki *öntötte össze* a kettőt?
Miként nem vettem észre, mi fán terem,
jóllehet, vagy hét évtizede gondozom körtefámat?
Lehet, hogy ez a hét évtized is körte alakú?
Netán a tüskéskörtémnek lenne idő alakja?

Sosem fogok kikecmeregni ebből a csapdából...

*

Hawking megírta az *idő rövid történetét*.
Vajon létezik hosszabb története is?
Ha igen, mennyivel?
Azaz: mit hagyott ki, hogy a történet rövid legyen?
Talán éppen a Teremtőt, miként dicsekedni szokott...

*

Idő nem létezett a világ kezdete előtt –
Szent Ágoston tartja így.
Lehet, hogy csak nem volt formája?
Föltehető ekként a kérdés?
Biztosan, hiszen nem volt körte,
aminek fölölthette volna az alakját.
Ekként Ágostonnak (és az öt szajkózó fizikusoknak)
Föltétlenül igazuk van.

De akkor mi van az örökkévalósággal?..

*

A fénykúp csúcsáról nézvést körte alakú az idő:
a semmi-pontban van a legsűrűbbje.
Hatalmas körte a múltunk;
belerajzolta magát a térbe,

hogy ekként válhasson téridővé.
Számunkra – még ha nő is ez a körte –
a valóságos idő mindössze múlt,
ám az gazdag tenyészet:
a konstatálás jelenével, a jövődő árnyékával.

Nem örökkévalóság, de nekünk bőséggel elegendő...

*

Egyirányú az idő:
kezdetétől folyik a vége felé
és erre a receptre állít minden létezést.
Lehet egyirányú úgy, hogy nem egyenes vonalú:
hurkot vet – szeszélye szerint.
Akkor pedig *mintha már jártam volna itt* –
ám bár nem az idő lett ismerősebb,
körtébb annyira sem...

*

Időm fogytán.
Fogy tán?
(aszalt körte...)

*

Apránként öli magát az idő:
minden halál valamicskét a saját pusztulása,
a kezdettől a végre utaló mozzanat.
Kirobbant a Semmi,
mágába majdan visszaroskad: a kvantumvilágban
nem értelmezhető az idő.
Szertefoszlik végül a körte illúziója...

*

Belopta magát az „idő rövid történetébe”
az élet –
a maga még rövidebb történetével.
Talán annyi ideje sincs,
hogyan legalább önmagáról
megtudjon mindent.
(Hogy megérezze a rohadt körte szeszés illatát...)

*

Cefreszag, amely a hordóból árad,
finom párlatot ígér.
Az idő párlata: amit megélünk belőle,
nem pedig a vélt örökkévalóság,
amely időtlenség lenne.

Az élet legitimációja –
az Idő.

*

Belelapozva egy kétszáz éves matrikulába,
elhunyt koraszülöttek halál-okaként
ezt találtam: *idétlenség*.
Azaz: még nem jött el az ideje.
Logikailag követhetőnek tetszik,
miként nyerte el mai értelmét
az 'idétlen' megjelölés.

A körte nem kötött meg.

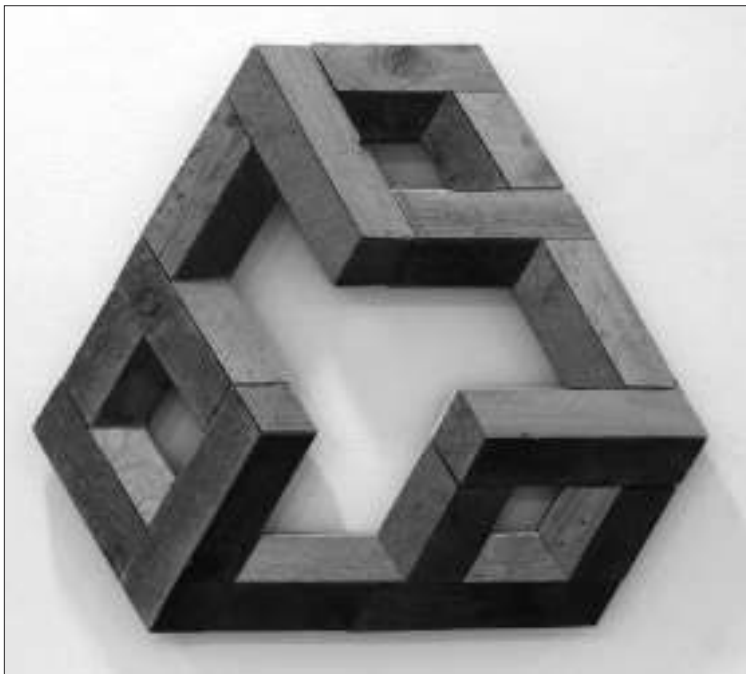
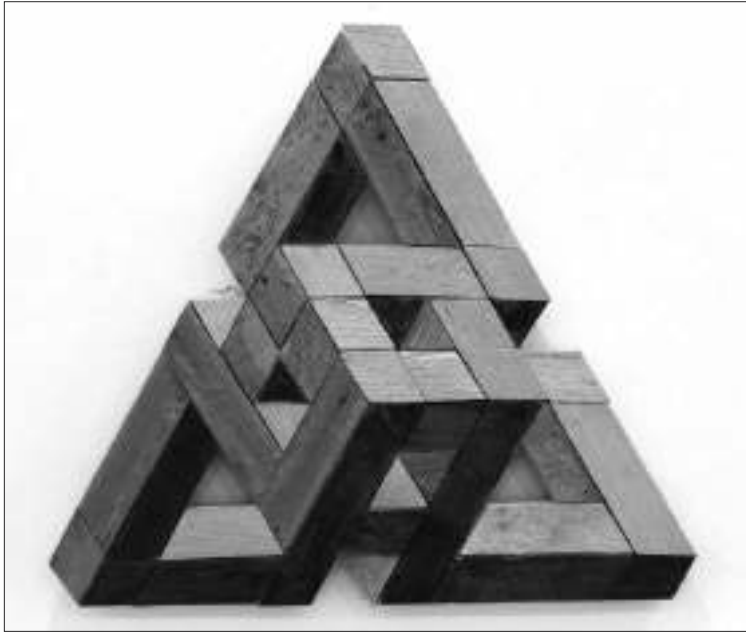
*

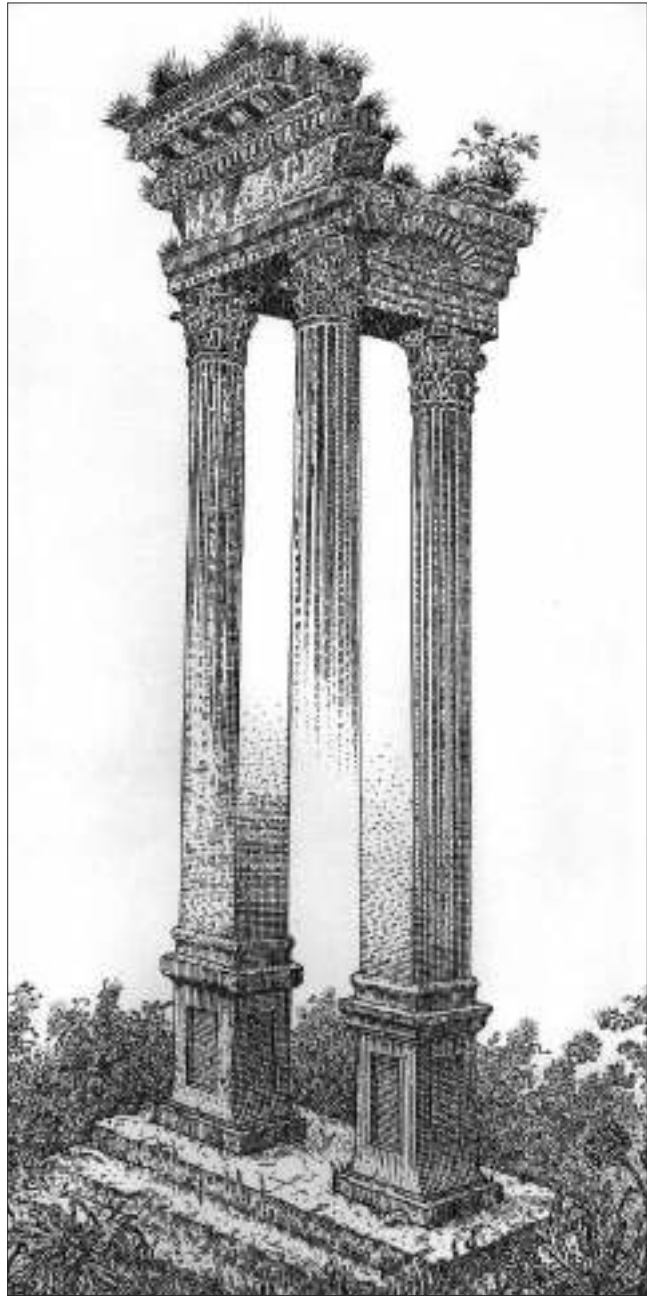
Schopenhauer az udvarán látott macskát
háromszáz évesnek gondolta;
a macska (talán sejtí az esőt)
mit sem tud az időről.

Sajnos, az idő *tud* a macskáról:
ekként az enyém nem élt háromszáz évet.

*

Rovelli szerint az idő nem valóságos,
képzeltésünk logikájának szülötte;
nyugtalanító kérdés:
miért erőltet képzelgésünk
ilyen beláthatatlan kényelmetlenséget ránk terpeszkedni?
Akár Rovellira is.

B U J I F E R E N C

Srí Arulparánanda Szvámigal és a meg nem különböztetés bölcssége

(B E F E J E Z Ő R É S Z)

VIII. MAHÁSZAMÁDHI

Arulparánanda 1890-ben találkozott Carpenterrel, és rá három évre, 1893-ban meghalt.

Feltehetőleg kurunégalai szálláshelyén egy súlyos, a patkányok és egyéb rágcsálók által terjesztett betegséget kapott el, melyet akkoriban kurunégalai láznak neveztek, manapság azonban patkányharapás-láznak hívnak.⁹⁵ Amikor Arunachalam utoljára találkozott vele, testileg már meglehetősen leromlott állapotban találta, de – mint ahogy ő mondta neki – „a láz valójában nem volt hatással igazi énjére, s hogy hosszú és súlyos betegsége alatt, amikor felesége és fia a leginkább el volt keseredve betegsége miatt, ő csaknem egy hónapon keresztül nem volt tudatában testének – viszont megőrizte tudata tisztaságát”.⁹⁶ Egyik utolsó levelében így írt Arunachalamnak (érdemes megfigyelni szenttelen és személytelen fogalmazásmódját): „A test egy tartály, telve férgekkel, melyeket betegségeknek neveznek. A Kurunégala-láz csupán egy fiktív név. Ez semmiféle okot nem ad a szomorúságra.”⁹⁷ Ha betegségét valóban kurunégalai tartózkodása alatt kapta, akkor szokatlanul hosszú ideig tartott, míg végleg ledöntötte lábáról. Gyógyszer nélkül ugyanis e kórság legfeljebb egy év alatt végez áldozatával. Az, hogy ez Arulparánanda esetében három évbe telt, részint kiváló általános erőnlétének volt köszönhető, részint talán annak, hogy – mint fentebb már utaltunk rá – meglehetősen otthonosan mozgott a tradicionális orvostudomány területén.

Július 19-én még viszonylag jól volt, és leült reggelizni, de anélkül kelt fel az asztal mellől, hogy evett volna, majd visszafeküdt. Újra egy intenzív lázas periódus következett, s Arulparánanda tudta, hogy ez immár elhozza számára a véget. Ekkor még utoljára, felesége és egyik fia kérésére engedve gyógyszert vett magához, de közölte velük, hogy ennek már semmi hatása nem lesz, s hogy családjának nem szabad búslakodnia halála miatt, mert ahogyan eddig, ő ezután is velük fog maradni.⁹⁸ Az elkövetkező két napban már nagyon keveset beszélt, és csaknem végig a *szamádhi* állapotában volt. Szíve 1893. július 21-én hajnali fél négykor dobbant utoljára.⁹⁹

Még halála előtt családjának egy halvány utalást tett arra, hogy betegsége bizonyos okok következménye, ámde hogy mire gondolt, azt nem közölte velük. Arunachalam

szerint azonban arra célozhatott, amit neki több alkalommal is említett, hogy tudniillik az isteni titkok közlése éretlen lelkekkel mindig büntetést von maga után. Ő azonban, mint mondta, nem szerette a félmegoldásokat, és csak a között tudott választani, hogy vagy mindent elmond – vagy semmit sem mond el. Ez az „éretlen lélek” minden bizonnyal elsősorban Carpenter volt, másodsorban talán Arunachalam.¹⁰⁰

Halálát követően, „mint ahogy azok esetében szokás, akik elérték a *szat-csit-ánandát*, a testet megfűrésztötték, megkenték olajjal, majd elvégezték mindazon szertartásokat, amelyeket Sivának is bemutatnak. Ezt követően a testet egy erre az alkalomra előkészített föld alatti helyiségbe helyezték, *nishtai* tartásban,¹⁰¹ a bejáratot pedig elzárták egy kővel, melyet betapasztottak. A hinduk között megszokott temetés [a hamvasztás] ilyen esetekben tilos, minthogy úgy hiszik, hogy az életlélegzet [*prána*] ilyenkor még akár évezredekre is a testben maradhat, ellenállóvá téve azt a romlással szemben. A sír fölött Sivának szentelt kis kápolnát szándékoznak építeni, melybe majd *lingamot*¹⁰² állítanak. A temetés óta, mint ahogy a templomokban szokás, napi rendszerességgel szertartásokat végeznek. [...] Ez tehát a vége ennek a nemes életnek – annak az embernek, aki Istenné vált.”¹⁰³

IX. A JÓ ÉS A ROSSZ TUDÁSÁNAK FÁJA

Arulparánanda tanításának egyik kardinális eleme a meg nem különböztetés bölcsessége. Ez a sajátos „misztikus erény” azonban korántsem korlátozódik a saivasziddhántára, vagy akár a hinduizmusra. A zsidó-keresztény szentírás – a Szent Biblia – első könyve az ember prehisztorikus paradicsomi létének végét egy különleges eseményhez köti: az ember evett a Tudás Fájának gyümölcséből. Bár a szöveg egy helyen csupán általános szinten említi a tudást (Teremtés könyve 3:6), többször is kifejezetten utal arra, hogy itt mindenekelőtt a tudásnak egy *specifikus* formájáról van szó: a jó és a rossz, a helyes és a helytelen tudásáról. A Tudás Fája tehát elsődlegesen a *megkülönböztető megismerés* fája, s e megismerés döntően, ha nem kizárólagosan *morális* jellegű. Hogy ez a paradox és különösen mélységes szimbólum, vagyis a *moralitás mint az ember bűnbeesésének kiváltó oka* hogyan került a zsidó Szentírásba, arra nem könnyű magyarázatot adni, hiszen a nagyon erősen morális beállítottságú zsidó vallásos géniusztól teljességgel idegen a moralitásnak ez a beállítása. A zsidó teológia nyilvánvalóan nem mutathatta be minden rossz gyökereként saját tanításának központi kategóriáját, a jó és a rossz megkülönböztetésének morális képességét. S tulajdonképpen nem is tette ezt: bármennyire is különös, a zsidó Szentírás – *quasi* a keresztény Ószövetség – a szóban forgó helytől eltekintve (Teremtés könyve 2. és 3. fejezet) *egyszer sem utal* a Tudás Fájára, vagyis a kereszténység előtti zsidó teológia nemhogy integrálta volna a maga világgépébe az emberi nem *proton pszeudoszának* e sajátos értelmezését, hanem egyenesen ignorálta azt, mint ahogy általában az egész bűnbeesés-mitologemáról sem vett tudomást:¹⁰⁴ nem „az ember” (*ha adam*), de még

csak nem is Isten állt figyelmének középpontjában, hanem érdeklődésének csaknem teljes spektrumát „a nép” (*ha’am*) s annak megannyi problémája töltötte ki.¹⁰⁵ A héber Biblia egészének fundamentuma ekképpen az eredeti kiindulópont elfelejtése, és tulajdonképpen a bukott állapot originalitásának implicit tételezése volt. De maga a keresztény teológia sem volt képes integrálni e szimbólumot: a Teremtés könyve iránti nagyfokú érdeklődése ellenére mindig is antinomista tévelygésnek tekintette és a főbűnöknél is súlyosabbnak ítélte meg azokat a tanokat, amelyek a moralitás prehistorikus paradicsomi meghaladását történelmi-üdv-történeti síkra akarták átemelni. Hiába volt kulcseszméje a Szentírásnak az, hogy az emberi nem szenvedésének alapvető oka a jó és a rossz tudás megkülönböztetése, a zsidó és a keresztény teológia ragaszkodott e megkülönböztetéshez, s még elvi szinten sem engedte meg a lehetőségét a jón és rosszon való túllépésnek. Csak a magas spiritualításban, különösen pedig a metafizikai háttérű misztikában jelent meg – ha gyakran csak burkoltan is – az a szemlélet, amely a jó és a rossz, az erény és a bűn morális polaritását meghaladhatónak tartotta.¹⁰⁶

Az ősszülők „eredeti” bűnével széttört a primordiális egység, és az ember belépett a polarítások világába. A jó és a rossz tudása, az eredendő kettősség további megkülönböztetések forrásává vált. Maga a nemi kettősség is csak az ősbűn után bontakozott ki a maga teljességében; a Paradicsomban a férfi és nő viszonya nem nemi természetű volt: kettejük viszonyát nem az *erősz* határozta meg, hanem a *philia*.¹⁰⁷ A szexus, vagyis a szétvágottság még nem uralta a két nemet kényszerítő erővel.¹⁰⁸ Még csak dualitás volt, polarítás nem. Csak bűnbeesésük és a Paradicsomból való kiűzetésük után jelent meg közöttük a nemi polarítás a maga kettős természetével: a vonzással (szexualitás) és a taszítással (szégyenkezés).¹⁰⁹ Gyermeküket – Káint, Ábelt és Szetet – már a Paradicsomon kívül nemzették: Ádám itt, „az Édentől keletre” – vagyis száműzetésének ideje alatt – „ismerte meg” először feleségét (4:1). Az állandóan megújuló generációk már az elveszített halhatatlanságot kompenzálják: ha már az ember az ősbűn révén individuálisan kiszolgáltatottá is vált a halálnak, kollektíve az egymást követő nemzedékek révén fölébe tudjon kerekedni.¹¹⁰ Olyan élet ez, amelyet átjár a halál. Élet és halál kibogozhatatlanul összekeveredik. Ezért amikor Szalóme megkérdezte Krisztust, meddig uralkodik a halál a földön, ő azt válaszolta neki: „Ameddig ti, asszonyok, szültök.”¹¹¹ A halál nem az élet vége, mert ami szintiszta élet, az nem érhet véget; a halál az életben a születés pillanatától jelenlévő és szakadatlanul *amortizáló* „halálérők” (László András)¹¹² végső diadala. A valódi élet haláltalan. Mint ahogy Isten barátainak egyike, a szúfi ‘Abd al-Qádir Dzsílání a maga enigmatikus módján megfogalmazta: „Olyan halált akarok, amelyben nyoma sincs az életnek, s olyan életet, amelyben nyoma sincs a halálnak.”¹¹³

Csak az isteni gondviselés és előrelátás különleges megnyilvánulásával magyarázható az, hogy a nyugati világ szentírásának első lapjain megjelenik egyrészt az embernek az a primordiális teljességtapasztalata, amely megelőzi a moralitás és általában az oppozíciókban való gondolkodás megjelenését, s ugyanakkor megjelenik benne az a törekvés is, amely a nyugati – különösen pedig a modern nyugati – embernek

azóta is a fő mozgató ereje: a tudás megszerzése révén riválisává válni az „istenek világának”.¹¹⁴ Míg azonban az a primordiális egységtapasztalat gyakorlatilag teljesen feledésbe merült, vagy ha nem, akkor a „tiltott” kategóriájába került, addig az ember a bűnbeesés óta is rendre felkeresi a Tudás Fáját,¹¹⁵ hogy egyre több gyümölcsöt szakkítson róla – mert a fa, illetve gyümölcse továbbra is „élvezhető, tekintetre szép, és csábít a tudás megszerzésére” (3:6).

A ma embere, különösen ha a természettudományos képzés kiölte belőle a szubtilis bölcsesség iránti érzékenységet, nem érti, hogyan lehetne a tudás „ördögi csábítás”, s úgy gondolja, csak egy gonosz Isten akarhatja az embert a tudatlanság állapotában tartani. Pedig ha a tudást a tudománnyal azonosítjuk – mint ahogy arra a ma embere hajlamos –, akkor jól látszik, hogy a tudás, a tudomány és a technika milyen mértékben fordította el az ember figyelmét a metafizikumtól általában és önnön metafizikai lehetőségeiről különösen. És pontosan ez az „ördögi csábítás” lényege. Mivel a tudomány *e világ* tudománya, odaláncol az empirikus világhoz, s amennyiben nem az empirikus világra irányul (mint például a modern teológia vagy a vallástudomány), akkor is azt a struktúrát másolja, amit az empirikus tudományok – legyenek azok reál vagy humán diszciplínák – kidolgoztak. A tudomány már pusztá léte által is szüntelenül hatalmas kihívást jelent ama világlátás számára, amelynek központi elve a transzcendencia – hogy ne is beszéljünk arról, hogy mivel ideológiai funkciót is betölt, aktív módon is sokat tesz annak érdekében, hogy a vallásos világszemléletet ellehetetlenítse. S bár a tudomány – a technikával karöltve – valóban rendkívüli teljesítményekre képes a maga területén, egyvalamit képtelen nyújtani: azt, amit az Élet Fája adhatna. Itt nem a materiális értelemben vett „örök életről” van szó, vagyis az élettartam korlátlan és mennyiségi meghosszabbításáról, hanem egy teljes mértékben minőségi kategóriáról: az „élet teljességéről”, amely csak egy leszűkített értelemben jelenti az individuális élet beteljesedését, valódi érteleme szerint éppen az individuális élet határainak omnidimenzionális meghaladása és kitérítése az univerzalitás irányába.

A Élet Fája az osztatlan és oszthatatlan teljességnek, annak az Egésznek a szimbóluma, amelyet még nem szabdaltak szét az oppozíciók. A paradicsomi ember ennek az isteni Egésznek volt a birtokában, és a kisgyermekkor még őriz valamit ebből a paradicsomi létátélésből: „Mintha csak az Ártatlanság Földjére pottyantam volna” – mint ahogy Thomas Traherne megfogalmazza koragyermekkori paradicsomi világtapasztalatát,

minden fölöttal volt, tiszta és magasztos: sőt, *végtelesen az enyém*, mégpedig örvendéssel és dicsőséggel teljesen! [...] Engem – akárcsak egy angyalt – Isten művei láttak vendégül a maguk túláradó dicsőségében. Mindent az Édenkert békéjében láttam; az ég és a föld Teremtőm dicséretét zengte, s ennél gyönyörűsegebb melódiában Ádámnak sem igen lehetett része. Az idő örökkévalóság volt, szakadatlan ünnep. Nem különös, hogy egy gyermeknek kellett birtokba vennie *az egész világot*, s csak ő láthatta meg azokat a misztériumokat, amelyeket a tudósok könyvei sosem tárhatnak föl? [...] A nappal fényében az örökkévalóság nyilvánult meg, s mindazok mögött, amik szemem elé tűntek, valamiféle végtelenség sejlett, melyre egyfajta vára-kozással tekintettem, s amely minduntalan magához vonzotta figyelmemet. A város mintha

csak az Édenkertben állt vagy egyenesen a mennybe épült volna! Az utcák az enyémekek voltak, a templom az enyém volt, az emberek az enyémekek voltak, ruhájuk, ékszerük az enyémekek voltak – akárcsak szikrázó szemük, világos bőrük és pirosposzsgás orcájuk. Enyém volt a bőrük, és enyém volt a Nap és a Hold és a csillagok – és az egész világ az enyém volt.

Nem leheted örömedet igaz módon a világban mindaddig, amíg nem maga a tenger folyik ereidben, míg köntösödként nem az eget öltöd magadra, s koronádat nem a csillagok alkotják; s amíg nem tudsz úgy magadra tekinteni, mint az egész világ egyetlen örökösére. [...] Mindaddig, amíg szellemed be nem tölti az egész világot, s a csillagokat nem úgy tartod számon, mint saját ékköveidet; mindaddig, amíg nem szereted az embereket úgy, hogy az ő boldogságukra is vágyakozzál, méghozzá ugyanazzal a szomjúsággal, mint ahogy sajátodra vágyakozol; mindaddig, amíg nem örövendel Istenben mindenek javának, sosem fogod gyönyörűségedet lelni a világban.¹¹⁶

Az életnek ez a teljessége volt az, ami elől a kerub a lángoló karddal elzárta az utat az elől az ember elől, aki szakított a Tudás Fájáról. Mintha csak azt akarná sugallani e mitológéma, hogy az Élet és a Tudás közötti viszony: vagy-vagy. Vagy Élet – vagy Tudás. Ugyanakkor az Élet és a Tudás mégiscsak szorosan összefügg. Ne feledkezzünk meg róla, hogy mindkét fa a Paradicsom közepén állt, s minden középpont az egység ideáját hordozza. Éppen ezért e két fa tulajdonképpen egyetlen fa két oldalhajtsaként, egyetlen princípium két aspektusaként fogható fel, s így az Élet és a Tudás, mindennemű antagonizmusuk ellenére, összetartoznak. Míg azonban az Élet a maga *aktualitásában és teljességében* hordozza azt, amire az Embernek legmélyebből szüksége van, addig a Tudás csupán a maga *potencialitásában és fragmentáltságában* hordozza ezt.

A jó és rossz tudásával megszületett a szabad akarattal felruházott, önálló döntési képességgel rendelkező, független individuum. Megszületett az, akit ma úgy ismerünk: *az ember*. Ennek az embernek immár nem adottsága az Élet, hanem csak lehetősége. Természetesen a bűnbeesett embert is az a teljesség-tapasztalat tartja bűvkörében, amit egykoron a Paradicsomban birtokolt, de immár kénytelen saját tudására és döntéseire hagyatkozni keresésében. Ezért akar az ember egyre többet szakítani a Tudás Fájáról, ezért nem nyugszik meg soha a már megismerttel, mert a tudás gyakran nagyon is kétséges értékű darabkáiból próbálja magának összerakni azt az elveszített Teljességet, amelyet az Élet Fája révén a Paradicsomban birtokolt.

A szakrális hagyományok premodern világának évezredekén keresztül mindenütt a Jó és a Rossz morális megkülönböztetése volt a vezérmotívuma. Akkor is, ha ezt nem kodifikálták olyan törvénykönyvekbe, mint a Tízparancsolat; sőt annál inkább!¹¹⁷ A moralitás azonban éppen kétséges eredete miatt sem nem „kategorikus”, sem nem „imperatív”, viszont a moralitás mögötti és azt létrehívó „erő”, amely mindig különböző morális rendszerekben nyilvánul meg, az. Vagy úgy is mondhatnánk, hogy az erkölcs tartalma relatív, mert az idő és tér mindig változtat rajta, de maga az erkölcs abszolút abban az értelemben, hogy az emberi létezés elképzelhetetlen nélküle. A moralitás, a Paradicsomból kiűzetett, a primordiális békéből kizuhant ember eszköze ahhoz, hogy az Istenhez, a világhoz, a többi emberhez és önmagához való viszonyát

rendezetté, s ezáltal Paradicsomon kívüli életét elviselhetővé tegye. A jó azonban elkerülhetetlenül magával vonja a rosszat. Ahogy meleg nincs hideg nélkül, bal jobb nélkül, lent fent nélkül – éppúgy a jó sem képzelhető el a rossz nélkül.¹¹⁸ *Éppen ezért nemcsak a rossz köszönheti a létét az ösbűnnek, hanem a jó is.* Következésképpen, ahogy a rossz magától értetődően nem vezet vissza az élet fájához, éppúgy a jó sem alkalmas eszköze ennek. A moralitás világa – akár a jó, akár a rossz oldalát választja az ember – odaláncolja az embert a Paradicsomon kívüli világhoz, a jó és a rossz világához, a relativitás világához. Ez természetesen egy pillanatig sem jelenti azt, hogy a jó és a rossz között nincs különbség, és a kettő megkülönböztetése érvénytelen. A kettő között nagyon is megvan a különbség. Arra azonban egyiknek sincs hatalma, hogy az embert visszavezesse az Élet Fájához. A paradicsomi teljesség „túl van jón és rosszon” – túl van a Rendnek azon a világán, amit a moralitás képvisel és teremt. A jó és a rossz a relativitásterülete, nemcsak abban az értelemben, hogy e kettő *egymást definiálja*, hanem abban az értelemben is, hogy mindig bizonytalan, hogy mi a jó és mi a rossz – nem pusztán azért, mert tudásunk tökéletlen és korlátozott, hanem mert a relatív *per definitionem* nem abszolutizálható. A „Ne ölj!” isteni parancsának helyét (Második törvénykönyv 5:17) időnként átveszi az „Ölj!” úgyszintén isteni parancsa: „Ölj meg férfit és nőt, gyermeket és csecsemőt, marhát és juhot, tevé és szamarat!” (Számok könyve 31:3) Minden törvénykönyv a jó és a rossz cseppfolyós világának pedagógiai célú megmerevítése.

A jó és a rossz morális-religiózus megkülönböztetése, mely a premodern világ számára a legfontosabb törésvonal volt, a modern világban fokozatosan háttérbe szorult, hogy aztán a modernizmus beteljesedésével, vagyis a posztmodernizmussal gyakorlatilag minden jelentőségét el is veszítse. A „jó” és a „rossz” kifejezések, úgy, ahogyan ezeket eredetileg alkalmazták, ma már anakronisztikusan csengenek, mert a bűnhöz és az érényhez, a morális értelemben vett helyeshez és helytelenhez kapcsolódnak, és feltételeznek egy olyan erkölcsi rendet, amely imperatív jellegű. A mai világban magának az értéknek a fogalma is elértéktelenedett, mint ahogy azt különösen Nietzsche és Heidegger filozófiájában, majd a posztmodern filozófiában láthatjuk.¹¹⁹ De még ez sem a végső szó. A jó és a rossz vertikális megkülönböztetését előbb a különböző horizontális, vagyis egyre inkább értéksemleges kijelentések csak azért veszik át, hogy utat csináljanak egy új moralitásnak, amely a feje tetejére állítja a jó és a rossz hagyományos hierarchikus rendjét.

X. A MODERN TUDOMÁNY

A nyugati „zsákutcás fejlődésnek”¹²⁰ azonban létezik egy másik aspektusa is, amelyben maga a *tudás*, méghozzá a *megkülönböztető* tudás nem veszítette el jelentőségét; éppen ellenkezőleg: soha nem látott mértékben felértékelődött. A modern nyugati ember¹²¹ egyre elszántabban – ugyanakkor egyre kétségbeesettebben – hisz abban,

hogy ami megadhat neki mindent, s ami által a lét titkaihoz hozzáférhet, illetve ami megválthatja, az a Tudás.

A nyugati típusú tudás jellegzetes megnyilvánulása az, amit e nyugati ember „tudományok” nevez. Tudományok ugyan nemcsak a nyugati világban és nemcsak a modern korban léteztek, hanem a régmúltban is, de az elmúlt egy-két évszázadban a „tudomány” szó számottevően más értelmet kapott, mint amit korábban hordozott, és a premodern tudományok és a modern tudományok között az egyetlen közös pont jószerivel csak a névazonosság. Míg a premodern korban a tudományok voltak azok, amelyek többé-kevésbé a filozófia jellegzetességeit öltötték magukra (lásd például a természetfilozófiát, vagy annak kései német örökösét, a romantikus *Naturphilosophie*), addig a modern korban a filozófia az, ami többé-kevésbé a tudományok képére formálódik.¹²² Egy sajátos szimbolizmust alkalmazva azt lehetne mondani, hogy míg a két tudásértelmezés közül a premodern olyan, mintha centripetálisan törne a kör középpontja – a lét centrális forrása – felé, hogy eljusson a végső forrásig, oda, ahol „minden összefut és egy” (Hamvas Béla), addig a modern olyan, mintha a kör közepe felől centrifugális irányban kifelé törne, hogy a tudás mind nagyobb területét tudja átfogni és feltérképezni. És éppen a tudás modern értelmezése az, ami igazi örököse annak a fajta tudásnak, amelynek fája a Paradicsomban állt, s amely teológiájában, filozófiájában, humán és természettudományaiban a maga analitikus módszerei révén egyre inkább szem elől téveszti mind a forrást, mind az Egészt, egyre inkább belevész a részletekbe, egyre perifériusabb tudás fragmentumokat igyekszik felhalmozni, és egyre jelentéktelenebb morzsákból próbálja – egyre reménytelenebbül – összerakni az Egészt. A megismerés centrifugális, divergens iránya egyre reménytelenebb helyzetbe sodorja az embert, mert minél tágabb a tudás köre, szövése annál lazább, állaga annál hígabb. Nemhogy az Élethez nem kerül közelebb általa, de magához a Tudáshoz sem. „A tudás magában foglalja a tudatlanságot mindarra vonatkozóan, ami túl van a megismerten. A tudás mindig korlátozott” – mint ahogy Ramana Maharsi fogalmaz.¹²³ „Mindaz, ami gondolatlan megragadható, valótlan” – mint ahogy Arulparánanda fogalmaz.¹²⁴ A tudományos megismerés így a tudatlanság folyamatos újratermelését biztosítja.

A „kopernikuszi fordulat” eufóriája elfedte azt a fordulatot, amely ennél sokkal fundamentálisabb volt, mert nem a megismerés tárgyát és eredményét változtatta meg (geocentrikus világkép * heliocentrikus világkép), hanem annak alapvető strukturáját. Korábban az embert az arisztotelianus értelemben vett *forma* érdekelte, vagyis modernebb nyelvezettel *az egész*; ami az újkorban érdeklődése középpontjába került, az a *materia*, az anyag: a szerkezet, a felépítés, a működés – vagyis modernebb nyelvezettel *a rész*. A premodern embert és a premodern tudományokat egyáltalán nem érdekelte az, hogy a világ egyes dolgai miből jöttek létre, miből álltak össze; nem kívánta megvizsgálni sem szerkezetüket (statikus aspektus), sem működési mechanizmusukat (dinamikus aspektus). Nem volt *kíváncsi*. Nem analitikus módon közelítette meg a világot, hanem azt kereste, hogy egy adott dologban vagy fizikai jelenségben milyen módon ölt testet az, ami fölötte van, vagyis ami hozzá képest transzcendens.

Úgy gondolta, hogy az analitikus vizsgálat hatására éppen az illanna el a kezei közül, ami az adott dolognak a lényegét alkotja. Ahogy egy élőlény elemeire bontva már nem élőlény, egységétől megfosztva éppígy már semmi – a legegyszerűbb, leghétköznapibb tárgy – sem az, ami. Ami tehát a premodern embert és tudományát érdekelte, az a maga egységében felfogott dolog volt. Úgy is meg lehetne ezt fogalmazni, hogy az érdekelte az adott dologban, ami abban a szellemi – vagyis ami azzá teszi azt, ami. S ahogy az egész nem egyszerűen a részek összege, hanem annál jóval több, épp így a dolgok „szelleme” sem vezethető le materiális alkotóelemeikből és ezek működéséből.

Az újkori tudomány észrevétlen, de mégis túlbecsülhetetlen jelentőségű fordulata tehát az volt, hogy a természet dolgaiban elkezdte érdekelni a fizikailag megragadható *materia*, az, amely annak „szövedékét” alkotja. Miért fordult az újkori tudomány a dolgokban lévő anyagi elemek felé? Azért, mert abban a hiszemben volt, hogy a természet elemei – legyenek azok élők vagy élettelenek – azokból jönnek létre. Úgy gondolta, a dolgok lentről fakadnak: úgy jönnek létre, hogy összetevőik megfelelő struktúrába rendeződnek, s hirtelen megjelenik az egész. A modern szemlélet már az explicit evolucionizmus (Darwin, Hegel) előtt is evolucionista volt – vagy ami lényegileg ugyanaz, materialista –, mert a részek, vagyis a materiális összetevők irányából igyekezett megérteni a dolgokat. Mert mindenféle ideológiától és világszemlélettől függetlenül ez a materializmus: a *materia* szenvedélyes kutatása a *forma* ignorálása mellett. A materializmus mint ateista filozófia és ideológia csupán következménye a sokkal fundamentálisabb materializmusnak. Éppen azért elemzi olyan kétségbeesett szenvedéllyel a modern ember a dolgokat, mert azt hiszi, hogy az elemzés végeredményeképpen rátalál az adott dolog *titkára*: arra, ami a lényegét alkotja. De az *egész* titka nem a részleteiben rejlik, és a részletekből az egész értelmezhetetlen. A materializmus hit abban, hogy a részlet, vagyis a minél materiálisabb elem a forrása az egésznek, vagyis a kvalitatív és szellemi formának.¹²⁵

A jó és a rossz megkülönböztetéséből a modern korban tehát csak a megkülönböztetés: a részletek analitikus megkülönböztetése maradt. A megkülönböztetés pusztán megkülönböztetés, vagyis a horizontális különbségek konstatálása lett, ahogyan az egyik választópolgár különbözik a másiktól, anélkül, hogy egyébként bármi különbség lenne közöttük a politikai döntéskompetencia vonatkozásában. A különbség pusztán *máság*, numerikus különbség. És ebben az értelemben az úgynevezett progresszió nem egyéb, mint egyre távolabb sodródni a Paradicsom középpontjától és az Élet Fájától: az egységből a kettősségbe, a kettősségből a négyességbe, a négyességbe a nyolcasságba vezet az út, és így tovább a végtelenségig. Addig osztani az anyagot, ameddig csak lehet, hogy a végén már csak az az oszthatatlan – *atomosz* – maradjon, amely az osztható forrása. Nem más ez, mint az *atomosz* keresése a *tomosz* („osztható”, „szelet”) mélyén.¹²⁶ Miközben a tudás hozzásegítette az embert ahhoz, hogy egy soha nem is álmódott materiális civilizációt építsen ki maga körül, egyúttal csapdába is ejtette: bármennyire is halmozza az élet „kellékeit” (Hamvas Béla), vagyis a civilizációs javakat, nem kerül általa közelebb az Egészhez, a Teljességhez. Éppen

ellenkezőleg, egyre távolabb sodródik tőle, egyre periférikusabb pályákra kényszerül, mígnem elindul a „külső sötétség” felé, ahol már csak „sírás és fogaknak csikorgatása” lesz (Máté evangéliuma 8:12).

XI. AVIVÉKA

A bűnbeeséstől fogva a jó és rossz tudása, vagyis a polarításokban való gondolkodás, illetve általában véve a megkülönböztető megismerés olyannyira lényegi sajátosságává vált az emberi nemnek, hogy azt hihetnénk, e nélkül elképzelhetetlen az emberi élet. Ez azonban nem egészen így van. Természetesen a hétköznapi élet – különösen a mai világban – elképzelhetetlen a polarításokban való gondolkodás és a megkülönböztető megismerés nélkül. A premodern korban azonban mindig is voltak olyanok, akik nagy intenzitással vetették bele magukat abba a feladatba, hogy megtalálják a tudásnak azokat a formáit, amelyek nem egyre távolabb sodornak az Élet Fájától, hanem éppen hogy visszavezetnek hozzá. Magától értetődik, hogy ez nem lehet a jó és a rossz tudása, vagyis nem lehet a megkülönböztető megismerés. Éppen ellenkezőleg, a megismerés e formáinak fölébe kell emelkednie annak a polarításnak, amelyet a jó és a rossz Tudás Fája képvisel, s amely az ösbűn tulajdonképpeni lényege. Egyedül csak a jó és a rossz ellentétpárjának meghaladása, a szupramorális és szintetikus látásmód az, amin a kerub fenyegető kardja nem fog.¹²⁷ Ahhoz azonban, hogy a megkülönböztetés bölcsessége megnyilvánulhasson, a megkülönböztetésnek egy olyan változatát kell alkalmazni, amely efelé mutat.

A tradicionális metafizikák, jelesül az advaita védánta a megkülönböztetésnek egy olyan sajátos formáját dolgozta ki, amely hasonlíthatatlanul radikálisabb, mint az összes többi morális vagy szubmorális/tudományos megkülönböztetés. Arulparánanda egyik elődje, az úgyszintén dél-indiai születésű bölcsele, Sankarácsárja három művének címében – és szövegében – is központi szerepet kap a *vivéka*, vagyis a „megkülönböztetés” eszméje: *Vivékacsúdámáni* („A megkülönböztetés drágaköve”), *Drig drisja vivéka* („A Látó és a látott megkülönböztetése”), illetve *Átmanátmavivéka* („Az Én és a nem-én megkülönböztetése”).¹²⁸ Más advaita szövegek, mint például Sivadésikár – Ramanathan által is angolra fordított – *Náná dzsiva váda kattalai* („A lelkek sokszerűségére vonatkozó tanítás elemei”) című munkája pedig egyenesen a *vivéki* („megkülönböztető”) nevet adja annak, aki a végső megszabadulás irányába halad.

A *vivéka* a megkülönböztető megismerésnek az a nagyon sajátos formája, amely transzcendál mindenféle jól ismert megkülönböztetést, méghozzá az által, hogy a megkülönböztetésnek egy olyan egyedülálló módját alkalmazza, amely az összes többi megkülönböztetést lényegi értelemben hatályon kívül helyezi. Míg ugyanis az összes többi megkülönböztetés relatív, addig ez a bizonyos egyedi megkülönböztetés tulajdonképpen abszolútnak tekinthető. A horizontális megkülönböztetés a *námarúpa*, vagyis a nevek és formák világának elemeit különbözteti meg egymástól: egyik

nevet a másik névtől, egyik formát a másik formától.¹²⁹ A hindu metafizikai gondolkozás szerint a nevek és formák világába mindaz beletartozik, ami lehatárolt és egyedileg megragadható, függetlenül attól, hogy az mennyire szubtilis vagy szellemi. Ha teista terminológiát alkalmaznánk, azt mondhatnánk, hogy a *náma-rúpa* világába tartozik mindaz, ami teremtett. És a nevek és formák világán belüli megkülönböztetés, bár- mennyire is lényegi szempontokat kövessen, csupán egyik névtől a másik névhez, egyik formától a másik formához, egyik teremtménytől a másik teremtményhez vezet. Ennek a fajta megkülönböztetésnek az egyik változata a jó és a rossz morális megkülönböztetése. A *vivéka* azonban nem a nevek és formák világán belüli megkülönböztetést jelenti, hanem a nevek és formák *egész* világának megkülönböztetését attól az Egyetlen Valóságtól, amely viszont nem határolható be sem névvel, sem formával. Ez az, ami a megkülönböztetés e formájának abszolút mivoltát adja. A *vivéka*, vagyis a *megkülönböztetés bölcsessége* tehát nem más, mint a káprázat megkülönböztetése a valóságtól, vagy Sankara megfogalmazásában: „Brahman valóságos, a világmindenség nem valóságos. Eme igazságról való szilárd meggyőződés az, melyet örök és nem-örök közti megkülönböztetésnek nevezünk.”¹³⁰ Végző soron nem más ez, mint önmagam – abszolút Önmagam – megkülönböztetése nem-önmagamtól, vagy László András megfogalmazását alkalmazva az *auton* („önmagam”) megkülönböztetése a *heterontól* („más”).¹³¹ Sankara számára éppen ez a *dzsnyána*-joga lényege: a relatív és nem valóságos megkülönböztetése az abszolúttól és valóságtól. A *vivéka* elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a spirituális törekvő ne annak lássa magát, aminek addig látta, vagyis egy materiális vagy immateriális elemekből álló lehatárolt entitásnak, hanem valaminek, ami ezeken abszolút értelemben túl van: a lét abszolút alanyának. A megkülönböztetés bölcsessége gyakorlati értelemben a *néti-néti*, vagyis a „sem ez, sem az” elvének alkalmazása, hogy az ember elutasítsa önmaga azonosítását bármivel is, ami megragadható és a tárgyi világ bármely eleme (vagyis ami a *náma-rúpa* körébe tartozik). A megkülönböztetés minden tárgyiság lefejtése az alanyiságról, hogy a végén csak az önmagában nyugvó, minden tárgyiságtól mentes puszta szubjektum maradjon.

XII. A MEG NEM KÜLÖNBÖZTETÉS BÖLCSESSÉGE

A megkülönböztetés e bölcsessége tehát a legszorosabb kapcsolatban van a meg nem különböztetés ama bölcsességével, amely Arulparánanda központi eszméje. Edward Carpenter ez utóbbival kapcsolatban azt írja, hogy „nem volt még egy szó, amelyet a »Grammatikus« olyan nyomatékkal hangsúlyozott volna, mint a meg nem különböztetés [ang. *Non-differentiation*, szkt. *advaita/nirviveka*]. Még gondolatban sem szabad az embernek megkülönböztetnie magát másoktól! Még csak nem is tekinthet úgy magára, mint aki másoktól külön áll. Még az is tévedés, ha az ember mások megsegítéséről beszél; ezt is megrontja az az illúzió: én és ő kettő vagyunk. Az embernek meg kell tanulnia egy olyan világban élni, amelyben a döntő szempont nem az, hogy

az ember különbözik másoktól, hanem részük és egységet alkot velük.”¹³² Sőt fentebb azt láthattuk, hogy Arulparánanda mestere, Tillaináthan szvámí még a természeti jelenségektől sem különböztette meg magát, s rendszeresen egyes szám első személyben emlegette a szelet, a villámot és a napsütést.

Az aranykor Nagy Békéje (*tajping / taiping* – szó szerint „laposság”, „simaság”)¹³³ a kínai mitológiában egyben a Nagy Egyenlőség avagy Nagy Áthatóképesség (*tatung / datong*) kora is, amikor az ember és ember közötti határok éppúgy könnyedén átjárhatóak voltak, mint az ember és a világ közötti határok.¹³⁴ A Paradicsomban ember és ember még egységben élt egymással, énjük nem különítette el őket egymástól. Éva Ádám oldalbordájából vétetett, és ez világosan jelzi, hogy Ádám és Éva voltaképpen nem két külön ember volt, hanem lényegileg egységet alkottak, és mindaddig, amíg el nem követték az első bűnt, ezt az egységtudatot meg is őrizték. Az ősbűn elkövetése után azonban rögtön felnyílt a szemük, és attól fogva úgy tekintettek a másikra, mint ténylegesen is másvalakire: akik addig „segítőtársai” voltak egymásnak (Teremtés könyve 2:20k), azok kapcsolata uralmi viszonyná (Teremtés könyve 3:16) alakult. Az én kiemelése környezetéből és elválasztása a te-től, vagyis a „bűnbeesés” igazi pürrroszi győzelem volt: olyan győzelem, amely csak szenvedést hozott a győztesre. Mert az univerzális tudatosság beszorítása az én Prokrasztész-ágyába csak fájdalom forrása lehet. A történelem a prehisztórikus időktől fogva egyetlen hatalmas „individuációs processzus” (természetesen nem a kifejezés jungiánus értelmében), és minél inkább az én fogságába kerül az univerzális tudatosság, annál inkább elhatalmasodik rajta a szenvedés.¹³⁵ Ezért mondhatta azt a názáreti mester, hogy „aki életét (gör. *pszükhé* – vagyis lelkét) meg akarja menteni, elveszíti. Aki meg elveszíti értem az életét (lelkét), az megmenti” (Lukács evangéliuma 9:24).

Láthattuk, hogy a meg nem különböztetés fundamentumát alapvetően egy nagyon sajátos megkülönböztetés adja: a fenomenon megkülönböztetése a numenontól, a jelenségvilág megkülönböztetése a valóságtól, vagyis a nevek és formák (*náma-rúpa*) világának megkülönböztetése az alatta húzódó realitástól (*sat*). A meg nem különböztetés bölcsessége ebből kifolyólag egy olyan látásmódot foglal magában, amely nem hajlandó túlértékelni a nevek és formák világában megjelenő különbségeket, s a neveken és formákon átlátva az alattuk húzódó, nevek és formák nélküli valóságra irányítja figyelmét. A megkülönböztető megismerés a fenomenális síkhoz tartozó megismerés. A meg nem különböztetés bölcsessége is tudatában van a nevek és formák világának, sőt tudatában van az egyes entitások vagy attitűdök közötti különbségnek is, de számára ezek a különbségek elveszítik a jelentőségüket, mert tudatában van valaminek, ami a különbségnél is fontosabb: a lényegi azonosásnak. Míg a spirituális út végső célját elérő *dzsnyáni* számára a dolgoknak ez a fajta látása természetes képessége (mint ahogy Tillaináthan szvámí esetében is láthattuk), addig annak, aki még csak halad e cél felé, az egyes jelenségek meg nem különböztető látásmódja egy gyakorlandó feladat. Vagyis a spirituális út vándorának pontosan azt kell gyakorolnia, amely majdan célba érve természetes képessége lesz,¹³⁶ mert a sokszerűségek fenomenális káprázatának hálójába gabalyodva nem láthatja meg az on-

tológiai Egység kristálytisza egét: a mélyen húzódó realitás tömbje csak annak számára válik hozzáférhetővé, aki kiszakítja magát a világ fenomenális felületének bűvköréből.

XIII. A TÉR HÁROM FOKOZATA

Srí Arulparánanda egyik kardinális tanítása különösképpen is kiemeli a *non-differentiation*, vagyis a meg nem különböztetés gondolatát: egy sajátosan saiva *térelmélet*.

A saiva gondolkodás szerint a térnek (*ákása*)¹³⁷ három alapformája létezik. E három közül a legalacsonyabb rendű a *szthúla-ákása* vagy *dzsad-ákása*, a fizikai tér. Egy ennél magasabb térfokozatot képvisel a *mana-ákása*, amit talán „lelki térnek” nevezhetnénk. Ez nem a szubjektív térelmény eredménye, hanem a szubjektumnak az a belső tere, amelyben a mentális-pszichikus folyamatok zajlanak. Végül a legmagasabb rendű tér a *csit-ákása* (*csidákása*), a tudati tér. Ez utóbbi esetben azonban a „tudat” nem a pszichikus folyamatokban megjelenő tudat, az objektumot kiegészítő szubjektum tudatossága, hanem az annak háttérében húzódó, a mentális és pszichikus folyamatoktól független tudat. A saiva felfogás szerint a tereknek ez a hierarchikus strukturáltsága egyúttal egy inkorporációs hierarchiát is magában foglal: a fizikai tér a lelki térben van, a lelki tér pedig a fizikai térrel együtt a tudati térben van.

A modern nyugati ember számára kétségtelenül fölöttébb szokatlan az a gondolat, hogy a mérhető fizikai tér a nem mérhető és nem fizikai téren – vagyis a szó hétköznapi értelmében vett nem-téren – belül van. Úgy képzelem ugyanis, hogy a fizikai tér végtelensége az, ami tartalmazza a fizikai térben igencsak lehatárolt – mondhatni a koponya által lehatárolt – lelki teret és a még ennél is szűkösebb, pontszerű tudati teret. Kétségtelen, hogy a koponyát magában foglalja a fizikai tér, mert a koponya térbeli és így fizikai eszközökkel mérhető. De egy gondolatot, egy eszmét, egy érzést vagy egy szemléletet nem lehet méterrúddal mérni: ezekre fizikai világunk kategóriái nem vonatkoznak, következésképpen nem is lehet ezeket térbelileg lokalizálni. A fej és azon belül az agy a térben van – de a gondolat és az eszme már nincs a térben. Az embernek csak a fizikai oldala lokalizálható; ami túl van a testiségen, az lokalizálhatatlan. A fizikai tér csak a fizikai természetű anyagot tartalmazhatja.

A nyugati gondolkodás hosszú időn keresztül kitarzott az abszolút euklidészi tér eszméje mellett, mely végső pecsétjét Kant filozófiájában kapta meg: az euklidészi értelemben vett tér, illetve az *e* térre vonatkozó tudás minden emberi tapasztalat és megismerés *a priori* fundamentuma. Kanttól kezdve fokozatosan egyre cseppfolyósabbá, vagy ha úgy tetszik, egyre relatívabbá vált a tér, és előbb a matematikában, majd a fizikában is megjelent a tér relativitásának eszméje (hogy ne is említsük a filozófiát és az irodalmat). A standard kozmológiai modell szerint a tér relativitásának azonban egészen végletes megnyilvánulásai is elképzelhetők: ha ugyanis visszafelé követjük a mai világ kibontakozásának folyamatát, akkor nemcsak az anyagilag megragadható univerzum az, ami egyre kisebbre zsugorodik a térben, hanem vele együtt

és tőle elválaszthatatlanul a tér is, mígnem aztán az ősrobbanás pillanatában mindkettő elér egy infinitezimális pontot. Az ősrobbanás tehát nem a térben ment végbe, mert a tér éppen az ősrobbanás által jött létre. Ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a fizikai térnek a maga hatalmas kiterjedésével csakúgy, mint azokkal a materiális entitásokkal, amelyeknek – az idővel együtt – kategoriális feltételét képezi, egy olyan valami képezte a forrását, amelyek nem volt térbeli kiterjedése. Ha szemléletesen akarnánk mindezt kifejezni, akkor azt mondhatnánk, hogy egykoron, a világ kezdetén az egész univerzum a maga több milliárd fényéves távolságaival, hatalmas galaxishalmazával, extragalaxisaival, galaxisaival és csillagaival kényelmesen befért volna egy gyufás skatulyába. A tér a nem-tér méhéből bújt elő. A teret tehát a maga potencialitásban magában foglalta valami, ami nem térbeli, s így a tér esszenciálisan mindig is a nem-téren belül maradt és a nem-téren belül tágult végtelenné. Aki számára abszurdnak tűnik az, hogy a teret a nem-tér magába foglalhatja, annak elegendő arra gondolnia, hogy egy-egy álmon belül, melynek semmiféle térbeli kiterjedése nincs, akár hatalmas térségek is megjelenhetnek, amelyekben hosszasan vándorolhatnak az álom szereplői. Ez esetben egy természettudományos eszközökkel megragadhatatlan belső, tudati téren belül jelenik meg a fizikai tér, amelyet akár tudományos eszközökkel is mérni lehet – természetesen az álmon belül.¹³⁸

Arulparánanda – és általában az egész sziddhanta/védánta hagyomány – előszeretettel fordul a tér eszméjéhez akkor, amikor meg kell világítania 1.) azt a spirituális „szubsztanciát”, amely 2.) egy nagyon sajátos attitűd révén 3.) a meg nem különböztetés bölcsességének alapját adja.

Mindenekelőtt a tér megfelel a tiszta tudatosságnak, vagy Tájumánavar kifejezésével „a tiszta tudatosság [végtelen] csarnokának”.¹³⁹ A dél-indiai hinduizmus a Szentek Szentjét, vagyis a templom legbelső szent helyét is előszeretettel veti össze a lélek legbelső valóságával, és egyik elnevezése az, hogy *csid-ambram*, vagyis tudat-tér (az *ambram* az *ákása* egyik szinonimája). Arunachalam meséli el, hogy egy alkalommal lehetősége nyílt arra, hogy bepillantson a chidambarami Natarádzsa templom legbelső szentélyébe:

A legbelső szentélyben Siva képe volt a táncos pózában. A Táncoló Isten, mint ahogy errefelé hívják, minthogy a tánc szimbolizálja a működésben lévő mindenséget. E szentkép mögött közvetlenül egy függöny lógott, amely a Szentek Szentjét, vagyis – mint ahogy nevezték – a Nagy Misztériumot rejtette el az avatatlan szem elől. A haszonleső papokat azonban rá lehet venni arra, hogy kivételt tegyenek. Néhány évvel ezelőtt nekem is abban a kiváltságban volt részem, hogy ha nem is könnyen, de kivételt tegyenek velem. [...] Mit gondolsz, mit láttam a függöny mögött? Ürességet – csak üres tér volt. Akkoriban még fogalmam sem volt arról, hogy ez mit jelent, és a papok sem tudtak rá magyarázatot adni. Mióta azonban a mesterem elmagyarázta, világos számomra, és sok könyvben is megtaláltam a magyarázatát.¹⁴⁰

Ami tehát a minden misztériumon túli misztérium, az a differenciálatlan üresség, a minden distinkciótól mentes „homogenitás”. Ez voltaképpen a *nirguna* Brahman, vagyis a minden kvalitástól (*guna*) mentes (*nir*) végső és egyetlen Valóság.

Ez a határtalan és minden irányban homogén és üres tér, ez a színtiszta kontinuitás voltaképpen csak térbeli metaforikus leképezése annak a Valóságnak, amely híján van mindennemű kiterjedésnek és térbeliségnek, akárhány dimenziósna is képzeljük azt.¹⁴¹ A Valóságnak ez a szimbolikus homogenitása azonban nemcsak térbeli, hanem időbeli értelemben is megragadható. A megkülönböztetés hiánya időbeli értelemben azt jelenti, hogy ez a Valóság híjával van mindenféle változásnak, vagyis mindig tökéletesen egybeesik önmagával.¹⁴² A végtelen kontinuitás itt is megjelenik, de ez az idő nem múlik, s így sem múlt nem keletkezik, sem jövő nem marad megvalósulatlanul. Ugyanis „azért van időbeliség, mert a jelenlét átélése nem eléggé intenzív. Ha a jelen átélése teljesen intenzív lenne, akkor az időbeli jelen mintegy felszívna magába a múltat és a jövőt, és velük együtt maga is eltűnne.”¹⁴³ A megkülönböztetés hiánya tagad minden változást, a változatlanág nem enged semmiféle megkülönböztetést. S ahogy a szabadság nem azt jelenti térbeli értelemben, hogy az ember a végtelen térben akadálytalan és korlátlan gyorsasággal képes helyváltoztatásra, hanem hogy ő maga a végtelen tér, éppígy időbeli értelemben sem azt jelenti, hogy az ember ideje soha nem ér véget, hanem hogy ő maga a végtelen, mindent átfogó idő.

Viszonylag jól ismert, hogy az ürességnek (*śūnyata*) ez az eszméje milyen szerepet kapott a buddhizmus mahájána és vadzsrajána iskoláiban, de az már kevésbé ismert, hogy ugyanez a gondolat milyen intenzitással jelent meg a kereszténységben, illetve azon belül a középkori eckhartianus misztikában, még hozzá a sivatag vagy pusztaság szimbóluma mögé rejtve. Eckhart mester egyik legkiválóbb tanítványa, Johannes Tauler ihletett szavakkal írja le azt, hogy mi van az utolsó függöny mögött, a Szentek Szentjében:

Ebben a pusztaságban [ahová a léleknek útja végén sikerült eljutnia] teljes magány uralkodik, s így soha egyetlen gondolat nem hatolhat be ide. Valóban, egyetlen gondolat sem! Még a Szentháromságra vonatkozó legmagasabb gondolatoknak is kívül kell rekedniük, bármennyire is magasrendűek legyenek, még ezek sem léphetnek be ebbe az egyedülvalóságba. Nem, egyáltalán nem! Oly belső [= immanens] ez a pusztaság és olyan távoli [= transzcendens]! Annyira távol van mindentől, hogy sem az időhöz, sem a helyhez nincs semmi köze. Egyszerűsége folytán híjával van minden különbözőségnek [szkt. *nir-vikalpa*]; és amikor az ember belép ide, úgy látja, mintha már öröktől fogva ott lett volna, és mintha [öröktől fogva] egy lenne vele – még ha csak egy pillanatra is volt része ebben az élményben. Ez a tapasztalat fényt derít arra és tanúságot tesz arról, hogy az ember, teremtését megelőzően, öröktől fogva Istenben volt. És amikor Benne volt, Isten volt Istenben... [szkt. *tat tvam aszi*].¹⁴⁴

És hasonló értelemben beszél a kortárs flamand misztikus, Jan van Ruusbroec is ugyanerről a végső valóságról:

Ahol az Istenség [*nirguna* Brahman] mérhetetlen magánya uralkodik, s ahol Isten szüntelen örvendezéssel birtokolja Önmagát, ott már többé nem beszélhetünk Atyáról, Fiúról és Szentlélekről, mint ahogy semmiféle teremtményről sem. Ott már csak az az egyetlen Lét [szkt. *szat*] van, amely az Isteni Személyek [*szaguna* Brahman] tulajdonképpeni lényege. Ebben a Létben voltunk mi mindannyian egyek teremtésünket megelőzően, mert Ez a mi szupraindividuális gyökervalóságunk. Itt az Istenség a maga osztatlan létében híjával van mindennemű tevékenységnek. Ez az Örökös Nyugalom, a Kondicionálatlan Sötétség és a Névtelen Lét hona, ez az

összes teremtett dolog szupraindividuális gyökérvalósága, ez Istennek és az összes Szentnek az osztatlan, véghetetlen Boldogsága [szkt. *ánanda*].¹⁴⁵

Itt arról a legbelső és legvégső tapasztalatról van szó, amelyben a lélek legmélyének immár téren kívüli pontja úgy jelenik meg a misztikus előtt, mint végtelen, mindenféle megkülönböztetéstől mentes kiterjedés. A tudatosságnak egy olyan formája ez, amelyből hiányzik minden gondolat, következésképpen hiányzik mindenféle lehatároltság is. És ezt csak a végtelen és homogén tér eszméje, illetve a minden „terep-tárgytól” mentes sivatag vagy pusztaság eszméje képes kifejezni. A dél-indiai templomok legbelső kamrája, a függöny mögötti Szentek Szentje a maga képi nyelvén tökéletesen kifejezi ezt a végső valóságot. És ennek a kifejezésnek az erejét csak az tudja igazán felmérni, aki belegondol abba, hogy a dél-indiai művészetet milyen végtelen formagazdagság jellemzi, és hogy az mennyire a *horror vacui* hatása alatt áll: templomai falán egyetlen négyzetméternyi üres felületet sem tűr.

A lélek legmélyebb pontján, az utolsó függöny mögötti Szentek Szentje, a Tengerfenék Sárkánypalotája (mint ahogy a taoista belső alkimia fogalmaz)¹⁴⁶ tehát az egész sziddhánta/védánta spirituális orientáció és praxis metafizikai fundamentuma. Ez a differenciálatlan isteni léttotalitás. Magától értetődik, hogy egy ilyen fundamentum megköveteli, hogy *mutatis mutandis* hozzá hasonló, vagy inkább neki megfelelő legyen az a mód, ahogyan a spirituális út vándora a világhoz viszonyul.

A Nagy Misztérium tehát, mely maga az Üresség, híján van mindenféle megkülönböztetésnek. Mivel nem részekből áll, ezért nem ismeri a rész és az egész megkülönböztetését sem. Ha azonban kilépünk ebből a „homogén” világból, akkor itt találjuk magunkat a mi világunkban, amelynek a legfőbb, mindent megelőző sajátossága az inhomogenitás minden elképzelhető értelemben: a változás mindig maga mögött hagyja a régi állapotokat és új állapotok felé lendül el, térbeli értelemben pedig mindenfelé önálló entitások népesítik be az univerzumot. De a tér is itt van, és pontosan a tér kontinuitása reprezentálja a sziddhánta/védánta-rendszer számára azt, ami a megkülönböztetések diszkontinuos világával szemben alternatívát képez: „Valódi mivolta szerint a lélek megfelel a térnek, amely mindenütt nyugalomban van.”¹⁴⁷ Ezen a síkon tehát már jelen van a diszkontinuitás az entitások vonatkozásában, de még jelen van a kontinuitás is a tér vonatkozásában. Mármost Arulparánanda és általában a védánta/sziddhánta-rendszer metafizikai szimbolizmusának értelmében nem a tárgyak a lényegesek, amelyek a térben vannak, hanem a tér, amelyben a tárgyak léte megvalósul. Ezért van az, amiért a védánta/sziddhánta-rendszer oly nagy figyelmet szentel a térnek: a fizikai tér, a *szthúla-ákása* képviseli szimbolikus értelemben a metafizikumot a fizika világában.¹⁴⁸ A tér semmihez nem tapad, s miközben mindennek helyet ad, semmi sem érinti, tökéletesen áthatolható, és nem képez akadályt semmi számára. A térnek ezekben a kvalitásaiban megjelenik annak az embernek a magatartása, aki túl akar lépni a megkülönböztetéseknek azon a világán, amelyet a teljesség fragmentumai alkotnak. Ha viszont az ember belefeledkezik a dolgok diszkontinuos világába, akkor szem elől téveszti azt a kontinuos teret, amely nél-

kül a tárgyak nem létezhetnének. Ezért figyelmeztet a Jóga Vászistha arra, hogy „légy szabad, akárcsak a tér, mely mindennek támaszul szolgál, mégsem kötődik semmihez. A térről végy példát a helyes önmegtágadáshoz!”¹⁴⁹ Arulparánanda a jól ismert védántin korszó-analógiát alkalmazva mondja egyik levelében:

A tér, ami betölti az összes korszót és betölti a házat is, egy. A gondolat az, amely megkülönböztetéseket vet ki rá a különféle külső burkolatoknak megfelelően, úgy mint *bráhmana*, *avarna*, király, koldus, palota, kunyhó. De a térben semmiféle megkülönböztetés nincsen. Ekképpen a tiszta és zavartalan tudatosságban sincs semmiféle megkülönböztetés. Ezért kegyeskedett (Thiruvalluvar) azt mondani a Tirukkuralban (az önmegtágadásról szóló fejezet 6. verse): „Annak, aki szétzúzza az én és az enyém önteltségét, olyan világban lesz része, amely még az istenekénél is magasabb.”¹⁵⁰

Egy másik levelében még világosabban fogalmazza meg Arulparánanda a tér és tiszta tudat összefüggését:

A tiszta tudat (tamil *arivu*) osztatlan szellem-tér (szkt. *dzsnyána-ákása*), semmi egyéb. Ami bilincsbe veri, az a gondolat, amely a testet és a tudati képességeket, ez utóbbiak tapasztalatait és területeit „én”-ként és „enyém”-ként különbözteti meg; ami megszabadítja, az ennek a megkülönböztetésnek a megszűnése. Azok az eszközök, amelyek *ecsit-ákás*aként megjelenő tudatnak az elérésére szolgálnak, az istenek és szentélyek és folyók és szertartások és tanítók stb. Ezek azonban csak az alacsonyabb szellemiséggel bíró személyek számára valók. A magasabb és erőteljesebb szellemiséggel rendelkezők számára a szentiratok tanulmányozása és Isten mint mozdulatlan tudat íratott elő.¹⁵¹

A tér tehát a maga „szubtilitásával” és kötetlenségével, homogenitásával és „érinthe-tetlenségével” mintául szolgál a spirituális út vándora számára. Míg a végső Valóság csak a tökéletes differenciálatlanságot ismeri, vagyis az üres teret („Szentek Szentje”), addig a normál fizikai térben már megjelennek a térbeli objektumok, amelyek az ember figyelmének tárgyait képezik. Aki azonban a végső megszabadulást tette élete legfőbb irányjelzőjévé, annak nem az objektumokra, vagyis nem a jelenségekre kell figyelnie, hanem a jelenségek mögötti egyetemes térbeli alapra; nem a diszkontinuus diszkrét egységekre, hanem a mögöttük lévő kontinuumra. Vagy mint ahogy Rama-na Maharsi fogalmazott:

Vegyen egy papírlapot. Mi csak az írást látjuk, a papírról pedig, amelyen az írás van, senki sem vesz tudomást. A papír azonban, akár rajta van az írás, akár nincs, ott van. Azoknak, akik az írást valóságosnak tekintik, önnök azt kell mondania, hogy az nem valóságos, hanem csupán káprázat, mivel létének elengedhetetlen alapfeltétele maga a papír. A bölcs ember [azonban] a papírt és az írást egynek tekinti. Így van ez Brahmannel és a világegyetemmel is.¹⁵²

A differenciálatlan ürességtől (*nirguna ákása*) tárgyak által differenciált téren (*saguna ákása*) keresztül juthatunk el ahhoz a gondolathoz, amely tulajdonképpeni témája tanulmányunknak: a meg nem különböztetés bölcsességéhez. A meg nem különböztetés bölcsessége voltaképpen gyakorlati alkalmazása az előző két alapelvnek: differenciálatlan ürességnek, illetve a differenciált tárgyi világ mögött meghú-

zódó térbeli kontinuitásnak az alkalmazása a szupramoralitás síkján. Amikor Arunachalam leírja a Szentek Szentjével kapcsolatos tapasztalatát, melyet fentebb idéztünk, így folytatja:

Akkoriban még fogalmam sem volt arról, hogy ez [a Szentek Szentjének üressége] mit jelentsen, és a papok sem tudtak rá magyarázatot adni. Mióta azonban a mesterem elmagyarázta, világos számomra, és sok könyvben is megtaláltam a magyarázatát. A *saivam* [saivismus] lényege [...] az egyenlőség. Ezt ábrázolja a függöny mögötti tér. De az egyenlőséget nem szabad a nyugatiak mintájára az emberekre korlátozni (vagy talán a fehér embereket kellene itt említenem?), hanem minden élőlényt átölel, mint ahogy az összes olyan dolgot is, amelyeket nem szoktak élőnek tekinteni, mert az isteni tudatosság durva érzékszerveink számára nem nyilvánvaló bennük.¹⁵³ Az egyenlőség van a mindenség táncá mögött csakúgy, mint ahogy a templomi imálásban a szertartás mögött.¹⁵⁴

Ennek az egyenlőségnek a szupramorális manifesztációja a meg nem különböztetés bölcsessége, melyet a zsidó-keresztény mitológéma szerint őszülünk is gyakoroltak az Édenkertben. Edward Carpenter szerint pedig „ez volt a *guru* tanításának az egyik legfigyelemreméltóbb része”:

Habár családi okokból számos kasztelőírást betartott, s azon az állásponton volt és azt tanította, hogy a tömegek számára a kasztelőírások elengedhetetlenek, sosem szűnt meg hangoztatni, hogy amikor eljön az idő egy férfi (vagy nő) számára, s eléri a „megszabadulást”, mindezeket az előírásokat, mint amiknek nincsen jelentőségük, félre kell tennie, ideértve a kasztok és osztályok mindenféle megkülönböztetését, a felsőbbrendűség és az önelégültség minden érzését, sőt még a *helyes és helytelen megkülönböztetését is*, és az egyenlőség lehető legfeltétlenebb tudatával kell mindenkihez viszonyulnia, és ezt a leghatározottabban kifejezésre is kell juttatnia.¹⁵⁵

Carpenter hangsúlyozza, hogy e tanítás nem kizárólag Arulparánandáé, hanem az egész indiai spirituális hagyomány ismeri. A Kausítaki upanisad egyenesen arról beszél, hogy az istenek útján haladva a halottnak minden terhet le kell vetnie magáról, *még jótettei terhét is*. Miután túlvilági útja során eléri a Viradzsa („Portalan”) folyót

és átkel rajta a gondolat segítségével, [...] lerázza magáról jó és rossz tetteit. Jótetteit barátai és rokonai veszik át, rossztetteit ellenségei. Ettől fogva úgy tekint le a nappalra és éjszakára, jótettekre és rossztettekre és minden más ellentét-párra, mint aki a száguldó kocsirol tekint le az összefolyó kiüllökre. Jó- és rossz tettektől megszabadulva, brahman-tudás birtokában halad a brahman felé.¹⁵⁶

Buddha nem kevésbé egyértelműen tanítja a túllépést a moralitás világán:

Punna, négyféle cselekvést ismertem fel, éltem át és tanítok. Mi ez a négy? Van fekete cselekvés fekete következménnyel. Van fehér cselekvés fehér következménnyel. Van fekete-fehér cselekvés fekete-fehér következménnyel. Van sem fekete, sem fehér cselekvés fekete és fehér következmény nélkül. [...] Milyen a fekete és fehér következmény nélküli, sem fekete, sem fehér cselekvés? Eltökélttség a fekete következménnyel járó, fekete cselekvésről való lemondásra, eltökélttség a fehér következménnyel járó, fehér cselekvésről való lemondásra, eltökélttség a fekete-fehér következménnyel járó, fekete-fehér cselekvésről való lemondásra – ezt nevezik fekete

és fehér következmény nélküli, sem fekete, sem fehér cselekvésnek, a tettek megsemmisítését eredményező cselekvésnek.¹⁵⁷

E tekintetben a kereszténység sem kivétel: bármennyire is erős benne a morális elem, bármennyire is a jó és a rossz megkülönböztetése az alapja, legmagasabb megnyilvánulásaiiban valamilyen formában megjelent annak a paradicsomi állapotnak a visszhangja, amely még mit sem tudott a jóról és a rosszról. Már az Evangéliumban világosan jelezte az Emberfia, hogy Isten fölötté áll a jó és a rossz megkülönböztetésének, sőt éppen ebből fakad tökéletessége, és aki az isteni tökéletességre törekszik, annak hasonlóképpen kell eljárnia:

Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok üldözőitekért! Így lesztek fiaii mennyei Atyátoknak, aki fölkelte napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is.[...] Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei atyátok tökéletes (Máté evangéliuma 5:44–45.48).

S ugyanígy a történelmi kereszténység előtt sem ismeretlen a meg nem különböztetés bölcsessége. Bár a moralitás meghaladását, vagyis az antinomizmust az egyház mindig is súlyos eretnekségnek ítélte, a magas spiritualításban és a misztikában az valamilyen formában mindig is helyet kapott. A dologban semmi meglepő nincsen, hiszen a misztika a spiritualitásnak egy olyan régiójához tartozik, amely már messze fölötté áll a morális dichotómiák szintjének, és voltaképpen az egység jegyében áll, bármilyen értelemben is fogjuk fel azt.

Ugyan XII. János pápa *In argo dominico* című bullájában Eckhart mester egyik-másik antinomista jellegű tanítását kárhoztatta,¹⁵⁸ ám Juan de la Cruz, aki úgyszintén osztotta e felfogást, a Katolikus Egyház nemcsak a szentek (*sancti*) közé emelte, hanem egyháztanítónak (*doctores Ecclesiae*) is megtette. Keresztes Szent János főművében, *A Kármel-hegy útjában* egy rajzot készített arról, hogyan lehet feljutni a Kármel-hegy, vagyis a tökéletesség hegyének csúcsára. Nos, Keresztes Szent János szerint három úton lehet elindulni. A *bal felé* vezető út a *földi javak* útja. Akik ezt az utat járják, abban a hiszemben vannak, hogy a földi javak – az élvezetek, a hírnév, a kényelem – megszerzése révén biztosíthatják maguk számára a tökéletes megelégedettséget. Ez a tévelygő lelkek útja, mint ahogy Keresztes Szent János fogalmaz. A *jobb felé* vezető út az *égi javak* útja. Akik ezt az utat járják, abban a hiszemben vannak, hogy az égi javak – a dicsőség, a vigasztalás, a nyugalom – megszerzése révén biztosíthatják maguk számára a tökéletes megelégedettséget. Ők ugyan nem tévelyegnek, de egy tökéletlen utat választottak a maguk számára, amelyen a tökéletesség magától értetődően nem érhető el. A Kármel-hegy csúcsára tehát nem a bűnök bal felé induló, és nem is az erények jobb felé induló útján lehet feljutni, hanem csakis azon a középső, nyílegyenesen a csúcsra vezető úton, a tökéletességnek azon a szűk ösvényén és „arany középútján”, amelyet Keresztes Szent János e meglepő szavakkal próbál jellemezni: *nada, nada, nada, nada, nada, nada, aún en el monte, nada* – vagyis: „semmi, semmi, semmi, semmi, semmi, semmi, és a hegyen is: semmi”. Ami pedig a Kármel-hegy csú-

csát illeti, onnan „már nem vezet tovább semmiféle út, mert *az igaz ember számára nincs törvény, ő a törvény önmaga számára*”.¹⁵⁹

XIV. BEFEJEZÉS

A meg nem különböztetés bölcsessége – szoros kapcsolatban a megkülönböztetés bölcsességével – elengedhetetlen eleme mindenféle magasabb spiritualitásnak. Ez egyúttal arra is rámutat, hogy a spiritualitás az ember primordiális – édeni – állapota felé irányul, amelyből a jó és a rossz tudása még hiányzott. Bár a meg nem különböztetés bölcsessége egy olyan világhoz tartozik, amelynek lényegét éppen a különbségek adják, mégis arra irányul, ami túl van a különbségeken: „Bármi is legyen az, meglátni benne az egyetlen Valóságot: *ez a valódi bölcsesség*” – mint ahogy Thiruvalluvar mondja a *Tirukkural*-ban.¹⁶⁰ A meg nem különböztetés bölcsessége révén nyílik meg az a harmadik szem – Siva szeme –, amely túllát a kettősségeknek azon a jelenséglágán, amelyre az ember két földi szeme irányul.¹⁶¹ Csak ezzel a látással lehet megvalósítani a „minden körülmények között megvalósuló egykedvűséget”.¹⁶² Ugyanis „nyilvánvaló, hogy míg az elmét apró vágyak és félelmek tartják megszállva, melyek vonatkoztatási pontja a lokális én, a gondolati képek pedig, melyeket e vágyak és félelmek keltettek, elhomályosítják, képtelenlesz arra, hogy észrevegye és megértse a rajta túl fekvő nagyobb tényeket ésvelük való kapcsolatát.”¹⁶³ Ha azonban már nem béklyózzák a lokális én vágyai és félelmei, és kiszabadult a jelenséglág hálójából, amely a maga kettősségei révén tartotta fogva, akkor megnyílik előtte az út abba a „világba”, amely már túl van a megkülönböztetéseken, s amelyet ekképpen már minden ízében az Egység hat át. A meg nem különböztetés bölcsessége nyitja meg az utat abba a világba, amelyben már nincsen szükség a meg nem különböztetés bölcsességére, mert az maga a meg nem különböztetés világa.

Ez az egyetemes, makulátlan, feltétlen tudatosság, melyet Istennek nevezünk, mindenütt ott ragyog, hol fényesen, hol homályosan, az adott dolog tisztaságának vagy egyéb tulajdonságának megfelelően. A térhez hasonlíthatóan mindeneket átölel és mindenben egyenlőképpen jelen van, legyen az kunyhó vagy palota, kaszton kívüli vagy *bráhmana*, Visnu, Brahmá, Krisztus, Buddha, te és én, a leghétköznapibb féreg vagy egy kódarab. A fizikai tértől eltérően az Isten-tér azonban örökkévaló (*sat*), tudatos (*csit*) és boldogsággal teljes (*ánanda*) – vagy hogy még pontosabban fordítsuk e szavakat: szintiszta lét, szintiszta tudat és szintiszta üdvösség, nem fedkezve meg arról, hogy nincsen benne különbség szubjektum és objektum között. Megvilágító ereje nélkül nem volna erőnk látni, érezni, hallani, gondolkozni, mint ahogy a szem is csak a Nap, a Hold vagy valamilyen lámpa fénye mellett képes látni. Ez hat át és elevenít meg minden dolgot, ez ad életet és fényt mindennek, egy fűcsomótól kezdve egészen a legmagasabb istenségig.¹⁶⁴

A meg nem különböztetés bölcsessége azonban azok kezeiben, akik nem a moralitás fölfelé való meghaladása révén igyekeznek elérni, hanem az értékek és a moralitás tagadása révén, a *meg nem különböztetés balgaságává* változik. Ennek lehetünk

szenzanói annak a poszt-keresztény alapú filozófiának a megnyilatkozásaiban, amelynek első manifesztuma Nietzsche filozófiája volt, de amely Heideggeren keresztül a posztmodern filozófiában találta meg beteljesedését. És itt ténylegesen is balgaságról van szó, a posztmodern filozófia ugyanis elutasítja a bölcsességet, következképpen elutasítja a filozófiát is, s így semmiképpen nem nevezhető a „bölcsesség szeretetének”, vagyis filozófiának, hanem csak a „bölcsesség gyűlöletének”, vagyis miszozófiának.

Arulparánanda azon kevesek közé tartozik, akik a legnagyobb küzdelemben, a saját lehatárolt, individuális létük elleni küzdelemben győztesnek bizonyultak, s így birtokába jutottak annak az egyetemes létnek, amely minden ember jogos öröksége, de amelyet tékozló fiúként elhagyott, hogy éhségében a sertések eledelére fanyalodjon (vö. Lukács evangéliuma 15:16). Ha Arulparánanda tanító is volt, csak rejtve tanított, és megmaradt a névtelenségben, mint ahogy megőrizte rejtettségét II. Sívádzsi rádza bizalmasaként és főtanácsadójaként is. Nem azok közé tartozott, akiknek az volt a hivatásuk, hogy kiálljanak a világ elé és a názáreti Jézus vagy a történelmi Buddha módjára világtanítók (*szkt.csakravartin*) legyenek. Mert

vannak, akik azt követően, hogy létük elmerült a teljes egyesülésben és az egyesítés hullámában, a „Megsemmisülés” (arab *faná*) halának gyomrából kivettettek az elkülönültség partjára és a folytonos megmaradás (arab *baqá*) porondjára, hogy az embereket üdvösség felé vezethessék; s vannak, akik teljesen belemerültek az Egység óceánjába és maradéktalanul elenyésztek a „Megsemmisülés” halának gyomrában, olyannyira, hogy az elkülönültség partjára és a megmaradás irányába soha egyetlen hír sem érkezik felőlük.¹⁶⁵

Ilyen volt Arulparánanda csakúgy, mint mestere, Tillaináthan szvámí. De névtelenségük senkit ne tévesszen meg: az emberi nagyság nem a névtelenségen vagy a hírnéven múlik. Arulparánandának névtelenül is a legnagyobbak, a győztesek között van a helye, ama „nevezetes névtelenek” (Hamvas Béla) között, akik „nem az emberi életet, a jó emberét választották, melyet a polgári erény megkívánna, hanem a másik életet, az istenekét”,¹⁶⁶ s akik a megismerés (*dzsnyána*) kardjával kettévágták az emberi lét csomóját (*csit dzsada granthi*).¹⁶⁷

JEGYZETEK

- 95 Voltaképpen a patkányharapás-láznak két formája létezik: az egyik elsősorban Észak-Amerikában fordul elő, a másik pedig Dél-Ázsiában. Ez utóbbi kórokozója a *Spirillum minus* nevű spirocheta baktérium. A betegség tüneteiben és lefolyásában hasonló a fertőzött kullancsok által terjesztett Lime-kórhoz vagy a fertőzött szúnyogok által terjesztett maláriához („váltóláz”): rossz közérzet és elesettség, nyirokcsomó-duzzanatok, fejfájás, izületi, szivizom- és agyhártyagyulladás jellemzi, de legfőbb tünete a magas lázzal járó és láztalan időszakok váltakozása. A penicillin feltalálása óta már gyógyítható.
- 96 *A Visit to a Gñáni*, p. 51.
- 97 *A Visit to a Gñáni*, p. 51. Arulparánanda e szavai világosan rámutatnak arra, hogy a betegségek csupán konvenciót tükröznek. Valójában az, hogy a betegség milyen formában jelentkezik, éppúgy mellékes, mint közvetlen – fizikai – kiváltó oka (lat. *causaefficiens*), mert ez utóbbinak csupán instrumentális jelentősége van. Ami lényeges lehet, az a kiváltó okot létrehívó tényező (*causa formalis aut finalis*). A betegségek tradicionális értelmezésének modern megfogalmazásával kapcsolatban lásd Földényi F. László: „A betegségről.”
- 98 Tulajdonképpen kimondottan szokatlan volt, hogy egy *dzsnyáni* családja körében maradjon.
- 99 Sajnos születésének időpontját nem ismerjük.
- 100 Valószínűleg Arulparánanda Carpenter tanítását elutasította volna, ha mestere nem jelezte volna előre, hogy lesz egy angol tanítványa is.
- 101 A *nisthai*-tartás a tökéletesség és odaadás szimbóluma.
- 102 Siva isteni teremtderejének szimbóluma.
- 103 *Light from the East*, p. 55–56. Mikor e sorokat papírra vetette, Arunachalamban alighanem felmerülhettek Platón szavai is, melyeket Szókratész halála kapcsán írt le: „Ez volt a vége, Ekhekratészem, a barátunknak, a férfiúnak, aki, elmondhatjuk, minden ember közül, akikkel valaha is találkoztunk, a legderekebb volt, és egyáltalán, a legokosabb és a legigazságosabb” (Phaidón 118a). Különösen nem alaptalan erre gondolni annak fényében, hogy Anunachalam egy külön tanulmányt szentelt Szókratésznek, illetve Szókratész bizonyos kontemplatív állapotainak (Lakoma 147c–175e), s ezek platóni értelmezésének (Lakoma 209e–212a): „Luminous Sleep” (*Studies and Translations*, p. 1–13.).
- 104 Ez még arra az intertestamentális zsidó apokrifára is igaz, amely előszeretettel nyúlt vissza a bibliai őstörténet mitológiai jellegű témáihoz (pl. Hénoch könyve). Csak a keresztény éra első századaiban jelentek meg azok a görög, latin, kopt, ószláv, örmény és grúz nyelven megmaradt, de zsidó eredetű apokrif munkák – „Mózes apokalipszisének”, illetve „Ádám és Éva életé”-nek különféle változatai –, amelyeknek központi témája a bűnbeesés és a paradicsomból való kiűzetés volt.
- 105 A judaizmussal mint *par excellence* etnoreligióval kapcsolatban lásd Fernando Joannes *A zsidó vallás* című kismonográfiáját, amely a zsidó vallás lényegét négy pontban foglalja össze (p. 16–29): 1. Izrael, a meghívott; 2. Izrael, az Egyetlen és Egy Isten népe; 3. Izrael, a szövetség népe; 4. Izrael, a Törvény népe. Nyilvánvaló ebből, hogy a bűnbeesés története „idegen test” a héber Bibliában, s még inkább az a Törvényben.
- 106 A moralitás meghaladásának gondolata megjelent – természetesen egészen más értelemben – Nietzsche filozófiájában és a modern-posztmodern filozófia különféle irányzataiban is.
- 107 Vö. „Alkotok neki *segítőtársat*, aki hozzá illő” (2:18).
- 108 A latin *sexus* a „(szét)vág” jelentésű *seco* igéből származik, és a platóni aranykor-mítosz szerint az Olümposz ellen törő primordiális androgünoszokat is azzal büntették az istenek, hogy *szétvágták* őket egy női és egy férfi félre – „mint ahogy a naspolyát szokás, aszalás előtt” (Platón: *Lakoma* 190e) –, hogy attól fogva minden erejüket másik felük megtalálása kösse le.
- 109 E kettő – erotika és ruha – összetartozik. A professzionális naturizmus aszexuális.
- 110 Vö. Platón Lakomájának (207d) soraival, melyekben Diotima ekképpen oktatja Szókratészt: „A halandó természet igyekszik lehetőség szerint örökké megmaradni és halhatatlan lenni. Erre pedig

- csak így képes, a szaporodással, mert így mindig újabb, másik lényt hagy hátra a régi helyett. [...]
A halhatatlanoknál ez persze másképp van” – teszi hozzá végül Diotima (208b).
- 111 Egyiptomiak szerinti evangélium 1. (Vanyó László [szerk.]: *Apokrifek*, p. 295.).
- 112 Pl. *Solum Ipsum*, aph. 343. és 420.
- 113 Idézi Seyyed Hossein Nasr (ed.): *Islamic Spirituality. Manifestations*, p. 16.
- 114 „Olyanok lesztek, mint az istenek” – mondja a kígyó az asszonynak (Teremtés könyve 3:5).
- 115 A kerub lángoló kardjával csak az Élet Fájához vezető utat állja el (vö. Teremtés könyve 3:24).
- 116 Thomas Traherne: *Centuries, Poems, and Thanksgivings* I. p. 110. és 111. A gyermekkor édenkerti világlátásával kapcsolatban lásd Buji Ferenc: *Magasles*, p. 149–190. („Genezis. Egy gyermekrajz metafizikai tanulságai”).
- 117 Vö. Kivonulás könyve 31:18: „Miután [az Úr] befejezte szavait, amelyeket a Sínai-hegyen Mózeshez intézett, átadta neki a bizonyosság két tábláját, a *kőtáblákat, amelyekre Isten ujjai írtak*.” Az előlési előírásokat csak akkor kell „köbe vésni”, ha egy adott közösségben nagy hajlam él azok megszegésére, vagyis az immoralitásra; egyébként maradhatnak íratlanok, sőt kimondatlanok.
- 118 Éppen ezért a rossz eredetének kérdése – mely az európai embert olyannyira foglalkoztatja – elválaszthatatlan a jó eredetének kérdésétől. E kettő – a „szentek” és a „zsványok” – szoros összetartozását nagy erővel képviseli a taoizmus. Lásd ezzel kapcsolatban különösen *Csuang Ce bölcsessége*, p. 55–92. (a „Tudomány és erkölcs” nagyfejezet).
- 119 Lásd Ezzel kapcsolatban Buji Ferenc: „Te is fiam, Nietzsche?”, valamint „Nihilizmus metafizikai álrühában. Az érték heideggeri elmélete”.
- 120 Bibó István gondolata. Vö. egy keleti – orosz „heterodox ortodox” – ember kijelentésével: „A nyugati népek messze előttünk járnak, de tévúton.” Lev Tolsztojtól idézi Török Endre: *Lev Tolsztoj*, p. 36.
- 121 A „modern nyugati ember” alatt tágabb értelemben a zsidó, görög és római – és bizonyos fokig germán – alapokon nyugvó európai posztkeresztény és posztmedievális kultúrát értem, szűkebb értelemben pedig azt az újkori nyugati „kultúrát”, amely az úgynevezett „felvilágosodás” után Európában megjelent, majd – elvesztve „nyugati” jellegét – fokozatosan szinte az egész világra szét-sugárzódott. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy ez a szellemiség esszenciálisan nyugati, és máshol csak elnyugatosodás formájában jelent meg.
- 122 Voltaképpen ez még a teológiára is igaz: a modern teológia a természettudományok analitikus módszerét igyekszik alkalmazni a maga területén, míg a középkorban a tudományok – a hét szabad művészet *quadriviuma* – maguk is a teológiának voltak alárendelve.
- 123 [Venkataramiah (ed.)]: *Talks with Sri Ramana Maharsi*, p. 235. (n. 278).
- 124 Edward Carpenter: *A Visit to a Gñáni*, p. 53.
- 125 Magától értetődik, hogy az itt alkalmazott hülémorfikus megközelítésmódot a modern tudomány elutasítja, hiszen csak a *hülé* („anyag”) létét ismeri el, a *morphé* („alak”, „forma”) létét ignorálja, vagy egyenesen tagadja.
- 126 Közben ne feledkezzünk meg arról, hogy voltaképpen csupán egyetlen *atomosz* lehet, mert az oszthatatlanság logikai értelemben fel sem vetődhet abban az esetben, ha olyan *atomoszok* sokaságáról van szó, amelyek összeadhatók, kivonhatók, oszthatók és szorozhatók. A metafizikai tradíció mindig is tudta, hogy csupán egyetlen *atomosz* van, és az Isten.
- 127 A kard szimbolikusan igen gyakran a kettősséghez, az elválasztáshoz, a jó és a rossz elkülönítéséhez kapcsolódik: általános „jelentése sajátos kettősséget hordoz, mivel az életben és halálban, a teremtésben és pusztításban megnyilvánuló ellentétes erőket reprezentálja” – mint ahogy a *Szimbólumtár* fogalmaz, hozzátéve: „Az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódva elválasztja a jót a rossztól, lesújt a bűnösre” (p. 239.). Maga Krisztus is kardot hozott, hogy szembeállítsa az egyik embert a másikkal (vö. Máté evangéliuma 10:35). A Zsidókhoz írt levél (4:12) szerint pedig „az Isten szava [...] eleven, átható és minden kétélű kardnál élesebb, behatol a lélek és szellem, az íz és a velő gyökeréig, megítéli (*kritikosz*) a szív gondolatait és érzéseit.” A görög *kritikosz* szó szerint annyit jelent, hogy „elválaszt”, „megoszt”. Varga Zsigmond (*Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*, c. 559.) ez utóbbi mondatot így adja vissza: „Mert Isten igéje élő és erőteljes és élesebb minden

- kétélű kardnál, és elhatol odáig, hogy *megosztja* a (természeti) ént és a Lelket, az izületeket és a velőt, és *szétválasztja* a szív gondolatait és eszméit.” A kerub tüzes kardja ebből a megközelítésből tehát analógiában áll azzal a kettősséggel, amelynek büntetésére rendeltetett.
- 128 Mindhárom művet csupán hagyományosan tulajdonítják Sankarácsárjának, és az újabb kutatások megkérdőjelezik sankarai szerzőségüket. Lásd Karl H. Popper (ed.): *Encyclopedia of Indian Philosophies* III. *Advaita Vedānta up to Śaṅkara and His Pupils*, p. 335–338, 344, illetve 328–331.
- 129 A forma itt nemcsak a külső, térbelileg megragadható formát jelenti, hanem sokkal inkább megfeleltethető az arisztotelianus-skolasztikus *formának* – vagyis annak, ami egy adott entitást azzá tesz, ami, s amelynek a külső forma csupán az egyik esetleges megnyilvánulása. Például egy angyal nem rendelkezik külső formával, viszont nagyon is rendelkezik az arisztotelianus értelemben vett *formával*, ami voltaképpen „angyalsága”.
- 130 Shankara: *Vivekacsudamani*, v. 20.
- 131 Lásd *Solum Ipsum*, aph. 83–90.
- 132 *A Visit to a Gñāni*, p. 42.
- 133 A kínai szavaknak egyszerre adjuk meg a régebbi Walde–Giles-féle átírását (illetve ennek magyarított formáját), valamint a ma tudományosan használt pinyin átírását.
- 134 Lásd Fabrizio Pregadio (ed.): *The Encyclopedia of Taoism*, p. 1044.
- 135 A hagyományos értelemben vett önzés morális elutasításának minden moralitáson túli oka itt keresendő. Voltaképpen minden erkölcsi szabály egy ontometafizikai princípium folyománya.
- 136 „Ha az eszközök nem rendelkeznének a cél természetével, nem vezethetnének el hozzá” – mint ahogy Ramana Maharsi fogalmaz (A. Devaraja Mudaliar [ed.]: *Day by Day with Bhagavan*, p. 240.).
- 137 Az *ákása* hindu fogalma a forrása a Nyugaton – elsősorban steineriánus közvetítéssel elterjedt – „akasa” kifejezésnek (vö. „akasa-kronika”).
- 138 Ugyanígy lehet mérni a fizikai világ térbeli távosságait is, de hasonlóképpen csak a fizikai világon belül. Az, ami a fizikai világon belül egy több milliós fényév átmérőjű galaxis, a fizikai téren kívül éppúgy híján van minden kiterjedésnek, mint ahogy az álmon belüli távosságok is az ébrenléti tudat számára.
- 139 Ponnambalam Arunachalam: *Studies and Translations*, p. 94.
- 140 P. Arunachalam: *Light from the East*, p. 40.
- 141 A dimenziószámok növelése, amellyel a mai tudományosan orientált pseudoozotéria a metafizika birodalmát szeretné megragadni, voltaképpen egyre inkább eltávolít tőle. Minél több dimenziót veszünk fel, annál nagyobb szétesettsége valósul meg annak, ami alapvetően dimenziótlan, s amelynek szimbóluma a térbeliség világában a dimenziótlan pont.
- 142 Ami változik, az mindig más, vagyis a folytonos – és szükségképpen, vagyis kényszerű – módosulás állapotában van. Vö. Hérakleitosz maximájával: „Nem lehet kétszer ugyanabba a folyamba lépni” (*Hérakleitosz műzsái, vagy a természetről*, p. 35.).
- 143 László András: *Solum Ipsum*, aph. 757.
- 144 Johannes Tauler: *A hazatérés útjelzői*, p. 311.
- 145 Idézi Evelyn Underhill: *Ruysbroeck*, p. 64.
- 146 *Az aranyvirág titka*, p. 93.
- 147 Edward Carpenter: *A Visit to a Gñāni*, p. 25. és 55. Arulparánanda szavai. Bár a térnek azt a fogalmát, amely e gondolatnak is alapját képezi, a modern fizika megrendítette, a „görbült tér” eszméje, melynek állítólagos kísérleti bizonyítéka a Nap közelében elhaladó fénysugarak meghajlása, egyszerűen abból fakad, hogy a modern fizika egy meglehetősen önkényes döntés révén a tér helyett a fényt tette meg azzá az „érinthetetlen” és konstans tényezővé, amely nélkül minden elveszne a relativitás ingoványában. A tér modern fizikai „feláldozása” egyszerűen „bosszú” azon a téren, amely teljesen kicsúszik a fizikai vizsgálódás hatóköréből.
- 148 A tér – és az idő – hétköznapi értelemben is egy olyan valóságot képvisel, amely fizikailag a maga tisztaságában megragadhatatlan. Persze kérdés, hogy a tér valamiféle entitás-e, vagy csak reláció, és csupán a dolgok egymáshoz való viszonya alkotja. Vagyis a kérdés az, hogy a tér csak gyakorlat-

- tilag megragadhatatlan, vagy elvileg is az. Bárhogyan is válaszoljunk e kérdésre, egy biztos: a tér nem lehet térbeli, mint ahogy emiatt a multiplicitás sem vonatkoztható rá. Ennek viszont szigorú következményei vannak: a tér nem tehető tárgyává olyan vizsgálódásoknak, amelyek térbeli természetűek és alá vannak vetve a multiplicitásnak – vagyis térbeli módon valósulnak meg és térbeli entitásokra vagy folyamatokra irányulnak. Ez egyúttal arra is rávilágít, hogy a tér tudományos eszközökkel és módszerekkel elvileg is megismerhetetlen. Maga a geometria sem a tér tudománya, hanem a tér által meghatározott „ideális testek” tudománya (vö. geo-metria: „föld-mérés”).
- 149 *A halhatatlanság virágfüzére*, p. 218.
- 150 P. Arunachalam: *Light from the East*, p. 52–53.
- 151 P. Arunachalam: *Light from the East*, p. 61–62.
- 152 *Oltalmazó útmutatás*, p. 280.
- 153 Utalás arra, hogy semmi, még egy kő sem tekinthető élettelennek, mert mindent az Isteni Szellem hat át, tart fenn és mozgat. Az organikus – DNS/szén alapú – élet az életnek csupán egyik formája, és mind e fölött (lelki, szellemi, társadalmi stb. élet), mind ez alatt létezik élet. A távol-keleti felfogás szerint *a létezés egyúttal mindig élet is*. A modern nyugati embernek elegendő ezzel kapcsolatban az atomok életére gondolnia, amelyek létét megállíthatatlan belső aktivitásuk tartja fenn. E sajátos távol-keleti animizmust ugyanakkor kiegészíti egy másik kardinális tanítása is a sziddhánta/védánta-rendszernek: kivétel nélkül minden, ami létezik *dzsada*. A szanszkrit *dzsada* annyit jelent, hogy érzéketlen, élettelen, tehetetlen („inert”). Ez azt jelenti, hogy minden létező önmagán kívül hordja életének – s így létének – princípiumát. Minden, ami van, mozgatott, és e mozgottság nélkül sem nem létezhetne, sem nem élhetne. Úgy kell elképzelni ezt, mintha minden csak bábu lenne, amit a bábjátékos mozgatna; ha azonban a bábjátékos visszavonul, akkor a bábokról kiderül, hogy élettelenek, érzéketlenek és tehetetlenek. Különösen szembeötlő ez a hirtelen változás az emberi testtel kapcsolatban a halál pillanatában. Az egyetlen, ami nem *dzsada*, s amely mindent megelevenít, Isten, illetve az ő Szelleme.
- 154 *Light from the East*, p. 40–41. Kiemelés általam.
- 155 *A Visit to a Gñáni*, p. 26. Habár ez minden bizonnyal így van, mindazonáltal Edward Carpenter mint a társadalmi egyenlőséget képviselő, John Ruskin és William Morris nyomdokain járó „romantikuskapitalista” és „szentimentális szocialista” számára különösen nagy jelentősége volt Arulparánanda tanításának az egyenlőségről. Természetesen a politikai egyenlőség és a metafizikai egyenlőség, vagy ha úgy tetszik az *equality* és az *equality* közötti (*bic et nunc* önkényesen megállapított) különbség aligha túlozható el: míg az *equality* a hierarchia lerombolása, addig az *equality* a hierarchia meghaladása révén érhető el.
- 156 *Titkos tanítások*, p. 117.
- 157 *Buddha beszédei*, p. 133–135. (Maddzshima-nikája 57). Természetesen ez a „tettek megsemmisítését eredményező cselekvés” részint a nemcselekvő cselekvést, részint pedig a kontempláció bizonyos formáit jelenti. Pontosabban ugyanabban az értelemben mondja *Az aranyvirág titka* is: „A lét varázslatának titka abban áll, hogy a cselekvést a nem-cselekvés elérése érdekében használjuk” (p. 29.).
- 158 4., 5., 6. és 8. tétel. Lásd „Eckhart mester XXII. János pápa bullája által elítélt tanításai”, p. 97.
- 159 Keresztes Szent János rajzának magyarázott változatáról (lásd *Keresztes Szent János Művei I.*, melléklet) hiányzik e jellegzetesen antinomista mondat, illetve sokkal visszafogottabb formában jelenik meg („Erre már nincs többé út, mert az igazság számára nincs törvény”), de a Szent eredeti rajzán szerepel (lásd *The Collected Works of St. John of the Cross*, p. 110–111.). Vö. Galatáknak írott levél 5:18: „Vezessen benneteket a lélek, akkor nem vagytok alávetve a törvénynek.” Természetesen Pál *nomosza* („törvény”) és János *leye* („törvény”) nem ugyanaz.
- 160 Idézi Ponnambalam Arunachalam: *Studies and Translations*, p. 80. (v. 355.).
- 161 A harmadik, magában álló szem – ellentétben a két természetes szemmel – nem egyszerűen a transzcendens látást szimbolizálja, hanem annak az *egységnek* a látását is, amely a diverzifikált formák jelensévilága mögött húzódik. Ilyen módon a harmadik szem analógiába állítható a tantrikus jóga *susumná nádfájával*, vagyis a centrális *pránacsatornával*, míg a két szem az *idával* és a *pingalával*,

- a *szusumná* köré tekeredő, vagy egyszerűen csak a *szusumná* mellett futó szoláris és lunáris *pránacsatornával*. A harmadik szem mint az asztrális jelenségek látásának szeme a modern nyugati pszeudoezotéria rögeszméje, s egyúttal kiváló indikátora a hiteles keleti metafizika és a nyugati pszeudoezotéria közötti különbségnek.
- 162 Ponnambalam Arunachalam: *Studies and Translations*, p. 12.
- 163 Edward Carpenter: *A Visit to a Gñáni*, p. 39–40.
- 164 P. Arunachalam: *Light from the East*, p. 35–36.
- 165 *Mauláná Abdur-Rahmán Dzsámi*. Idézi Annemarie Schimmel: *Mystical Dimensions of Islam*, p. 6–7.
- 166 Plótinosz, Enn. 1:2:7. Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*, p. 15. Az idézetet nyelvtanilag a kontextus értelmében módosítottam.
- 167 Szanszkrit. A tudat (*csit*) és a tehetetlen testiség (*dzsada*) közötti kapocs avagy csomó, amelynek szétvágása felszabadítja a spirituális út vándorát a legtágabb értelemben vett testiség individualizáló, s így megkötő hatalma alól.

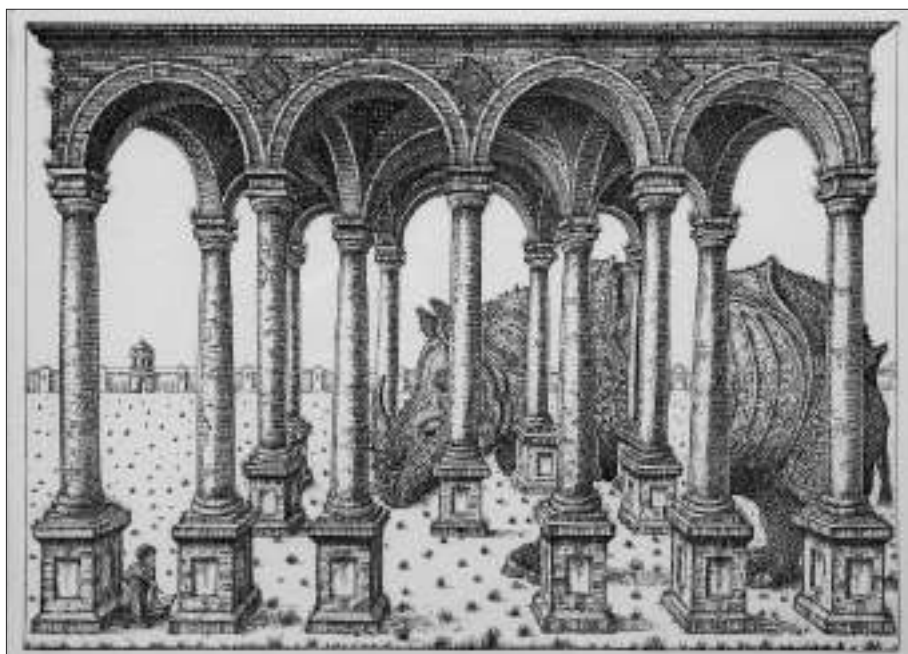
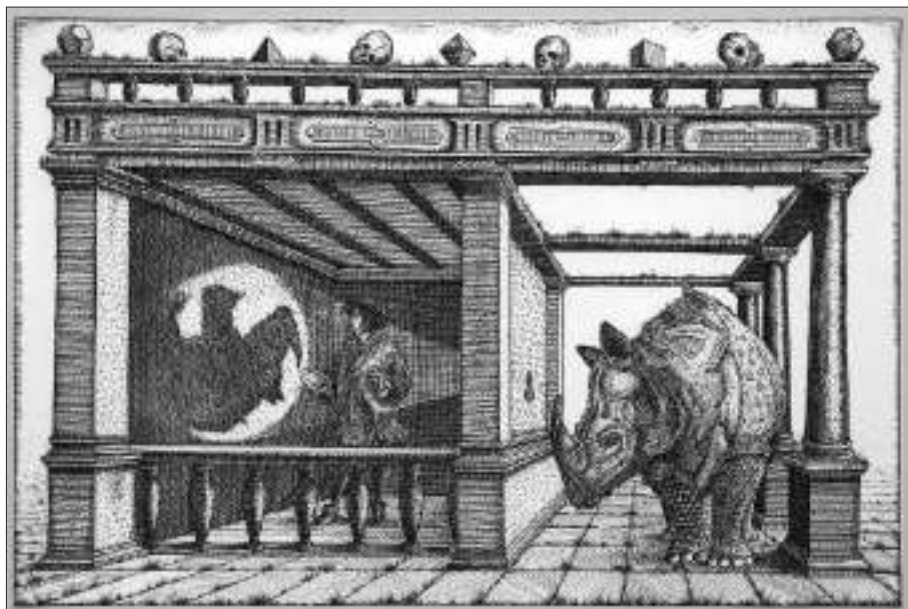
FELHASZNÁLT IRODALOM

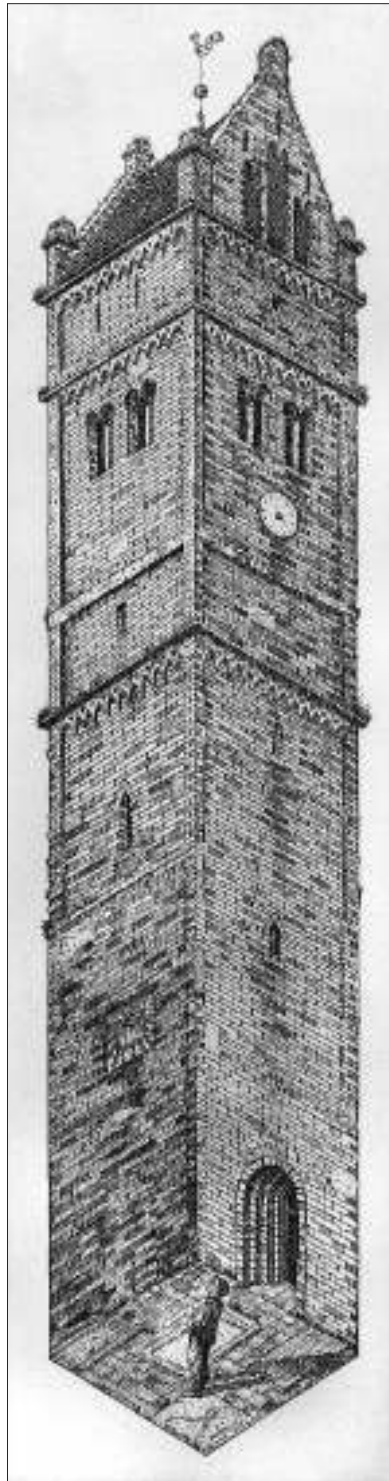
- A halhatatlanság virágfüzére. Részletek a Jóga Vászisthából*
Budapest: Kairosz Kiadó, 2011. Ford. Buji Ferenc
- Arichandra, the Martyr of Truth. A Tamil Drama*
London: Smith Elder and Co., 1864. Trans. Mutu Coomàra Swamy
- Arunachalam, P[onnambalam]: *Light from the East. Being Letters in Gñanam, the Divine Knowledge*
London: George Allen & Unwin, 1927. Ed. Edward Carpenter
- Arunachalam, Ponnambalam: *Studies and Translations, Philosophical and Religious*
Colombo: Department of Hindu Affairs. Ministry of Regional Development, 1981
- Az Aranyvirág titka. Egy ősi kínai yoga-könyv*
Budapest: Buddhista Misszió, 1987. Ford. Hetényi Ernő és Pressing Lajos
- Buddha beszédei*
Budapest: Helikon Kiadó, 1989. Ford. Vekerdi József
- Buji Ferenc: *Magasles. Esszék és reflexiók a tradíció távlatából*
Budapest: Kairosz Kiadó, 2003
- Buji Ferenc (szerk.): *Metaphysicum et politicum. A magyar tradicionális iskola bibliográfiája*
[Debrecen:] Centrum Traditionis Metaphysicæ, 2008
- Buji Ferenc: Nihilizmus metafizikai áruhában. Az érték heideggeri elmélete
Új Forrás. Irodalom, művészet, társadalom 2016/2 (XLVII. évf.), p. 33–49.
- Buji Ferenc: Te is fiam, Nietzsche?
Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat 2015/9 (LIII évf.), p. 1–28.
- Carpenter, Edward: *A Visit to a Gñáni, or Wise Man of the East*
London: George Allen & Unwin Ltd., 1911
- Carpenter, Edward: *From Adam's Peak to Elephanta. Sketches in Ceylon and India*
London: Swan Sonnenschein & Co. Limited, 1892
- Carpenter, Edward: *The Teaching of the Upanishads. Being a Substance of Two Lectures to Popular Audiences*
London: George Allen & Unwin, 1920
- Case of the Rane of Tanjore*
London: Richardson and Company, 1861
- Chodkiewicz, Michel (ed.): *The Spiritual Writings of Amir 'Abd al-Kader*
Albany: State University of New York Press, 1995 /SUNY series in Western esoteric traditions/
- Conway, Moncure Daniel: *My Pilgrimage to the Wise Men of the East*

- Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1906
- [Coomaraswamy, Ananda K.:] A. K. Coomaraswamy 70. születésnapján elmondott beszéde
Őshagyomány 13. [1993. szeptember], p. 73–74. Ford. Gabulya Gábor
- Coomaraswamy, Ananda K.: *Ākixcañña. Önmegsemmisítés*
 Budapest: Camelot Kiadó, 2000 /Regulus kollekció 4/. Ford. Buji Ferenc
- Coomaraswamy, Ananda K.: *Hinduizmus és buddhizmus*
 Budapest: Európa Könyvkiadó, 1989 /Mérleg/. Ford. Török Zoltán
- Coomaraswamy, Ananda K.: *Idő és örökkévalóság*
 Érpatak: Sophia Perennis Kiadó, 2004 /Libri traditionis perennis/ Ford. Medve István
- Coomaraswamy, Ananda Kentish: *Keresztény és keleti művészetfilozófia*
 Budapest: Arcticus Kiadó, 2000 /Libri artis 1/. Ford. Kelemen Renée
- Coomaraswamy, Ananda K.: *Mediaeval Sinhalese Art. Being on Medieval Arts and Crafts, mainly surviving in the Eighteenth Century, with an Account of Structure of the Society and the Status of the Craftsmen*
 Broad Campden: Essex House Press, 1908
- Coomaraswamy, Ananda K.: *Rajput Painting. Being an Account of the Hindu Paintings of Rajasthan and the Panjab Himalayas from the Sixteenth to the Nineteenth Century described in Relation to Contemporary Thought, with Texts and Translations I–II.*
 London: Oxford University Press, 1916
- Coomaraswamy, Ananda K.: *The Arts and Crafts of India and Ceylon*
 Edinburgh: T. N. Foulis, 1913 /The World of Art Series/
- Coomaraswamy, Ananda K.: *The History of Indian and Indonesian Art*
 London: Edward Goldstone, 1927
- Coomaraswamy, Ananda K.: The Philosophy of Medieval and Oriental Art
Zalmoxis I. (1938), p. 20–49.
- Coomaraswamy, Ananda K. – Coomaraswamy, Ethel M.: *Photographs of Minor Sinhalese Arts I–IV.*
 Boston: Museum of Fine Arts, 1903–1906
- Csuang Ce: *A virágzó délvidék igaz könyve I–II.*
 Budapest: Palatinus, 1997–2000 /A Távol-Kelet gondolatkincse/ Ford. Dobos László
- Csuang Ce bölcsessége*
 Budapest: ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, 1944. Ford. Brelich Angelo
- Devaraja Mudaliar, A. (ed.): *Day by Day with Bhagavan*
 Tiruvannamalai: Sri Ramanasramam, 1995
- Eckhart mester XXII. János pápa bullája által elítélt tanításai
Axis Polaris. Tradicionális tanulmányok III. (2000), p. 97–100. Ford. Parragh Mónika
- Földényi F. László: A betegségéről
Valóság 1982/3 (25. évf.), p. 70–82.
- Ganter, Ch. E.: *Nana Szahib. Egy indiai felkelés regénye*
 Budapest: Bibliotheca, 1942. Ford. Gábor András
- Goonerate, Brendon: Sir Ponnambalam Arunachalam (1853–1924). The Sir Ponnambalam Arunachalam Memorial Oration, delivered on 19 January, 2009
<http://www.island.lk/2009/02/14/satmag1.html> (utoljára megtekintve: 2016. január28.)
- Hérakleitosz műzsái, vagy a természetről. Pontos irányítás az élet célja felé*
 Budapest: Helikon Kiadó, 1983 /Helikon stúdió 1./ Ford. Kerényi Károly
- Hickey, William: *The Tanjore Maharatta Principality in Southern India. The Land of the Chola; The Eden of the South*
 Madras: Foster Press, 1874
- Horváth Róbert: Utószó. Vallástörténeszek fejedelme: A. K. Coomaraswamy
 Ananda Kentish Coomaraswamy: *Keresztény és keleti művészetfilozófia.* Budapest: Arcticus Kiadó, 2000, p. 113–118.
- Joannes, Fernando: *A zsidó vallás*

- Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1990 /A világ nagy vallásai/ Ford. Bánki Veronika
Keresztes Szent János Művei I–II.
- Budapest: A Sarutlan Kármelitarend Magyar Rendtartománya, 1926. Ford. Szent Teréziáról nevezett P. Ernő
- Kuppuswamy, Chamu (ed.): Edward Carpenter and Ponnambalam Arunachalam
<https://heritagehindusamaj.wordpress.com/2013/08/08/edward-carpenter-and-ponnambalam-arunachalam/> (utoljára megtekintve: 2016. január28.)
- László András: *Solum Ipsum. Metafizikai aforizmák*
 Nyíregyháza, Kötet Kiadó, 2000. Szerk. Buji Ferenc
- Lilávati, R. [R. L. Harrison]: *Western Pictures for Eastern Students. Being a Description of the Chief Incidents of a Journey Made by that Distinguished Scholar, Statesman, and Sage, Sri P. Rámanáthan, K.C., C.M.G., from Ceylon to the United States of America in 1905–1906*
 Calcutta: Thacker, Spink & Co., 1907
- More, Edmund F.: *Reports of Cases Heard and Determined by the Judicial Committee and the Lords of Her Majesty's Most Honourable Privy Council on appeal from the Supreme and Sudder Dewanny Courts in the East Indies VII. 1857–1860*
 London: V. & R Stevens and Sons, s. a.
- Nasr, Seyyed Hossein (ed.): *Islamic Spirituality. Manifestations*
 London: SCM Press, 1991 /World spirituality/
- Óltalmazó útmutatás. Sri Ramana Maharsi tanításai*
 Nyíregyháza: Kötet Kiadó, 2001. Szerk. David Godman. Ford. Buji Ferenc
- Pallis, Marco: Egy sorsdöntő szellemi találkozás: A. K. Coomaraswamy és R. Guénon
Tradíció. A Metafizikai Tradicionalitás Évkönyve 1999. Debrecen: Kvintesszencia Kiadó, 1999, p. 75–86. Ford. Baranyi Tibor Imre
- Pál József – Újvári Edit (szerk.): *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*
 Budapest: Balassi Kiadó, 1997
- Paránanda, Sri [Ponnambalam Ramanathan]: *An Eastern Exposition of the Gospel of Jesus According to St. John. Being an Interpretation Thereof*
 London: Eilliam Hutchinson & Co., 1902. Ed. R. L. Harrison
- Paránanda, Sri [Ponnambalam Ramanathan]: *The Gospel of Jesus According to St. Matthew*
 London: Keagen Paul, Trench, Trubner & Co., 1898. Ed. R. L. Harrison
- Platón Összes Művei I–III.*
 Budapest: Európa Kiadó, 1984. Ford. Devecseri Gábor, Kárpáty Csilla, Kövendi Dénes és mások
- Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről. Válogatott írások*
 Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986. /Az ókori irodalom kiskönyvtára/ Ford. Horváth Judit és Perczel István
- Popper, Karl H. (ed.): *Encyclopedia of Indian Philosophies III. Advaita Vedānta up to Śaṅkara and His Pupils*
 Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1981
- Pregadio, Fabrizio (ed.): *The Encyclopedia of Taoism I–II.*
 London: Routledge, 2008
- Raja Singam, S. Durai: *The Life and Writings of Sir Mutu Coomaraswamy*
 Petaling Jaya: The Author, 1973
- Rámanáthan, P[onnambalam]: *The Culture of the Soul among Western Nations*
 New York: G. P. Putnam's Sons, 1906
- Rámanáthan, P[onnambalam]: *The Spirit of the East Contrasted with the Spirit of the West*
 New York: Brooklyn Institute of Arts and Sciences, 1906
- Richman, Paula: *Extraordinary Child. Poems from a South Indian Devotional Genre*
 Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997 /Shaps library of translations/
- Schimmel, Annemarie: *Mystical Dimensions of Islam*

- Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1975
- Selected Letters of Ananda K. Coomaraswamy*
Delhi: Indira Gandhi National Centre for the Arts – Oxford University Press, 1988. Ed. Alvin Moore and Rama Poonambulam Coomaraswamy
- Śivajñāna Siddhiyār of Aruyandi Śivāchārya*
Madras: Meykandan Press, 1913. Trans. J. M. Nallaswāmi Pillai
[Sivanār, Sri]: Nanajiva vada kattalai; or, the Ordinances Relating to the Doctrine That All Varieties of Life are Phenomena in Spiritual Being
The Word. A Monthly Magazine Devoted to Philosophy, Science, Religion; Eastern Thought, Occultism, Theosophy and the Brotherhood of Humanity 1904–1905 (vol. I–II.), serialised. Trans. and comm. Rāmanātha of Sukhastān / Ramanatha of Sukhastan
- Steiner, Rudolf: *A János-evangélium. 12 előadás. 1908. május 18–31.*
Budapest: Genius Kiadó, é.n. Ford. Szilágyi Jenőné
- Subramanian, K. R.: *The Maratha Rajas of Tanjore*
Madras: The Author, 1928
- Sutta Nipāta, or, Dialogues and Discourses of Gotama Buddha. Translated from the Pali, with Introduction and Notes*
London: Trübner & Co., 1874. Trans. M[utu] Coomāra Swāmy
- Tauler, Johannes: *A hazatérés útjelzői. Beszédék a misztikus útról*
Budapest: Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2002. Ford. Révész Mária Magdolna és Buji Ferenc
- The Collected Works of St. John of the Cross*
Washington: Institute of Carmelite Studies, 1991
- The Dhavamsa, or the History of Tooth-Relic of Gotama Buddha. The Pali Text and its Translation into English*
London: Trübner & Co., 1874. Trans. Mutu Coomāra Swāmy
- The Poems of Tāyumanavar from the Tamil*
Colombo: s. n. 1873. Trans. Mutu Coomāra Swāmy
- Titkos tanítások. Válogatás az upanisadokból*
Budapest: Helikon Kiadó, 1987 /Prométheusz könyvek 14./ Ford. Vekerdi József
- Török Endre: *Lev Tolsztoj. Világtudat és regényforma*
Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979 /Korunk tudománya/
- Traherne, Thomas: *Centuries, Poems, and Thanksgivings* I–II.
Oxford: Oxford University Press, 1965
- Underhill, Evelyn: *Jacopone da Todi, Poeta and Mystic – 1228–1306. A Spiritual Biography*
London: J. M. Dent & Sons Ltd., 1919
- Underhill, Evelyn: *Ruysbroeck*
London: G. Bell and Sons Ltd. 1915 /The Quest Series/
- Ványó László (szerk.): *Apokrifek*
Budapest: Szent István Társulat, 1980 /Ókeresztény írók 2./
- Varga Zsigmond J.: *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*
Budapest: Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992
- [Venkataramiah (ed.)]: *Talks with Sri Ramana Maharsi*
Tiruvannamalai: Sri Ramanasramam, 1996
- Völuspá. Done into English out of the Icelandic of Elder Edda*
Kandy: The Author, 1905. Trans. Ananda K. Coomaraswamy
- Vythilingam, M.: *Ramanathan of Ceylon. The Life of Sir Ponnambalam Ramanathan* I–II.
Colombo: Ramanathan Commemoration Society, 1971–1977

SAJÓ LÁSZLÓ

A. örök

AD NOTAM JUHÁSZ GYULA

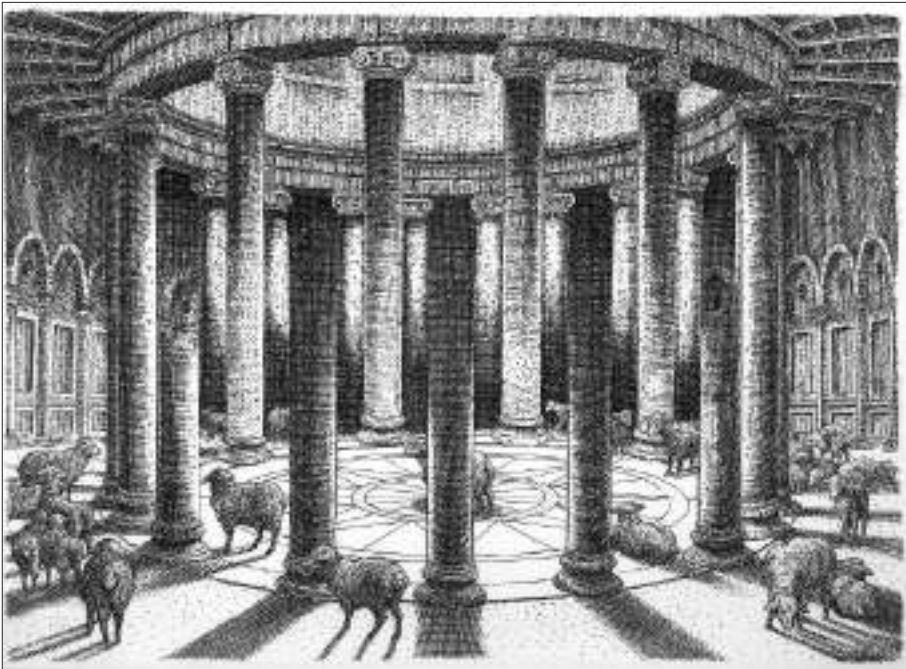
(AKI A SZEGEDI KLINIKÁN, 54. SZÜLETÉS-
NAPJÁN BEVESZI A VERONÁLT)

Az évek jöttek, mentek, te maradtál.
Emlékeimből nem fakult
Arcképed a szivemben, fénylett
A vállaidnak íve, most is hallom
A hangod, és én mindig mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már motyogva ejtem a neved ki,
És reszketek tekintetedre,
Mint Isten szemétől a hívő
A templomablakon beeső fényben
Az örökös sötétben. Csak Ő nem lát.
Milyen volt szemed színe,
Jól tudom. Már azt is tudom,
Hogy az egyetlen voltál a sokból.
Az ifjúság zöld vadonában, az avarban
A boldogság kékmadárteteme oszlik.
De ne hidd, szivem, hogy ez hiába volt,
És hogy egészen elmúlt, ó, ne hidd!
Mert benne élsz te minden fel nem vett
Nyakkendőmben és eldadogott szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden el nem küldött imélemben
És egész elbaszott életemben
Tovább dalol neved zenéje bennem
Torkomon ledugott mutatóujjbegyemben
Lüktetsz, reggeli kávéim íze vagy,
Velem kelsz föl, mint Földre a Nap
Benne élsz te minden szóközben, szóban
Gólörömömben, depresszióban
Megyek, hova? minek? járműveken, járdán
Zebrán kelek át, miért? ott se vársz rám
Eddig nem mondtam, legyen végre vége
Mert szép az élet, mert benne élsz te

Teáltalad Teérted és Tebenned
Úgy teszek, mint aki van, mint aki még lenne
Eddig se bírtam, most hagyom abba
Születésnapom halálom napja
Fogvacogva viszem át, fogva tartva
Szivemben a szerelmet a túlsó partra
Gyűltek napjaim, mint szemenként a veronál
Most már van elég, egyszerre... Ne soká
Tartson a halál, ha az élet eddig
Utoljára ejtem a nevedet ki
A.!

Ez az utolsó szavam. Veronál, tea
Halálnak halálával kell hatnia
De te élsz és uralkodol örökké, A.

(A szövegben – a Juhász Gyula-sorokon, -parafrázisokon kívül – Áprily-, József Attila- és Nagy László-idézetek.)

P É N T E K I M R E

Megz/csavart illúziók

OROSZ ISTVÁN : PARADOXONOMETRIA CÍMŰ
KIÁLLÍTÁSA A ZALAEGERSZEGI VMK GÖNCZI
GALÉRIÁJÁBAN

Az ember, ha a mai magyar grafikához nyúl, óhatatlanul keresi az előzményeket, a szakmai irányultságot, az elődök teljesítményét, hisz a kortársaknak volt honnan méríteniük. Ahogy tájékozódtam, végignéztem a *Magyar Képzőművészet a 20. században* című kötetet, s kissé csalódnom kellett. A festészet mindent vitt: a grafikáról alig esett szó. No, de szerencsémre forгатni szoktam Supka Magdolna *A drámai groteszk* címmel kiadott, válogatott tanulmánykötetét, s bőven találtam anyagot grafikánk utóbbi évtizedeiről.

A korábban említett kötetben, a Fekete-fehér cikkben rábukkantam egy kis okfejtésre a grafika mibenlétéről. Engedtessek meg ebből néhány sort idézni: „Minden festő rajzol is. Rajzai többnyire vázlatként szerepelnek. A grafikus azonban úgy rajzol, a végleges mű igényével, hogy eleve nem is számol a festészet eszközeivel. De úgy nem számol, hogy nem tartja többnek a festészet lehetőségeit. Az az igénye, az alkata, hogy fekete-fehérben, megszorított feltételekkel – civil nyelven: kerek perec – mondja ki önmagát.”

És itt van valami, ami témámra vonatkozik: „De manapság a grafikához is egy igen jelentős tényező tartozik – miként az élethez –, a technikai eljárások sokfélesége. Világos, hogy a képzőművészeknek is élniük kell ezzel a korszerű lehetőséggel. Ezzel együtt merül fel azonban az a veszedelmes pillanat, amikor a bűvészinas elfelejtí a varázsigét – és a művészet áttoppán a bravúr és bűvészkedés területére. A mezsgye azonban kontrollálható.”

Ez a kis elmefuttatás Orosz István zalaegerszegi kiállításán jutott eszembe. A VMK Gönczi Galériája rendezett neki tárlatot januárban és februárban, Paradoxonometria címmel. Orosz Istvánt nem kell bemutatni. Egyesek „reneszánsz figurának” állítják be, és nem is alaptalanul. A kisfilmek, a plakátok, a grafikák meghozták neki a legnagyobb elismerést, a Kossuth-díjat és tavaly a Nemzet Művésze címet. Már-már zavarbaejtő az a felkészültség, amivel birtokba veszi a világot. Minden vonala él, pontos, talál, ha ráközelít valamire, annak egyszerre látszik a színe és visszája. És eszünkbe juthat a „bravúr” és a „bűvészkedés” is. S talán érdemes azon is elfilozófálni, miért nem erről van szó? Honnan az az őszinte rácsodálkozás a tárgyra, amit górcső alá vesz? Honnan az merészség, amivel optikai trükkjeit az orrunk alá dugja. (S közben az sem feledhető, hogy adott esetben ez a briliáns elme és kéz tud gyilkos gúnyval, ironiával is fogalmazni, sőt, politikai tényezővé válni.)

De maradjunk a vizuális trükköknél. Az illúzió nem más, mint érzéki csalódás. Félreértelmezés. Többletlátás, ott, ahol csak egy van. És még egy dolog, amit nem találtam a szakirodalomban: a meglepetést. Orosz István képei meglepetést keltenek. A logika és az értelem együtt rázza fel a szundikáló tudatot. Persze, az a művész tehetsége, titka, hogy miként és hogyan válnak bizonyos vonalak, ábrák, kompozíciók meglepetést kiváltó tényezőkké? Orosz István grafikáiban az a szép és mosolyt kel-tően mulatságos, hogy ezt a félreérthetőséget nem csak kreálja, felfedezi: számára a látvány, ami a szem(e) elé kerül, „kiadja” a maga rejtett kódját. És a megfejtést a mű-vész adja át nekünk, mintegy tálcán kínálva. A kevesebből képes többletet kifacsarni, ehhez megvannak az eszközei, ötletei, elképzelései. (Ezért szeretjük őt annyian.) És ettől kezdve, ez a világ tele van ki nem fejtett titkokkal, vagyis meglepetésekkel. Per-sze, használhatjuk még a leleplezést, kitalálást, ami az illúzióval együtt jár. De mehe-tünk tovább is: a rejtvények felé. Orosz István csábít – optikailag – bennünket. Egerszegi kiállításán elcsábít egy oszlopcsarnokba, ahol birkák bolyonganak, de az oszlopokkal valami baj van. Sehogy sem akarnak elkülönülni egymástól. Egymásba folynak, egyik a másikba. (*Santo Stefano Rotondo*). S előttünk magasodik Bábel tor-nya, a maga talányos szerkezetében. A *Gömb* hasonló konstrukció, nincs megfogható határoltága. Az ember nélküli építmény-torzók, játékok, zárványok meg akarják ha-ladni önmagukat, kis helyezkedéssel megtaláljuk a megfelelő szöveget, ahonnan te-kintve előtűnik az optimális nézet. A *Vizgyűrűk* ugyancsak az antik oszlop nézetével játszanak el, amikor is középtűnt a szilárdból folyékony lesz, a kő megrogy, majd vissza-áll a szilárdság. Sokszoros tűnődésre ad okot a *Fal* sorozata. Ezek a befejezetlen, kö-zépkorias momentumok a maguk megtekerttségével kápráztatnak el, a súlyos anyagból készült labirintusok, amelyek ott lebegnek a térben, s még a fücsomók is kinőnek a réseken, a hihetőség kedvéért. A *Perspektíva* a vasúti síneket állítja bele a szenvedelmes tanulmány pózába, amelyek a végtelenben (igenis) találkoznak.

A rinocérosz – az egy külön ügy. A rómaiak óta nem látott állatot Dürer némi vázlatok és elbeszélés után rajzolta meg. Azóta is a képzőművészet emblémája lett ez az állat, amely jó háromszáz évig elfoglalta a helyét az európai kultúrtörténetben. Orosz István is több rajzán megjeleníti a talányos hírű állatot, például a *Rinocérosz I.-II-ön*, amely részekre bontja – posztmodern gesztussal – az eredeti példányt, így hódolva Dürer emléke előtt. A téma virtuóz feldolgozása a *Rinoceros Insula* és a *Ri-noceros Labirintus* – melyen egy grafikai minta lesz a naturalista állatábrázolásból. A *Camera obscurán* pedig fordul a kocka: a rinocérosz leselkedik a lyukon át, hogy meg-pillantsa önmagát a kivetülő képen.

Az ember és grafika! Orosz István ezen a téren sem adja fel talányosságát. Olykor beleépíti a figurát a furcsa kompozícióba, máskor a tűnődésre teremt alkalmat, okot. Ezek egyike a bravúros rajzsorozat, *A hét főbűn*. Távolról nézve mindegyik rajz egy koponyát jelenít meg, közelről azonban az egyház által kanonizált bűnök szereplői tűnnek elénk. A miniatűr jelenetek az emberi gyengeségnek precíz ábrázolásai, ka-rakterisztikus alakokkal, szituációkkal, arckifejezéssel. A főnézetben találjuk a *Könyv-tár* című rajzokat, amelyek egyrészt ki-beforduló épületsarkokról is szólnak, de a

szereplők, az olvasók valódi elvarázsolt személyek, akik a könyvek hatása alatt révedeznek.

Találunk néhány plasztikát is a kollekción, az anamorfózisokat, tárgyakat, amelyek egy-egy optikai trükk segítségével nyerik el valódi alakjukat, a középre helyezett tükröfényesre csiszolt fémrúdon. (*Valentin Fernandes anamorfózis, Sakk anamorfózis, Atlantis anamorfózis*) Egy nagyobb méretű fa plasztika a színezett facsomók megtévesztő kötését példázza.

Két műről kell még feltétlen szólni. Mindegyik Orosz István tájékoztatójáról, művészeti előzményeiről szól. *Piranesi Budapesten és Escher Itáliában*. Egy biztos: Piranesi vedutái feltétlenül hatottak a grafikusra, s Escher – holland mester – szintén befolyásolta Orosz grafikai elképzeléseit. Én még hozzátenném Somogyi Győzöt is, aki a hatvanas-hetvenes években egy új hangot szólaltatott meg a magyar grafikában.

Kováts Gergely (Armagazin/2011./5.sz) a következőket írja Orosz Istvánról:

„Manierizmus és illúziók – Orosz István életművének gerincét autonóm művészi munkái képezik. Metszeteket idéző rajzstílusa már a főiskolán kialakult, és egész munkásságát végigkísérte. A fényképszerűen részletes rajzok a Monarchia korabeli természettudományos könyvek, lexikonok és útleírások ábráira, a századforduló illusztrációira emlékeztetnek. A manierisztikus formanyelv a könyvek iránti régi rajongáshoz vezethető vissza; Orosz a főiskola ideje alatt is rendszeresen járta az antikváriumokat ritka, század eleji könyvek után kutatva.

Az enciklopédiák és lexikonok illusztrációiban megbíznak az olvasók, így a művész szerint az ilyen stílusú grafikákkal könnyebben 'vezetheti meg' a nézőt a csalóka illúziókat keltő képjátékok esetében, amikkel előszeretettel lép a közönség elé. A hetvenes évek elején ismerte meg M. C. Escher munkásságát, amely nagy hatást gyakorolt rá. A két művészt gyakran hasonlítják egymáshoz; Orosz mentorai között emlegeti a rokon lélek holland grafikus egy máig élő munkatársát és barátját, Bruno Ernst matematikust is.”

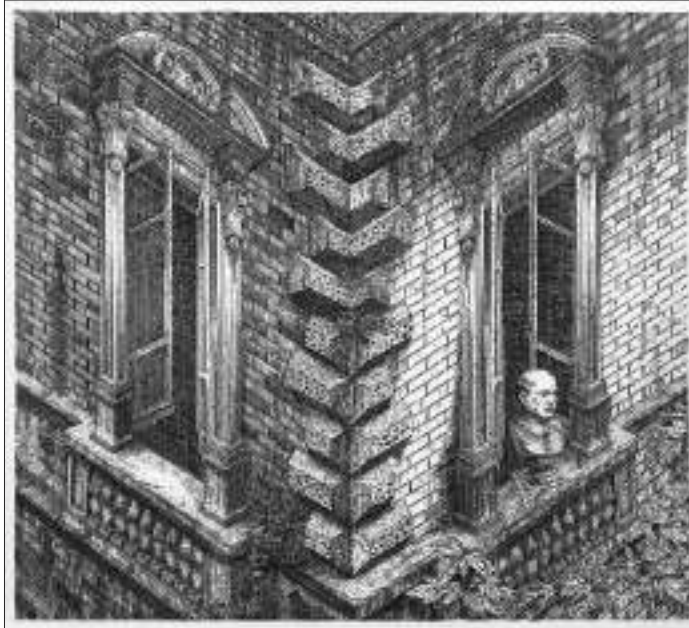
A szerző itt természetesen veszi a „manierizmus” szót, nem magyarázza meg. Ami a könyvekre vonatkozó célzását illeti, az teljességgel alaptalan. Bárdosi József: *Évek és képek* című könyvében is megtaláljuk a szót, „neomanierizmus” formában. Nos, *Hauser Arnold: A modern művészet és irodalom eredete – A manierizmus fejlődése a reneszánsz válsága óta* című könyvében találunk forrásokat, ami részint Orosz Istvánt is érinti. A művészettörténész az 1520 körül élt olasz festők, mint Pontormo, Rosso, Van Bronzino munkásságát elemezve jut arra, hogy a modern művészet a manierizmusban gyökerezik. Az említett festők munkáiban a reneszánsz szerkezeti egységével szemben a töredezettség, a középpont eltolása, a mesterkélt vonásai erősödnek meg. Ez a fajta epizodikusság oldottabbá teszi a képet, és minden eszközzel – élénk színek, megnyújtás – a spiritalizálódás folyamatát erősíti meg. A tér kitágul és elbizonytalanodik. Az ornamentális formák követése pedig új rendszerbe szervezi a képet.

Ha eddig fontos szerepet tulajdonítottunk a meglepetésnek, most szólnunk kell az elbizonytalanításról. Egerszegi kiállításának képei közül a *Fal* sorozat építményutáinzatai éppen erről szólnak. A térben lebegő súlyos alakzatok sora éppen ezt szolgálja. Ezt illusztrálják a sarokházak ide-oda billenő nézetei, az anamorfózisok csapdái, a régiesítés, a labirintusokban tétovázó tekintetek. Talán a spiritualizálásra kevesebb a példa, pedig ez is fontos része a manierista művészetnek.

S ha már itt tartunk: nehéz eligazodni Orosz István sokrétű munkásságában. Ő sorozatokban, nagy léptékű megoldásokban gondolkodik, ám egy kisebb bemutatón, galériában csak részleteket tud bemutatni – az egészből. Ezek a „darabok”, válogatások, összetételek csak érzékeltetik, sejtetik az eredeti műegészek teljességét. Ám a nézőnek be kell érnie ennyivel. Azaz hogy mégsem: a neten található – némi kárpótlást, a különböző galériák árusításra feltett kollekciójában vagy régi tárlatok fennfelejtett képanyagában.

Jó, hogy elhozta a művész ezt az igényes, szellemes, izgalmakkal teli képi kalandozást a zalai végekre, kell a felrissülés, az új inspiráció, a betekintés a kortárs műhelyekbe.

Az Egerszegre elhozott képek arra biztatnak, hogy járjunk Orosz István nyomába: jó irányt követünk, az biztos.

B Í R Ó J Ó Z S E F

MÁSİK ÉLET

(– *Stephen Hawking emlékére* –)

:
víz nélkül megjósolható
tűz nélkül felidézhető

:
átvisszhangzó ami víz
időmerengő ami tűz

:
mégis
szeret

MOST MÁSKÉNT UGYANAZ

(– *Jelena Kazovszkaja ... azaz ... El Kazovszkij emlékére* –)

igen
némavád

:
szerteszét

amely
átlóz

:
mindenünnen

feketecharisnyára
ha

:
feketevér

UTÁN – UTÁN

(– Mózses Attila emlékére –)

balla zsófinál / kányádinál
lászlóffyéknál / kántoréknál
cs. gyimesinél / *valakikkel*

majd irány egy / házibuliba
reggelre pedig már / nálatok
pálinkázás / *végkimerülésig*

sarokba száműzve ciroksöprű
feleséged ajándékrajzot nekem
épp' / hetvenkét órával *azelőtt*

NEVESINCS

mikor
van
...
hol
hang
?

mivel
van
...
hol
hant
!

SZENNAY ILONA

Mamamesék

Apám nagy mesemondó volt. Reggelenként mesélt, iskolába menet. Víz alatti birodalmakról, vízi manókról, sellőkről, bálnákról, delfinekről. Talán az álmait. Ilyenkor a mélytudat atlantiszi vizein jártunk. Utólag sejtem, nemegyszer Jules Verne, Wells, Melville vagy Jack London nyomán.

Sok-sok varázsmesét hallottam, olvastam életemben, de a legmeghatározóbbak mégis ezek a „papa-mesék” voltak számomra. Egy csöndes, hadifogságot megjárt, korán elhunyt, szemérmes férfiember vallomásai. Ha valahonnan, hát ezekből sejtem, ki is volt a mindennapokban igen zárkózott apám.

Teltek-múltak az évek, évtizedek, és magam is anya lettem. Mikor esténként olvasni már nem volt erőm, jöttek a „mama-mesék”. Szinte félálomban születtek. Előre sohasem tudtam, pontosan miről szólnak majd. Aműfajt ismertem, a sok-sok varázsmese újra ott zsongott ilyenkor a fülemben, a kollektív tudattalanból pedig előúsztak azok az archetípusok, melyek a gazdag, sokrétű nőiségbe való beavatás sok ezer éve elengedhetetlen tartalmai. Semmi újat nem találtam ki, csak személyes élményeim, álmaim, olvasmányaim árnyalataival festettem a meseképeket. A mesékhez reggelente óvodás kislányom készített emlékeztető illusztrációkat, hátha egyszer megírom majd a legkedvesebbeket. Bizony, csak a valamikori óvodás 17. születésnapjára készültem el a mesékkal.

Nemrégiben, egy költözésnél előkerültek a kis gyerekrajzok. Most, amikor kislány unokám született. Az anyából nagymama lett, a lányból anya. Úgy éreztem, itt az idő, hogy közreadjak néhányat a régi mesék közül.

KRISTÁLYCSÖND

Egyszer volt, hol nem volt, élt egyszer egy özvegy király, egyetlen leányával, a szépséges Kristálycsönddel. A kis királylány édesanyjától kapta a nevét, mivel nem szólalt meg sohasem, hallgatásában azonban annyi gazdag árnyalat rejlett, mint a kristályok ragyogásában, mikor megcsillan rajtuk a fény.

Reggelente halványkék, napsugarakkal átszótt ruhácskában szaladgált a lányka a palotakertben, gyönyörködött a színpompás virágokban, pillangókban, hallgatta a madarak énekét. Esténként sötétkék ruhát öltött, melyen ott ragyogott a Hold és a csillagok. Ilyenkor merengve üldögélt a kerti tavacska partján, egy padon, s a vízben úszkáló, csillogó pikkelyű aranyhalat szemlélte.

Dolgozott a palotában egy kis kertészfiú, aki együtt cseperedett Kristálycsönddel. Mikor nagyobbacska lett, minden délután letett a királylány padjára egy különleges,

szép virágot, s ezek a virágüzenetek lassacskán beszédesebbekké váltak a leány számára, mint a legkésebb szavak.

Teltek-múltak az évek. Egy este Kristálycsönd is vitt magával egy szál napszemű tulipánt, melyet féltő gonddal titkos kedvesének, a kertészfiúnak nevelt, s ott hagyta a padon.

Másnap a fiú összeszedte minden bátorságát, felment a királyi palotába, és megkérte szerelmese kezét. A lány szemében örömkönnny csillogott, ám apja éktelen haragra gerjedt, mivel már régen egy nagyhatalmú, idegen hercegnek ígérte a királykisasszonyt.

Kristálycsönd bezárkózott a szobájába, s egy hétig ki sem mozdult onnan, hiába kérlelte szép szóval, majd fenyegetéssel az özvegy király. Hogy megtörje lánya macacsságát, a keményszívű apa egy magas toronyba záratta Kristálycsöndet. A torony a birodalom legmagasabb hegyén állott. Tőle egy napi járóföldre már egy hete sýnlődött egy másik hegy tetején, a hírheht fekete toronyban az ifjú kertész.

Sírtak-ríttak a szomorú szerelmesek, éjt nappallá téve, hullott a könnyük, mint a záporosó. Állhatatos szerelmüktől megindultak az Ég angyalai is, hatalmas könnyesó áztatta a földet. Harmadnapra már tengerként hullámozott a szerelmesek és az angyalok könnyárja a toronyok között. Így az ifjú átúszhatott királylány kedveséhez, s miután kissé megpihentek, szépen kimásztak a torony ablakán, s a tenger érzó szívű királyának segítségével partot értek egy olyan országban, ahol senki sem ismerte őket.

Mikor az ifjú kertész végre szabadon, tiszta szívből megcsókolta Kristálycsönd királylányt, az boldogan felkacagott, és örömében énekelni kezdett. Hangja úgy csengett, mint a kristálycsengettyúk muzsikája.

Megtört hát az átok, melyet egy gonosz varázsló mondott a kis királylány születecékor, amiért nem hívták meg az ünnepló vendégseregbe.

A fiatalok hamarosan egybekeltek, s boldogan éltek sok-sok csengő hangú gyermekükkel kis házikójukban egy hatalmas, színpompás virágoskert közepén. Kristálycsönd és szíve választotta együtt köszöntöttek attól fogva minden reggelt, s együtt búcsúztatták az alkonyi napot, amíg csak éltek.

NARANCSVIRÁG

Egyszer volt, hol nem volt, lent, a napsütötte délen élt egyszer egy ifjú király s egy királyné. Boldogságban, szeretetben teltek napjaik, ám az idő előre haladtával erőt vett rajtuk a szomorúság, amiért nem született gyermekük.

Egy szép tavaszi alkonyon a narancsligetben sétálgatott a pár. A királyasszony egyszer csak így sóhajtott: „Ó, bár lehetne végre gyermekünk, akár ha akkorka, mint egy narancsvirág!”

Reggel az ifjú királyné kitarta a háló ablakait, beszívta mélyen a friss tengeri levegő és az illatozó gyümölcsös kertek illatát. Egyszer csak csengő hangoस्कát hallott az ablakpárkányról: „Vegyél fel, édes jó Királyanyám! Narancsvirág vagyok, a leányod.”

A királyné meghatottan emelte tenyerére a kicsi gyermeket, s vitte boldogan férje urához. Lett is nagy boldogság, vigasság a királyi palotában!

Teltek-múltak az évek. A kisleány narancsbölcsőjét sárgadinnyehéj-ágyacska váltotta fel. Szép, vörös hajfürtjei a derekáig értek.

Egy szép nyári napon Narancsvirág pillangót kergetett, amikor lecsapott az égből egy koromfekete varjú, és csőrébe kapva, magával ragadta a kiráyleánykát. Meg sem állt vele a gonosz boszorkány házáig.

Bizony, nem véletlenül maradt gyermektelen annyi éven át a királyi pár! A banya átkozta meg őket, amiért a királyfi nem az ő egyetlen lányát, Bürök boszorkányt vette feleségül. És most álnokul a kis Narancsvirágot is elragadta.

Hanem Bürök mégsem volt olyan gonosz lelkű, mint az anyja. Mikor a vén banya elaludt, karjába vette az alvó kisleányt, és meg sem állt vele a palotáig. Ott szépen, gyengéden felébresztette, kedvesen elbúcsúzott tőle, és visszaengedte a királyi palotába.

Úton, hazafelé még hallotta az örömujjongást, amikor a palota lakói felfedezték, hogy megkerült az elveszettnek hitt Narancsvirág. Egyszerre öröm és fény járta át Bürök boszi szívét, s ettől egy szempillantás alatt olyan gyönyörű lány lett belőle, hogy a falubeli legények mind megfordultak utána. Nem is tért vissza a sötét banyához, hanem feleségül ment a faluszéli pásztorlegényhez. Annyi gyerekük lett, mint csillag az égen. Még ma is boldogan élnek, ha meg nem haltak.

A MEDVEFIÚ

Élt egyszer a dzsungel szélén, egy kis faluban egy fiatal özvegyasszony, Lanima, szeme fényével, egyetlen fiacskájával Butóval.

Egy nap az asszony gombát és bogyókat gyűjtögetett az őserdőben. Szövött kendőben szorosán magára kötötte kisfiát, így haladtak az erdei ösvényen. Lanima énekel-

getett, dúdolt a kis Butónak, vidáman telt a nap. Ám egyszer csak kiugrott a bozótból egy hatalmas, vérszomjas tigris, és üldözőbe vette az asszonyt. Futott szegény Lanima, ahogy csak a lába bírta, de a tigris már szinte a sarkában volt. Ekkor gyors mozdulattal kivette a kis szöttes kendőből kicsi fiát, és egy medve barlangjába rejtette, ő pedig mindenre elszántan a vízesésbe vetette magát.

Két faluval lejjebb sodorta partra a víz, sebesülten, kimerülten. Hetekig nem is emlékezett, mi történt vele. Miután a gondos ápolásnak köszönhetően erőre kapott, hazatért, és a falubeliekkel már másnap Butó keresésére indult. Bejártak hegyet-völgyet, ám sem a barlangot, sem Butót nem találták. Attól fogva alig mozdult ki szalmakunyhójából Lanima, egyre csak elveszett fiát siratta.

Kerek tíz év telt el így. Történt egyszer, hogy messze földről idegen vadász érkezett a faluba. A tűz mellett történeteket mesélt a falubelieknek távoli tájakról. Egy este egy tízéves-forma medvefiúról is említést tett, aki háromnapos járóföldre, egy barlangban lakik, medvék között. Még aznap este továbbadták a jólétkű falubeliek a hírt az özvegyasszonynak, aki másnap kora reggel el is indult az idegen vadász útmutatásai nyomán. Két csupor mézet és egy tál kecsketejes kását vett magához, és magára kötötte a kis szöttes kendőt, amelyben annak idején a kis Butót hordozta.

Három nap, három éjen át gyalogolt Lanima fáradhatatlanul, mikor végre megpillantotta a barlangot. Csönd volt, lakói bizonyára távol jártak éppen. Az asszony letette az egyik csuprot a barlang elé, felmászott egy közeli, öreg fára, és elaludt. Elégedett medvebrummogásra ébredt. Két hatalmas medve, három boc és egy erős, sötét hajú fiúcska osztoztak éppen a nyalánkságon. Larima szíve nagyot dobbant, végre megtalálta Butót.

Másnap reggel kitette a második csupor mézet, harmadik nap reggel pedig a finom, kecsketejes kását, amit a kisfiú anyyira szeretett csecsemő korában. Ezúttal a kása mellé odatette a szöttes kendőt is a barlang elé.

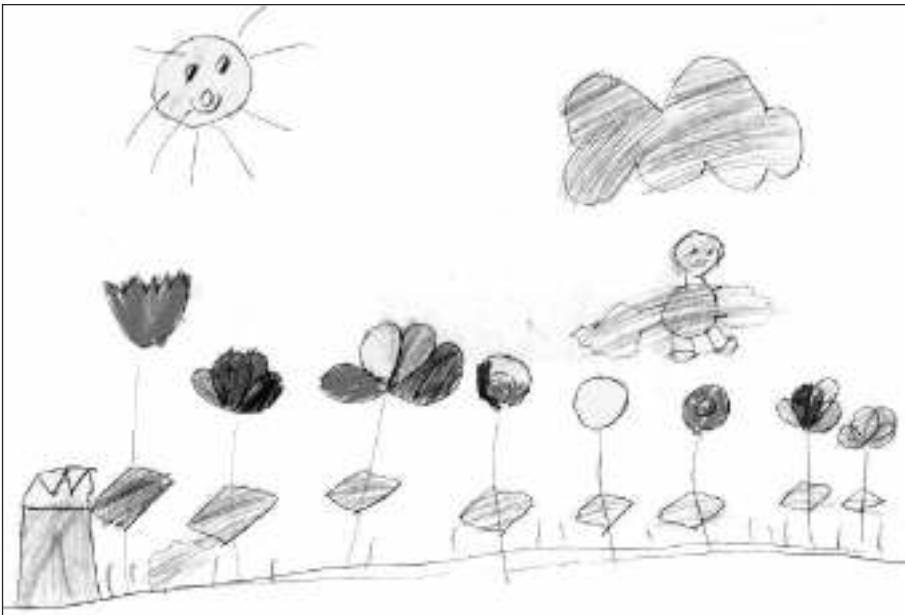
Mikor hazaért a medvecsalád, szaglászni, eszegetni kezdték a kását, a kicsinyek pedig éppen szétszaggatták volna a kendőt, amikor a medvefiú elvette tőlük, s bevitte a barlangba. Aznap este a kis szöttesen hajtotta álomra a fejét, amelyen ott volt az ő illata is, és még valaki másé.

Negyedik nap málnázni indult a medvecsalád, de Butó nem tartott velük. Fogta a kendőt, és kiült vele egy nagy kőre a barlang elé, mintha várt volna valakit. Lanima csöndesen leereszkedett a fáról, és ő is leült. A medvefiú nemsokára szimatolni kezdett, és elindult az asszony felé, aki könnyek közt imádkozott, hogy ismerje fel a kisfia. Butó odamászott hozzá, és csöndben átölelte a lábát. Sokáig ültek így. Aztán meg mindketten a saját nyelvükön szólongatták egymást. Végül Lanima felállt, megfogta Butó kezét. Elindultak vissza, a faluba, az emberek világába.

TULIPÁNTÜNDÉR

Sokféle tündér él földön, égen és a vízben, de mind közül talán a virágtündérek a legbájosabbak, a legkedvesebbek.

Valamennyi földi virágnak van tündére, aki a növény lelkét ápolja, gondozza, szeretgeti, biztatja. Különösen a lágyszárú virágoknak érzékeny a lelkük. Ősszel újra meg újra elfogja őket a bizonytalanság, vajon lesz-e még tavaszuk, kihajtanak-e még. Az egynyári virágok tündéréinek a végső búcsúzás fájdalmát kell enyhíteniük, a hagymás növények tündéréinek pedig a bizalmat kell ébren tartaniuk, táplálniuk a kis jácintokban, nárciszokban, tulipánokban, hogy a Nap életető sugarára, jó földben, szeretetteljes öntözgetéssel újra virágot bonthatnak majd mindenki örömére, ha jön a tavasz. Hiszen a virágok illatát mindenki szereti: a méhek, a darazsak, az énekes madarak és az emberek is.

Történt egyszer, hogy egy tavasszal hiába kereste a piros főkötős Tulipántündér Anyóka kertjében a gondozására bízott virághagymákat. Jácinttündér is tanácstalanul álldogált fehér köpenyében a virágágyás közepén. Csak Nárcisz talált elfoglaltságot magának, sürgött-forgott sárga sipkájában a friss hajtások fölött. – Vajon hol lehet Anyóka? Ilyenkor már kicsalogatja a napfény a csöppnyi kertbe.

Jácinttündér egy idő múlva elunta magát tétlenségében, és visszarepült Tündérországba. Egy kicsit lusta volt. Tulipántündér azonban nem hagyta annyiban.

Körberepülte a házikót, és bekukucskált minden ablakon. Az egyik mögött meg is találta Anyókát, aki egészen eltűnt a hatalmas dunna alatt. Sápadt volt, és panaszosan köhécselt.

„Egyet se búsulj, Anyóka!” – gondolta Tulipán. „Mindjárt hívom Bodzatündért, Hársvirág-tündért és a kis Kamillát. Ők majd meggyógyítanak.”

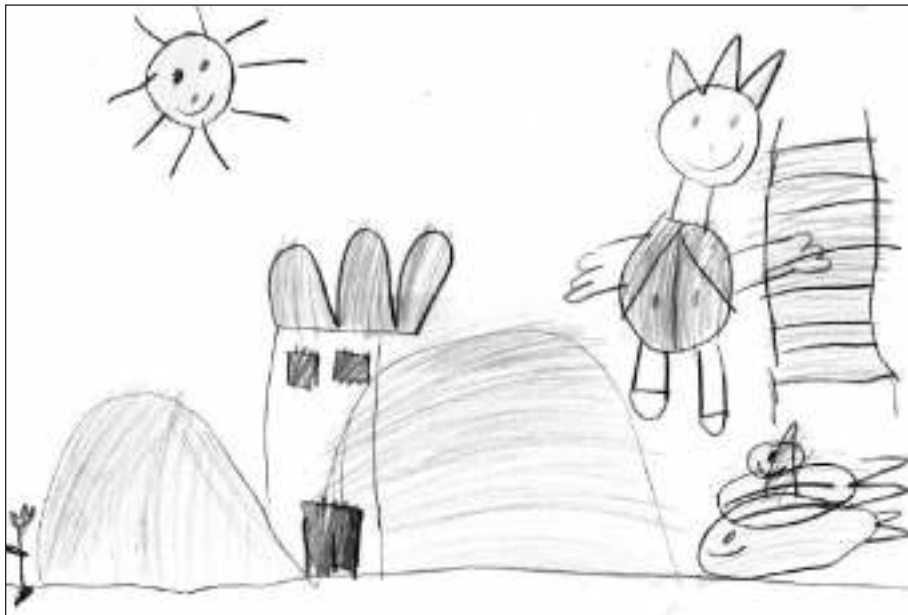
Oda is röppentek egy szempillantás alatt a kis gyógytündérek, és addig táncoltak az ablak előtt, míg Anyóka be nem engedte őket. Ők azután késlekedés nélkül kezelésbe vették Anyókát különleges gyógyfőzeteikkel, s így néhány nap múlva már ki is kelt az ágyból, majd kicsattant az egészségtől.

Miközben tett-vett, rábukkant az áttelelésre kamrába vitt tulipánhagymákra. Odakint sütött a nap, kellemes tavaszi szél fújdogált. Ki is ültette nyomban a hagymácskákat a kertbe.

Attól fogva Tulipántündérnek sok dolga akadt, de cseppet sem bánta. Április végére teljes pompájukban virítottak a kis nyírfa alatt a lobogó lángtulipánok. Tündérék pedig boldogan és elégedetten szundikált a zöld tulipánlevelek árnyékában.

LINNU, A VÍZI TÜNDÉR

Linnu, a kis vízi tündér az azúrkék tenger mélyén élt boldogan a vénséges vén tengeri király örök birodalmában. Naphosszat hancúrozott tündértestvéreivel, versenyt úszott fürge kis halakkal, bámulatos ügyességgel tudta felvenni valamennyi tengeri lény alakját.

Nem is tudott semmit a víz feletti világról egészen addig, amíg egyszer Tunna, a játékos kis delfinlány nem mesélt neki a Napról és az emberekről.

Egy szép tavaszi hajnalon Tunna palackorrocskájának bökdösésére ébredt a kis vízi tündér. „Gyere már, Linnu, olyan szépen ragyog a Nap fenn, az égen, a levegő pedig tele van a virágzó gyümölcsfák illatával!” Linnu a kis delfinbe kapaszkodott, és megindultak fölfelé, a tengeróceán sötét mélyéből a fénylő vízfelszín felé.

Tunna egy sziget partja mellett bukkant ki a vízből. Linnu csak ámult, káprázott a szeme a sok szín láttán. Az új élmények kavargásába szinte beleszédült, és el is szunynyadt kis időre a sekély vízben.

Álmában megjelent előtte egy égi királyfi, aki aranylétrát bocsátott a vízre, és kérlelte, hívogatta, menjen föl hozzá, az ő birodalmába, és legyen a felesége. Szép volt a királyfi, mint a ragyogó Nap. Linnu már majdnem elindult az aranylétrán, amikor hirtelen a megsemmisülés félelme járta át: „Hiszen kiszáradok, elégek, leperegnek a pikkelyeim a forráságban, belehalok, ha ő lesz a hitvesem!” – A vízi tündér Tunna szólóingatására ébredt: „Rosszat álmodtál? Gyere, ússzuk körbe a szigetet!”

Vidáman telt a nap, délutánra Linnu lassan megfeledkezett álmáról. Este hazausztak a mélytengeri palotába, ám attól fogva nem volt többé nyugovása a vízi tündérkének. Egyre csak az égi királyfira és a különös álomra gondolt.

Egy szép nyári reggel ismét megjelent Tunna, hogy a gyümölcsök illatáról meséljen Linnunak. Most a tündérke kérlelte, hogy vigye a sziget közelébe. A sekély vízben úgy tett, mintha aludna. Egyszer csak meghallotta a kedves égi hangot: „Aranylétrát bocsátok a vízre, gyere, Linnu, légy a feleségem!” – Linnu szívét elöntötte a szerelem és a bizalom. Nem félt már, belekapaszkodott az aranylétrába, és elindult fölfelé. S csodák csodája, nem hogy megperzselődött, elégett volna, de még százszorta szebb lett, mint annak előtte, hiszen az égi királyfi a tiszta szerelem sugaraival óvta őt.

Az ifjú pár azóta is boldogan él fönt, az Égben. Csak néhanap hullat könnyet Linnu, amikor eszébe jut a végtelen tengeróceán. Ilyenkor esik az eső a földön.

AZ ARANSZÁRNYÚ PILLANGÓ

A pillangók csodálatos teremtmények. Valamennyien rokonságban állnak a virágtündérekkel, ezért is lebegnek szívesen a színpompás virágok közelében, pihennek meg puha szirmaikon. Amikor úgy látjuk, céltalanul szálldogálnak, valójában a játékos kedvű, örökmozgó kis tündérekkel kergetőznek.

A lepkék nemzetségébe tartozik, de még a többi pillangónál is különlegesebb az aranszárnyú pillangó. Nem tévedés, egyetlen létezik belőle a kerek világon, ám ő egészen addig él, amíg az emberek szívéből nem huny ki a szeretet.

Minden emberhez ellátogat egyszer élete folyamán, hogy megajándékozza az örök élet reménységével, ám a legtöbben észre sem veszik. Aki nem tárja ki szívét tisztán a pillangó érkezése előtt, az meg sem pillanthatja. Jó néhányan meglátják ugyan, de azt gondolják, csak a szemük káprázott, mert nem hisznek benne.

Történt egyszer, hogy a nagy, fekete éjjeli lepke, akit pedig a földi gonoszság táplált, ki akarta ölni az emberekből a reményt. Sereget gyűjtött az éjszaka rovarjaiból

és rágcsalóiból, hogy együttes erővel elpusztítsák az arany szárnyú pillangót, s vele együtt a reménységet. Megérezték ezt a virágtündérek és a szín pompás kerti virágok, és figyelmeztették az arany szárnyú pillangót, hogy rejtőzzön el.

Először a hóvirág fogadta be csöpp harangocskájába, azután az ibolya lilás szirmai között talált menedéket, később nárciszok, tulipánok ringatták-rejtették kelyhükben. A pünkösdi rózsza azonban felborította a tervet, mikor így szólt az arany szárnyú pillangóhoz: „Ne félj, drága pillangó, én is beborítalak illatos szirmaimmal, hogy ne találjon rád sötét ellenséged, de miközben így rejtőzöl, bujdosol, nem huny-e ki az emberek szívében a remény? Vajon meddig bírják még nélküled? Hiszen erőd máris fogyatkozni látszik, eltűnőben a szeretet.”

Felocsúdott e szavakra az arany szárnyú pillangó, kiröppent a pünkösdi rózsza kelyhéből, és többé nem félt. Jöhetnek immár a sötét seregek, ő bizony nem hátrál meg.

Egyszerre aranyfény ragyogta be a kis virágos kertet, majd az egész utcát, a városkát, az országot, a kerek világot, mert a csöppnyi arany szárnyú pillangó hatalmas lelkében összecsendült a hit, a remény és a szeretet. E három együtt pedig egy szempillantás alatt menekülésre készítette a fekete éjjeli lepke seregeit.

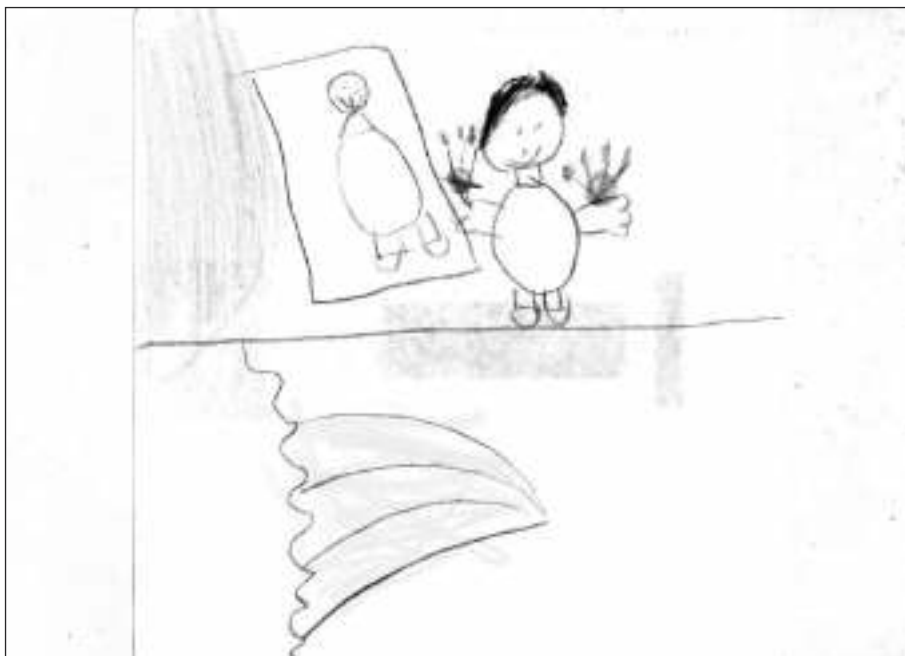
Az arany szárnyú pillangó azóta is felkeresi az embereket, hogy őrizze vagy felébressze szívében a reményt. Fogadd Te is szeretettel, el ne kergesd, ha éppen Nálad jár!

A TÁLTOS CSIKÓ

Morajló tengerártól körülveve, egy békés, zöldellő szigeten élt a vadlovak szabad népe. A selymes fű a lovak szügyéig ért. Ember nem zavarta a sziget nyugalalmát. Időnként itt fújta ki magát a Keleti Szél, itt hajtotta álomra fejét az Esthajnalcsillag, amikor már elhomályosította fényét a ragyogó Nap.

A nemes csődörök, kancák és kiscsikók fejüket felszegve, büszkén nyargalásztak a gazdag réteken. Semmi sem zavarta meg a mindennapok nyugalalmát. Ám egy nap különös dolog történt.

Az egyik kanca két csikónak adott életet. Az egyik azonnal anyja tejét kereste, szopott, majd békésen elaludt, a másik azonban sehogy sem találta a helyét. Teltek-múltak a napok, a kiscsikó egyre gyengébbnek látszott, szopni mégsem akart. Az idősebb lovak zsenge gyógyfüvet hoztak a szájukban, letették elé, hátha arra megjönne az étvágya, a csikó azonban rá se nézett, feküdt csak erőtlenül, szomorúan.

Harmadnap este hatalmas vihar támadt a szigeten. A tenger hullámai a part szikláit csapkodták, dörgött és villámlott mindenfelé. Az állatok összebújva, riadtan várták az ítéletidő végét, ám a kiscsikó csak most kezdett éledezni. Mikor egy közeli fába villám csapott, és a fa szénné égett, odavonszolta magát a parázshoz, és mohón mind befalta. Igen ám, mert táltos csikó volt, más, mint a többiek.

Miután jóllakott, felegyenesedett, megrázta aranyszörényét, és körbevágatott a viharban, csak úgy szikrázott a patája a villámok fényében!

A szárazföldön éppen ezekben a pillanatokban látta meg a napvilágot egy különleges, aranyhajú kisfiú. Az őket elválasztó nagy távolság, a közöttük hullámozó tenger ellenére lónak és leendő lovasának egy ütemre vert a szíve. Együtt növekedtek, erősödtek szépségben, jóságban, nem tudván, hogy sorsuk egybefonódik egyszer az Ég akaratából.

Egy reggel zokogás verte fel Kacagó király birodalmát. A király egyetlen leánya, a csengő hangú Csingiling királykisasszony ágynak esett, valami szörnyű, ismeretlen betegség támadta meg. A vének tanácsa összeült, és arra jutottak, hogy csak a kristályhegyi encián főzete gyógyíthatja meg a királylányt. Ám a Kristály-hegy túl van árkon-bokron, túl az Óperencián, az Üveghegyen is túl, senki meg nem járja az utat egy emberöltő alatt sem.

Kihirdette a király ország-világ előtt, hogy annak adja fele királyságát és a szépséges Csingiling kezét, aki megszerzi a gyógyuláshoz szükséges csodálatos enciánt. Előbújt erre remetebarangjából egy vénséges vén, hosszú szakállú apó, felment a királyi palotába, és így szólt Kacagó királyhoz: „Húsz esztendővel ezelőtt született birodalmad egyik kis falucskájában egy aranyhajú fiú. Születése óta egy ütemre dobban a szíve a világ leggyorsabb táltosával, aki egy szigeten nyargalászik a háborgó tenger közepén. Van nekem egy varázsspom, amivel ide tudom hívni udvarodba azt a táltos paripát. Mit parancsolsz, Felséges Királyom?”

Egy szempillantással a sípszó után már ott is toporgott, rúgkapált az udvarban a gyönyörű, büszke táltos. Amint meghallotta, mire kéri a király, vágatott is lovasához. Egy nap sem telt belé, már hozták is a királyi doktoroknak az enciánt. Miután Csingiling megitta a főzetet, új erőre kapott, csilingelő hangja betöltötte a palotát. A király sem búslakodott tovább, kacagott boldogan.

Az aranyhajú ifjú és Csingiling királykisasszony első pillantásra egymásba szerettek. Hamarosan egybekeltek, ám egy ideig még nem kellett vállukra venni az ország kormányzásának gondját. Felpattantak hát az aranysörényű táltos hátára, búcsút intettek Kacagó királynak, s meg sem álltak a vadlovak szabad szigetéig.

A MAJOMKENYÉRFA

Réges-régen, Afrikában, egy szavanna kellős közepén állt egy hatalmas majomkenyérfa. A közeli falu népéből sem tudta volna megmondani senki, mióta is áll már ott. A bölcsék azt beszélik, talán már háromezer éve is lehet annak.

Szeretett ott álldogálni a vastag törzsű majomkenyérfa. A gyerekek és a majmok boldogan, önfeledten játszadoztak az ágai között, a lombok alatt egész nyájak legeleltek az esős évszakban. Ám egyszer szörnyű szárazság tizedelte a nyáját, majd a falu népét is.

Lehullajtotta lombját a terebélyes fa, széles faöblei egy darabig még csillapították a falubeliek szomjúságát, a baobab-termések ellátták még étellemmel a rászorulókat,

ám egyszer csak úgy döntöttek a falu öregjei, hogy elhagyják a kiszült fűvű szavannát, és a folyóhoz vándorolnak.

Elterelték a pásztorok a fogyatkozó nyáját. Tisztes távoból még a majmok is utánuk eredtek, hátha az emberek közelében jut nekik is valamicske víz és élelem.

Teltek-múltak a hetek, hónapok. A majomkenyérfa még sohasem volt ilyen magányos. Csak az emlékei vigasztalták. Hiába volt erős, hiába őrzött a törzse még egy

száraz évszakra is elegendő vizet, ha nem érezte maga körül az élet boldog lüktetését. Világosan a Nappal, éjszaka a Holddal és a csillagokkal beszélgetett csupán.

Egy hajnalon egyszerre feltámadt a szél. Felhők gyülekeztek az égen, és végre, eleredt a várva várt, áldást hozó eső. Új reménység ébredt a majomkenyérfa lelkében: talán visszatérnek hozzá az emberek, a nyájak és a kedves majmocskák, akik az ágain hintáztak, eszegették az édes baobabot.

Néhány nap múlva elállt az eső, kiszökött a rét, gazellák szökkentek át a fűvön, valahonnan előkerült egy oroszlánpár is. S ahogy így nyújtózott, levelet bontott a fa, megjelentek rajta a hatalmas, csüngő, hófehér bimbók, melyek éjjelente varázslatosan nyitogatták illatos kelyhüket.

És eljött a nap, amikor visszatért a falu népe. Sírva ölelték, táncolták és énekeltek körbe a vén majomkenyérfa törzsét, hiszen a nagy szárazság idején a fával együtt múltjukat is itt kellett hagyniuk. A falubeliek színes meséit a majomkenyérfa virágainak tündérei őrzik. Szegények azt hitték, a fa már sohasem borul virágba, és elvesznek végleg történeteik.

Az emberek visszaköltöztek elhagyott kunyhóikba, éjjelente pedig még sokáig összegyűltek a lombok alatt, hogy hallgassák a vén majomkenyérfa virágtündéreinek varázslatos meséit.

Ha egy afrikai szavannán jártok, és egy öreg majomkenyérfát láttok, üljetek le a tövébe, támaszkodjatok több ezer éves törzséhez, és figyeljete jó! Talán Ti is meghalljátok valamelyik mesét.

A MANÓK TITKOS BIRODALMA

Egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is túl, az Üveghegy tövében élt egy különös nép, a hegyi manók népe. Apró lakásaikat a földbe vajták, a kuckók tetejét pedig a kristályhegy csillámaival fedték be. A napfényben csak úgy ragyogott a takaros kis lakások belseje, éjjelente pedig a manócskák a tetőablakon keresztül bámulhatták a Holdat és a csillagokat.

Történt egyszer, hogy egy aransólyom szállt le a manókirály kristálypalotájának tetejére. Üzenetet hozott messze földről, Bendegúz királytól, aki megneszelte, hogy a manók titkos birodalmát hamarosan megtámadják a mocsári koboldok. A sólyomhírnök elmondta, hogy a napokban keselyű kémeket küld az Üveghegy tetejére Dagonya, a mocsári koboldok vezére, hogy onnan lessék a manócskák életét, kifigyeljék sebezhető pontjaikat az ország lerohanása előtt. Dagonya és népe ugyanis soha nem elégszik meg azzal, amije van, mindig nagyobb hatalomra és gazdagságra tör. Most éppen a manók országára fenték a fogukat.

Megköszönte szépen a manók királya, Manu az aransólyom szolgálatát, Bendegúz királynak pedig egy csodálatos üveg csengettyút küldött ajándékba, halála jeléül. Aki azt megrázza, mindig barátként léphet a manók földjére.

Miután az aransólyom eltűnt az Üveghegy mögött, a manók tanácskozni kezdtek, mitévők legyenek, hogyan rejtőzzenek el az ellenség szeme elől. Végül agyafűrt tervet eszeltek ki.

Az Üveghegy belsejében van egy labirintus, melynek titkát a manóvéneken kívül senki sem ismeri. A titok apáról fiúra száll, idegenek nem juthatnak hozzá. A manócsemeték már apró korukban megtanulják, hogy az Üveghegy belsejébe senki sem merészkedhet vezető nélkül, mert onnan bizony ki nem kerül többé. Ebbe a labirintusba csalogatták be Dagonyát és mocsári koboldjait a manócskák a támadás napján.

Tudvalevő, hogy a mocsári koboldok nagyon mohók, s amire leginkább vágynak a hatalmon kívül, az az arany. Ezért hát Manu parancsba adta manócskáinak, hogy hintsenek egy-egy kis aranyport házaik csillogó üvegtetejére, az aranypor nyomai pedig egészen az Üveghegy bejáratáig vezessenek.

A keselyű kémek jelentései alapján úgy tűnt Dagonyának, hogy a hegy belsejében rejtegetik a manók titkos birodalmuk hatalmas aranytartalékait. Ezért hát a mocsári koboldok csapatostul rontottak be az Üveghegy belsejébe vezető barlangfolyosóra, és – ki erre, ki arra – keresni kezdték a manók aranyát. Dagonya is ott bolyongott velük étlen-szomjan a labirintusban, amíg csak el nem hagyta gonosz ereje.

Ilyen csalfintán jártak túl egykor a hegyi manók a mocsári koboldok eszén, akiknek leszámazottai e csúfos kudarc után soha többé nem mertek ujjat húzni a békés kis hegyi manókkal.

Ha egyszer túljutott az Óperenciás tengeren, és szeretnétek ellátogatni az Üveghegy tövében élő manóbirodalomba, kérjétek el Bendegúz királytól az üveg csengettyűt! Ha a csilingelését meghallják a manók, tudják, hogy barát kér bebocsátást, és szívesen vendégül látnak majd Titeket.

VERONIKA ÁLMA

Egészen kicsi lány volt még Veronika, amikor megértette, hogy az emberek nem élnek örökké itt, a Földön. És ez nem hagyta nyugodni. Elhatározta, hogy megkeresi az élet vizét, így majd senkit sem kell elveszítenie, akit szeret. Csak hát, hol keresse?

Először Meseországba indult a válaszáért, ám a tündérmesékben soha nem szerepelt pontos helymeghatározás. Később iránytűt, majd tájolókat kért ajándékba, és könyvecskéket, amelyekből megtanulhatta a tájékozódás fortélyait.

Teltek-múltak az évek. Eleinte egy forrást keresett, később úgy gondolta, a Nap tűzközepében kell lennie az élet vizének, ám oda nem juthat el élve senki emberfia.

Egy este, miután nyugovóra tért, különös álmot látott. Egy fényes angyal szállt le az Égből, hogy elvezesse őt az élet vizéhez.

Kis, zöld hátizsákjába bepakolta Veronika az iránytűt, a tájolókat, némi elemózsiaát, és nagy titokban nekivágott az angyallal a hosszú útnak. Már vándorútjuk elején meg kellett állniuk, mert egy fekete kendős öreganyó, Vilma néni megszólította a kislányt egy aluljáróban. Koldusasszony volt, de nem kért semmit Veronikától, inkább adott

neki. Megkínálta édességgel, beszélgetett vele, majd mikor elköszöntek egymástól, Vilma néni így szólt Veronikához: „Kedvességed, tiszta szíved elhozta nekem az életörömet. Köszönöm, hogy szeretettel fordultál felém!”

Alig mentek tovább, egy kórházhoz értek. A kislány megérezte, milyen magányos és szomorú bent egyik-másik idős, beteg néni, így megkérte az angyalt, hadd lépjen be egy kis időre, hogy felvidítsa őket. A kezüket simogatta, vizet töltött nekik, és a kórterem közepére ülve, hogy mindenki hallja, világszép meséket mesélt. „Végre, élet költözött a betegszobába!” – hálálkodtak könnyes szemmel a nénikék.

Egy darabig szótlánul baktattak egymás mellett, Veronika és az angyal, csak a szívük sugárzott. Amerre jártak, mosoly fakadt az emberek arcán, mert eszükbe jutottak szeretteik. Útközben Veronika visszadobott a játszótérre egy kigurult labdát, segített hazacipelni néhány csomagot, megvigasztalt egy magányosan szomorkodó öregapót.

Még a város széléig sem jutottak, amikor rájuk esteledett. Veronika leheveredett egy fa alá, az angyal pedig őrizte az álmát.

Reggel anyukája kedves szavaira és simogatására ébredt a kislány. Körülnézett. A kiságyában volt, hálósáokban – otthon. Eltűnt a nagy fa, nem látta az angyalt sem, de a szívében ott érezte a szeretet melegét. És arra gondolt, lehet, hogy a szerető emberi szívekben fakad az élet forrása. Lehet, hogy nem is kell messze földre vándorolnia ahhoz, hogy megtalálja. Kedvesen rámosolygott az anyukájára, és kézen fogva elindultak az óvoda felé.

DOMONKOS LÁSZLÓ

A nemzeti életképesség felé

BESZÉLGETÉS PAPP ENDRÉVEL

– Milyen utakon jutott el Papp Endre főszerkesztő a Hitel által képviselt szellemiség vállalásához? Hogyan összegeznéd személyiségfejlődésed vonatkozó jellemzőit, egész eszmei-szellemi-izlésbeli fejlődésed alakulását?

– Alig „predesztinált” valami arra, hogy bármi közöm is legyen a Hitel gondolat- és értékvilágához. Egy falusias jellegű Békés megyei kisvárosban, Szeghalmon nőttem fel. Szüleim nem voltak értelmiségiek, családi felmenőim – akiket, különböző okok miatt, többnyire nem is ismertem – parasztok vagy alacsony iskolázott alkalmazottak voltak. A „fennköltén züllő” szocializmus disznótorozó és a háztájiban gürcölő világából táplálkoztam, s más égbetörő ambíciók hiányában akartam focista lenni. Az első személyiség-fejlesztő tapasztalatom tulajdonképpen a kései Kádár-korszak erjedése volt. Békéscsabán, a gimnáziumban a nyolcvanas évek első felében már érezhetőek voltak a „romlás” jelei. Ott hallottam például először rendszerellenes véleményeket és ott találkoztam ellenzéki magatartással. Az akkor rám jellemző diákos – olykor kétségtelenül infantilis – csínytevések, dacolások a maguk artikulálatlan kifejeződéseiben, tőlem független többletjelentések által, megteremtették az alapélményt: lázadás a felesleges korlátozások, a földhözragadottság és a tekintély nélküli tekintélyelv ellen. Már akkor sokat olvastam, de egy tanári bosszú miatt kettesre érettségiztem magyarból – ez a malőr tehát nem ígért irodalomértelmezői karriert.

Az érettségi utáni vargabetűim, hányódásaim egy félig-meddig tudatos keresés labirintusának pillanatnyi megállóhelyei voltak. Akkoriban az élménykeresés, az önkibontakoztatás vágya és a személyiségem óvása körül forogtak a gondolataim. A sorakatonaság szinte felszámolta a korábbi egyéniségemet. Valójában másfél éves menekülés volt a parancsnokaimtól és a börtönnel fenyegető környezettől. Mai öntudatom számára hihetetlenül mélyre sülyedtem mentálisan, ahonnan csak lépésről lépésre sikerült valamennyire konszolidálnak érezhető énképhez visszatalálnom. Autodidakta módján képeztem magam, azaz válogatás nélkül elolvastam bármit, ami a kezembe került, alternatív klubokba, blues- és rock-koncertekre jártam, s amikor már lehetett, csavarogtam Európában. A Hitel indulásakor messzebb már nem is lehettem volna az irodalomtól és az értelmiségi léttől: vagyonszervi előadó voltam a mátyás-

földi Ikarus autóbuszgyárban, erkölcsi nihilista (és alkoholista) munkásörök és önkéntes rendőrök között. A rendszerváltozás utcai megmozdulásaiban – a magam hamvas ártatlanságával – alkalomadtán a tömeg részeként vettem részt: vonultam ide-oda, tátottam a számat és tapsikoltam.

Abban, hogy az irodalomhoz és a Hitelhez közöm lett, mindenekelőtt Görömbei András felelős. A debreceni egyetem magyar tanszéke ideális terepe volt a személyes metamorfózisomnak. Magam is túlzásnak érezném, ha most arról beszélnék, hogy a ronda, szőrös hernyóból csodálatos, tarka pillangóvá váltam, ám még most is úgy érzem, hogy rövid idő alatt egészen másként kezdtem látni a világot. Rájöttem, hogy személyiségem alaprétegeit, gondolkodásomat, de még indulataimat is milyen erősen befolyásolja a magyarságom, az anyanyelvi kultúránk. Az addig ismeretlen alkotók és műveik olvastán, történelmi és filozófiai ismereteket szerezve az élet olyan dimenzióira kaptam rálátást, melyek érzelmileg is megérintettek. Megvilágosodott előttem a közösségi azonosságtudat természetessége és nélkülözhetetlensége. Rájöttem, hogy a kulturális alapokon álló nemzeti gondolat a létezéshez való viszony kifinomult és nemes formája. Mások mellett Görömbei, Nyilasy Balázs, Tamás Attila voltak elsősorban azok a tanáregyéniségek, akikkel átélhető volt az a mester-hallgató kapcsolat, amely megítélésem szerint a lényege az egyetemi időtöltésnek, s amit akkor idealizáltam magamban. Ez persze nem jelentette azt, hogy nem vitakoztam.

Görömbei András valószínűleg akkor figyelt fel rám, amikor egy szeminárium keretében, ismerve a *Nappali hold* körüli históriát, megkérdeztem tőle, hogy Csoóri Sándor tényleg antiszemita-e. Tanárom ekkor már a Hitel szerkesztője volt, s reakciója meglepett. Nem dorongolt le, nem sértődött meg, hanem a legnagyobb komolysággal elmagyarázta azokat az összefüggéseket, amelyeket evidensen ismernem illett volna. Később is egyenrangú félként bánt velem. Apám halála után, komoly egzisztenciális válságomban, újságírói munkát szerzett nekem és tanulmányírára ösztökélt. Ő hívott a laphoz 1999-ben. Arról, hogy mit jelentett nekem belépni Csoóri, Nagy Gáspár, Lázár Ervin, Döbrentei Kornél, Ágh István és Tökéczki László köreibbe, nehéz röviden szólni. A realitásnak az addigiakhoz képest más szintjére érkeztem. Társaságukban megértettem, hogy a nemzeti eszme immár nem a historikus múlt megrendítő öröksége vagy a tudományos okfejtés tárgya, hanem mindennapos, izgalomban tartó valóság. Rajtunk is múlik a jelene és a jövője.

– Az az irodalomelméleti-irodalomtörténeti jellegű kutatómunka, amit eddig végeztél, mennyire illeszkedik a főszerkesztői teendők mégiscsak másféle – szervezési, stb. – természetű tevékenységéhez? Mennyire „bírsz” a pozícióval, egyáltalán: milyen ma egy folyóirat-szerkesztő élete? Mennyire hat erre – segítőleg-é? – a korábban végzett feladatok tapasztalatainak összessége?

– Korábban végzett feladataim? A tetőszigetelésre, a futószalag melletti kézimunkára, a szórópisztolyos festésre, a gyümölcsszedésre, az irodai aktatologatásra kérdezel rá? Az általam végzett, mások által irányított fizikai és hivatali munka monoton volt és

lélekölő. Arra jó volt, hogy tudjam, mit nem akarok a továbbiakban. Milyen egy folyóirat-szerkesztő élete? Nos, mi más is mondhatnék?! „Nem rózsákkal párnázott pihenőszékhez érkeztem én ide, hanem mozgalmas csatatérre, nagy munkához.” Eltökéltem, hogy megtalálom „a Szküllák és Kharübdiszek közt is a kivezető utat, mert a honszeretet, a méltányosság és az igazság, e három csillag irányít” engem. Ha még ennél (Mikszáthnál) is többet kívánsz hallani, akkor azt az észrevételemet kell veled megosztanom, hogy az irodalomértelmezői munka gondtalanul megfér a lapszerkesztéssel. Szabad életet élek, nem irányít és utasítgat senki (a feleségemtől eltekintve, persze) – csak a lelkiismeretem és a határidők (no, meg alkalmanként mások hülyesége és gonoszsága) feszélyeznek. A Hitel fundamentumaiban egy irodalmi periodika, tehát mindenekelőtt az irodalmi jártasság a fontos a főszerkesztői feladat

A „rég” Hitel szerkesztőivel (Bíró Zoltán, Alexa Károly, Bakos István)

ellátásához. Továbbá a demokratikus szellem érvényre juttatása az alkotói és vélemény szabadság területén, valamint az a fajta zsarnokság, amely megköveteli a szellemi és nyelvi igényességet, és az esztétikai színvonal elvárásaiból sem enged. A jó lap titka az eleven szellemű szerkesztőség, meg a derű és nyájasság, ami átítatja a redakció levegőjét. Egy jó szerkesztőben van alázat és elkötelezettség: személyes érdekeit nem helyezi a közös ethosz elé. Röviden: az alkalmas szerkesztő jó ember. Amennyiben ez az adottság megvan – ahogyan a Hitelnél –, akkor az egyszeri szerkesztő hajlamos úgy érezni magát, mintha csak a babája ölébe hajtana a fejét.

– A Hitel útja egészen a kezdetektől, sőt, már a születést megelőző időktől a legutóbbi esztendőig akár meglehetősen rögsnek is mondható. Hogyan, miként sikerült úrrá lenni a nem akármilyen gondokat jelentő – még kényszerű költözéssel és más súlyos következményekkel is járó – nehézségeken?

– Korábbi élettapasztalataim, persze, némileg árnyalják az imént vázolt idillikus képet. Az utóbbi időkhöz az örökös anyagi bizonytalanság kiszolgáltatott állapotában kellett er-

kölcsi és szellemi magaslatok felé tekintenünk. De hát ezt az érzést sokan ismerjük: Magyarországon élünk. Ezen túlmutatóan a Hítel születésétől fogva a frontvonalban állt. Szemből lótték a nemzettagadók, az 1990 utáni restaurációs időszakokkal kiegyező rossz lelkiismeretűek, s ásták mögötte az árkot a piros-fehér-zöldbe öltözött irigyek és a minőségi vizsgán elbukó sértettek. Nemcsak Csoóri Sándor és Döbrentei Kornél szenvedte el a verbális üldözést, szerénységem is volt politikai célzatú sajtórágalom célpontja. Ismerem az érzést, amikor sunyin mesterkednek ellened, s a hátad mögött dőfésre emelik a kést. Nem oly régen történt, mikor tudatosan felépített stratégia alapján akarták szerkesztőitől elvenni a lapot. Bizarr képtelenség, hogy a beteg, magatehetetlen, mentálisan erősen hanyatló Csoóri Sándor közvetlen környezetéből, a nevével visszaélve akartak „megpuccsolni” bennünket. Ha akkor sikerrel járnak, azt hiszem, már nem létezne Hítel. Túlélésünk titka elsősorban az összetartozás-tudatunk. A bajban a Hítel szellemi köre eddig mindig összezárt, s kiállt egymásért. Ez óriási erkölcsi siker számunkra. S a legnyilvánvalóbbá teszi annak a szellemiségnek az erejét, amely a Hítel létezésének feltétele.

– A magyar szellemi életet az utóbbi időben nagymértékben meghatározó „kulturharcot” összefüggéseiben hogyan látod? És részint ebben, részben a magyar élet teljességében hogyan a Hítel szerepét, lehetséges, vállalt és vállalandó feladatait, szellemi arculatának alakulását? Mi lehet mindebben a főszerkesztő osztályrésze?

– Mindenekelőtt: most nem látok „kulturharcot”. A kulturharc nem csak azt jelenti számomra, hogy az egyféle kulturális mentalitást hordozó érdekérvényesítő akarat ki akarja szorítani a tőle különbözőt. Azt a képzetet is kelti bennem, hogy műveltségi tartalmak és értéktudatok ütköznek egymással. Ennek a szembesülésnek valamiféle releváns és színvonalas vitát is magába kellene foglalnia: milyen minőségek mentén alakítjuk életünket, hogyan viselkedünk, miben és kikben hiszünk, és mihez ragaszkodunk. Most úgy tűnik föl, nem történik más, mint hogy egy monolitnak látszó hatalom támogatását, illetve az ellenlábások megbüntetését kuncsorogja egy önmagát háttérbeszorítottnak érző, művészi és irányítói vágyakkal kacérkodó réteg. Csakhogy rossz helyhez fordultak: a politikának nem dolga rendet tenni a művészet és az esztétika világában. Ha mégis megteszi, annak ára lesz: segítsége fejében kérései és igényei lesznek. S az a benyomásom, a regnáló illetékeseknek nem fülük a foguk igazán hozzá, tehernek érzik.

Részben értem, miért akar valaki egy kurzus művésze lenni: a pénzért és a pillanatnyi presztízs illúziójáért. No de, a művelődéstörténet tanulsága szerint az uralkodó ideológia és politikai rendszer kiszolgálóival mostohán bánik a nemzeti emlékezet. Azért van ez így, mert a művészi és a hozzá kapcsolódó értelmezői-közvetítői tevékenység céljától lényegében véve idegen a partikuláris politikai hasznosság. A magyar irodalom ugyan kezdeteitől fogva érzékeny a közösségi sorskérdések iránt, és szociális kiterjesztésben is hiteles morális olvasata van, ám igazságainak érvényességét magasabb elvi, eszmei, illetve történetbölcseleti szinteken érdemes keresni.

A hatalomnak egészen más a logikája, mint a kultúráé: az előbbi érdekelvű, jelen idejű, közvetlen hatású és autoreferenciális (vagyis önmagáért létezik), míg az esztétikai tapasztalat olyan bonyolult hatáseggyüttes, amely a maga lelkeségében és időösszegző jellegében végső soron az emberi önmegtapasztaláshoz és identitásélményhez rendelhető. Tisztában vagyok vele, hogy a rendszerváltozás utáni időkben a magukat liberálisnak nevező művészeink és értelmezőik-menedzselőik kizárólagosságot kívántak a maguk számára. Lenézték, elnyomták, semmibe vették, sőt megpróbálták ellehetetleníteni a velük egyet nem értőket. Magam is kárát láttam ennek. Az erre adandó méltó és helyes válasz csak egy lehet: visszatetsző eljárásuk elutasítása és meghaladása. Vagyis nem a revansra, a bosszúra kell törekedni, hanem komolyan kell venni a kanonizált nemzeti kultúrát: ott az esztétikai minőség és a gondolati relevancia alapján kapnak helyet alkotók és műveik, nem a politikai véleményük miatt. Ezt a követelményt igazságtalannak érezhetik sokan. Bizonyos szempontból az is: a korábbi kizorítók nem bűnhődnek, mindig jól járnak. Csakhogy fordítsuk meg az aspektust: a magyar nemzeti művelődést – azaz magunkat – szegényítenénk, ha világnézeti, politikai vagy akár csak az alkotók személyét érintő morális megfontolások alapján szelektálnánk benne. Az nyilván megint csak messze vezető kérdés, hogy nincs egységes esztétika, csak esztétikák vannak. Nos, ez már csak olyan adottság, mint hogy nincs tengerünk – teljesen méltánytalan ez velünk szemben, mégis együtt kell vele élnünk.

A magyar szellemi-politikai élet jellegzetesen kétoldalú: kuruc-labanc, leszármazási és hagyományközösségi elvet valló, függetlenségi-sérelmi hagyományt követő és kiegyező, népi és urbánus, nemzeti és liberális feszült egymásnak. A haza és haladás elve mint kizárólagosság tételeződött ezekben a verzusokban. Értsük jól: nem a felcímkézett szembeállítottak önmagukban elfogultak és egyoldalúak, hanem maga a szembeállítás módszere. Mindazonáltal attól tartok, a nemzeti egység szókapcsolat nem több mint szép képzelgés, a gyakorlatban ilyen az újkorban sohasem volt – a török ellen sem, '48-ban sem, '56-ban sem, a nemzeti klasszicizmusban sem, a bartóki modellben sem –, s minden valószínűség szerint sohasem lesz. A nemzet magától értetődően nem homogenizálható sem kulturálisan, sem a világlátásokban, sem politikai tekintetben. Az általam vallott, műveltségre és szolidaritásra támaszkodó nemzetfelfogás lényegében véve irányultságot foglal magába. Irányultságot, amely a személyes és közösségi identitás értelmi-érzelmi kereteit jelöli ki. Ez az irányultság teremti meg a haza fogalmát, keresi műveltségelemeinek eredetét, s jelenti be vágyát a lelki közösségre. A Hítelnek értelmezésem szerint a nemzeti gondolatot mindig a kortól kapott feltételek és a kor követelte elvárások között kell képviselnie. A nemzet egy történő kulturális folyamat. Benne az állandóságnak és a szükségszerű megújulásnak harmóniában kell élnie, vagyis életképesnek kell lennie. Nem érték egyet a tradicionalistákkal: nincsenek a nemzet fogalmi rendszerének szent, érinthetetlen tartalmai, Pantheonja nem örökérvényű. Nem a kőtáblák a fontosak, hanem a sajátuk érzett szellemi-tárgyi-intézményi hagyományra való szüntelen személyes irányultság. A nemzet valójában nem más, mint önvédő akarat és reflektáló szellemi

teljesítmény eredménye. Aki fél a folytonos megújulástól, az vesztes lesz: elveszíti magát. Mászt jelent már a XXI. században magyarnak lenni, mint mondjuk a kádárizmusban. Ott egy leszorított, zárt társadalomban a hatalmi elnyomással, a tudati és erkölcsi pusztulással, a felejtéssel és a közönnyel kellett farkasszemet néznie annak, aki szívén viselte nemzeti örökségét. Ez szükségszerűen a múlthoz való ragaszkodást, az abból táplálkozó védekezést is jelentette. Most mindenfajta finitizmus és múltba fordulás veszélyes.

A nyitottság és az elevenség tarthatja meg a magyarságot. Magyarországon valójában nem fenyegeti senki az identitásunkat, hacsak a magunk nemtörődömsége és alkalmatlansága nem. A kisebbségi magyarság körében természetesen nem pontosan ez a helyzet. S úgy látszik, nem elég a mások ellenünk irányuló nacionalista türelmetlensége, ismét önmagunkat károsítjuk, ha történelmünkben differenciálás nélkül mindenféle baloldali hagyományt nemzetellenesnek nevezünk és diszkreditálunk. Hiába próbálunk ragaszkodni régi történelmi módikhoz, próbálunk úgy tenni, mintha a baloldali hagyomány idegen test lenne bennünk, hiába ringatjuk magunkat abba az illúzióba, hogy elfelejthetők történelmi tragédiáink és hibáink. Traumatikusak vagyunk: szimbolikus térfoglalásainkban, s az ún. „kultúrharcainkban”, újfajta reprezentációinkban megpróbáljuk semmissé tenni a múlt nemszeretem periódusait. Reális önismeret nélkül semmire sem megyünk! Marsall László írt valami hasonlót: berohanunk a zsákutcába, majd újra kitörünk hátra.

S amire még megpróbálom rávenni a Hítel szerkesztőit és szerzőit: az életünket átszövő és lassan már meghatározó manipulációval szemben törekedjenek az élet alapvetéseihez, természetes létfeltételeihez kapcsolódó realitás őrzésére. Kereskedelmi és politikai célból is befolyásolnak, saját céljaik számára formáznak meg bennünket, akiknek ez érdekükben áll. Annyi méltóságnak mindenkiben lennie kellene, hogy a saját valóságlátás és véleményalkotás szabadságát követelje. Ez persze sokkal nehezebb, mint mutatósan csomagolt, készen kapott tartalmakat fogyasztani, vagy felsőbb kívánalmakra riadozni, majd védelmet keresni a hatalmasoknál. Már csak azért is fontos emberi autonómiánk védelme, mert korszakos fordulat küszöbén állunk: a tudományos technológia fejlődése abba az irányba mutat, hogy megszűnhet az antropológiai sorsközösség. Az emberek nem kapnak hasonló esélyt, nem hogy a boldogulásra, de az életben maradásra sem. Az életlehetőségek radikálisan különbözőn fognak anyagi és hatalmi pozíciók függvényében, a társadalom átjárhatatlan kasztokká eshet szét. (Ez néhol már ma is részben valóságos állapot.) Ez a szituáció pedig kikerülhetetlenül vérontáshoz fog vezetni. S mivé lesz akkor a nemzeti összetartozás szép gondolata...?

– Alkotó éveid teljességében lévén: mit remélsz a jövőtől, akár saját pályád, akár az általad vezetett folyóirat összefüggéseiben?

– Rögtön rávágnám, hogy szeretnék még hosszasan időzni köztetek, de azonnal meg is ijedek a kimondott vágytól: Nagy Gáspár ötvenéves kora után írt verse jut eszembe,

melyben arról beszél, hogy kitolná még az Istennel való találkozás idejét. Tudjuk, pár év múlva, tragikusan fiatalon, megérté Teremtőjéhez. Szóval, egyrésztől dédelgetjük vágyaink, másrésztől ott a sors. Nem írom nagy kezdőbetűvel, mert nem hiszem, hogy emberi fogalmak szerinti individualitás. Ám kétségtelenül létezik. Ha másért nem, akkor azért, hogy nevet adhassunk annak a fátumnak, amely ebben az egyszerre abszurd és magasztos történetben – amit szokás szerint az életünknek nevezünk – játszik velünk.

A saját pályámra gondolva két dolgot szeretnék: szellemi életet élni, s hogy rátaláljak még új felismerésekre. Ez számomra fontos, és másodlagos, hogy ehhez mások mit szólnak. Ismerjük a tanítást: minden rajtunk kívül álló jelenség megértése önmegértés is egyben. Én valahogy mindig is hangsúlyozottan a magam tárgyiaságában figyeltem magam, sokszor mint egy idegent. Nem pontosan arra gondolok, amit Rimbaud írt, hogy az én mindig valami más. Az én mindig én és mindig valami más is. Az azonosság mibenléte bizony kacifántos dolog. Következik a kérdés: ki az, aki a megértésre tör, s mit ért meg ez az akarat? Hogy ez a megértés fogná egybe az örökös önmagunkra irányultság alanyiságát és tárgyiaságát? S akkor ez az önmagába visszaérő bizonyosság volna az igazi létező, s nem az a billentyű-nyomogató, aki most erről elmélkedik? Aki döbbenet nézi, hogy miket művelt korábban, s hogyan lehetett sokszor annyira alkalmatlan és beszari, s miért csinált olyasmit, amit nem is akart? S akkor az önmagába nyugvás ismét rácsodálkozik önfeledtségére, és újra alanyiság és tárgyiasággá válik? S kezdődik minden előlről? Remélem, ebből a gondolatmenetből is kiderülhet, hogy nem éppen ártalmatlan foglalatosság látástól vakulásig szépirodalmat és bölcselekedéseket olvasni és arról értekezni...

A folyóirat? Eljutottam a bölcsességnek arra a szintjére, amikor az ember minden erejével azon dolgozik, azt akarja, hogy fatalista legyen. Nyilván nem véletlen, hogy a Hitel van. Szellemi és lelki igény élteti. Mondhatnám, hogy addig lesz is, amíg írástudó emberek akarnak még valamit a magyarságuktól, s el tudják képzelni magukat Széchenyi, Ady, Németh László, Illyés, Csoóri szellemi örököseinek. Ehhez, valljuk be, nem kis önbizalom és merészség szükséges – talán még pimaszság is. Ameddig tehát akadnak efféle magabiztosak és bátrak, azaz van kurázi, addig elvileg fórumnak is kellene lennie. Elvileg...; de az is előfordulhat, hogy egy unott hivatalnok ásitását elnyomva foszt meg bennünket a létezéshez szükséges pénztől. Mert hát kevesen olvassák a lapot, propaganda célokra aligha alkalmas... Ő nem gondol arra, hogy „nem sokaság, hanem „Lélek s szabad nép tesz csoda dolgokat”. Valószínűleg arról sem elmélkedett behatóan, hogy más kevesek mellett mi mondjuk a szókat, „miktől egyszer futó homokok, népek, házak Magyarországgá összeálltak”, s hogy az ő hivatala – ahol (így képzelem: forgósékében pajkosan incselkedik titkárnőjével) – a nemzeti eszme intézményesülése nélkül aligha létezne ebben a formájában. Ugyanakkor azt hiszem, ha a mindenkori unott és szellemtelen Hivatalnok nem létezne, a Hitel sem lett volna soha, hiszen éppen az ellene való lázadásból (is) született. Ez az én dialektikám.

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom – írta Arany János *Válasz Petőfinék* c. versében.

Nekem is zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom, mert az épület történelmi levegője kötelez. Itt született meg 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével Magyarország új fővárosa, Budapest. A Vigadó adott helyet Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, Dohnányi Ernő, Bartók Béla, vagy a külföldiek közül többek közt Brahms és Debussy játékanak is.

S zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom, mert a szívemhez közel álló két személyiségről, talán túlzás és nagyképűség nélkül mondhatom, két jó barátomról, Nagy Gáspárról és Szokolay Sándorról fogok beszélni.

A székely falvakból sokszor úgy engedték el a fiatalokat otthonról, hogy „aztán a híred nehogy hamarabb hazaérjen, mint te!” – Szokolay Sándort a híre megelőzte. Kislánként kórusműveit énekeltem¹, s hallottam a *Vérmászról*,² mellyel mint a dinamit, „ajtóstul-tokostul” robbant be a köztudatba.

Mikor 1973-ban a Zeneakadémián ellenpont-tanárom lett, kitüntetésnek éreztem, hogy hozzá járhatok. Óráin a Palestrina-stíluson, Bach invencióin és fúgaszerkesztő művészetére mellett Németh László, Illyés Gyula és Kodály Zoltán szellemét idézte közénk.

Egyszer a békés-tarhosi iskoláról³ kérdeztem, mely a zenepedagógia fellelegvára volt, s amit a kommunista önkényuralom egyik napról a másikra megszüntetett. A Tanár úr keserűséggel vegyes, szenvedélyes hangon mesélt életének legszebb élményéről, az éneklés, a muzsikálás emberformáló és közösségteremtő erejéről, s az első kompozícióiról. – Ettől kezdve úgy éreztem, megkülönböztetett szeretettel figyel rám. Még alig tanított egy hónapja, mikor elvitt a *Sámson*⁴ főpróbájára.⁵ Itt ismertem meg feleségét, Mayát⁶.

Akkoriban a főiskolai tanulmányok mellett az óbudai Árpád Gimnáziumban tanítottam. Egyszer⁷ a Tanár úr eljött egy kóruspróbámra. Utána hosszan beszélgettünk. A zseni ösztönösségével feltérképezte egyéniségemet – az idő igazolta megfigyeléseit. Barátsága megtiszteltetés és rendkívüli ajándék volt számomra. 21 éves voltam akkor.

Rendszeresen meghívott, ha valahol művét játszották. Minden újonnan megismert darabjából kihallottam személyiségének alapvonásait. Megragadott összetéveszthetetlenül egyéni gondolkodásmódja, Shakespeare-rel vetekedő drámai ereje, Arany János-i lírája, valamint hitet, erőt, alázatot és mennyei üzenetet sugárzó ötlet-

* Elhangzott a Pesti Vigadóban 2018. március 28-án a Magyar Művészeti Akadémia konferenciáján

gazdagsága. Feltűnt, hogy az emberi hang kifejező erejére milyen nagy hangsúlyt fektet. Vallotta az Isten adományozta tehetség és ösztönösség elsődleges szerepét, melyet a mesterségbeli hozzáértés, a tudatos „műves munka” csak kiegészít. Tőle tanultam, hogy a szép zene az örökkévalóság előlege.

Többször eljött az Ausztriában élő magyarok körébe.⁸ Előadást tartottam művészetéről⁹ Szabadkától Sopronig, Gráctól Budapestig. Egyik cikkem után faxot küldött: „Az Úr Isten tartsa meg és áldja meg tolladat, de pennádat tartó és vezető kezedet is. Vakító fényt gyűjtsen minden leírt és kimondott szavadért...”¹⁰

A zenei eseményeken kívül hol nálunk, hol náluk találkoztunk, s mindig csillogó szemmel, ragyogó mosollyal, sugárzó szeretettel ölelt át. Nevetve, csapongva váltott egyik témáról a másikra, s gyermeki csodálkozással vegyes bölcsességgel avatott be gondolataiba. Mesélt életéről, műveiről, a komponálásról, tervekről és vágyakról, a tehetségről és a felelősségről, közéleti témákról, a hitről, a nevelésről, bizalomról és erkölcsről, szerelemről, régi és kortárs zeneszerzőkről, írókról, költőkről. Egyenes, nyíltszívű és rendkívüli munkabírásu emberként a magyar népet, s az emberiséget szolgálta. Közösségi gondolkodásának, hazaszeretetének forrása keresztény lelkülete, segítőkészsége volt.

Az op. 340-es¹¹ *Pünkösdi kantátáját* nekem ajánlotta, melyet Oberschützenben,¹² majd Grácban,¹³ Bécsben¹⁴ és a Bartók Rádióban¹⁵ vezényeltem. Jóságát a 75. születésnapjára összeállított könyvvel köszöntem meg, melyben barátai, muzsikustársai köszöntötték. E könyvben jelent meg először *Csoóri Sándor: Alig maradtunk egyméhányan; Gyurkovics Tibor: Berzsenyi és Nagy Gáspár: A kincsről, ami van* c. verse.

Öröm a tőle kapott dedikált CD-ket, lemezeket, kottákat, leveleket és faxokat. Nagy Gáspárt az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem felsőöri konferenciáján ismertem meg 1989-ben. Vihart kavará verseit már olvastam a párizsi Irodalmi Újságban, így földbe gyökerezett a lábam, mikor egyszer csak előttem állt. Szó szót követett, hamarosan úgy éreztük, régi jó barátok vagyunk. Édesanyámat is nagyon szerette. Nem fogom elfelejteni 1989. május 4-ét, mikor sugárzó arccal szaladt felénk: „Éva néni, Évike! Tessék meghúzni a fületem, ma lettem 40 éves!”

Számtalanszor járt az ausztriai magyarok körében. Az értelmet és erkölcsöt ugyan-

csak próbára tevő „józan, helybenzábanfutós korban” segítette megőrizni a gerincességet az evidenciák kimondásával. Ébren tartotta az „ötvenhatosok és hatvannyolcasok / hetvenhatosok és nyolcvanegyesek / és főleg tömegesen egyesek” igazságát. Szigorúan elítélte a rendszerváltoztatás „mosolyelágzásait” is. Minden körülmények közt hű maradt elveihez. Költészetét hitelesítette kikezdetetlen jelleme.

Ha Pesten jártam, a Hitel szerkesztőségében gyakran találkoztunk. – Büszke volt arra, hogy Spányi Antal püspök úr meghívta a Katolikus Rádió szerkesztőségébe.¹⁶ – Együtt mentünk Pestről vonattal Szegedre, ahol Szokolayékkal együtt néztük-hallgattuk a *Vérnász* előadását¹⁷.

Útközben, és szinte minden együtt töltött időnkben politizáltunk. Rá igazán illettek Eötvös József szavai: kit nem hevít korának érzeménye, szakítsa ketté lantja húrjait!¹⁸ Ahogy mondta: bizony, nem lehet tudni Évikém, mit hoz a múlt! Elkésérítette az össznépi felejtés. Ahogy az *Öröknyár* versében is figyelmeztet, a főnévi igenevet nagybetűvel írva, s ezzel a mártírhálált halt miniszterelnökre utalva: „Nekünk nem szabad feledNI!”. Nem szabad feledni Nagy Imre 53-as kormányprogramját, mely emberibb életet ígért. Az 56-os egyetemistákat, s a Corvin-köz szent suhancait sem. A csodát, hogy Dávid ismét legyőzte Góliátot. A kíméletlen megtorlást, a hóhéridők brutális csöndjét. A balsorskereskedés számtalan változatát. Az elvtelen kompromisszumokat. A sokáig temetetlen, meggyalázott hősokeket, kiknek emléke maradt a legerősebb. A 68-as csehszlovákiai „testvéri segítségnyújtást”. S a kommunista kopó titkos jelentéseit sem. Az Új forrás és a Tiszatáj betiltását.¹⁹ Hogy rendőrök követték, mikor a 301-es parcellában kereste a sírt. S a nagy elégtételt, az ünnepélyes újrate-

metést. S Camus szavait, mely szerint a gyilkosokat nem szabad igazolnunk. Még közvetve sem. Sőt: „néven kell nevezNI” őket. Ezzel még adósa az utókor.

Utoljára a kórházból hívott fel, nem sokkal halála előtt. Fátyolos, gyenge hangon beszélt. Csak visszatekintve fogtam föl: búcsúzott. Belesajdul a szívem, hogy már nincs köztünk.

Temetésére²⁰ együtt mentünk Szokolay Sándorral. Míg gyászmiséjén a Szentleccét és az egyik könyörgést olvastam, átvillant bennem, hogy most zárul le a 18 éves barátságunk.²¹ Sírköavatására²² is Szokolayval mentem. S Vasváron is ott voltunk, mikor a művelődési központot róla nevezték el.²³

Öröm leveleit, emailjeit, dedikált könyveit. Okt. 23-i ünnepélyeink elképzelhetetlenek versei nélkül; s külön műsort is szenteltünk emlékének 2013-ban, melyre gráci rokonai is eljöttek.

Hogy mennyire múlik jövönk, azt csak az utóbbi egy-két évben látjuk igazán. Felzabálják a békebeli kannibálok. Manapság is „helyzet” van. Sőt: „fokozódik”. Ismervény kötődését a magyarsághoz és kereszténységhez, állásfoglalását borítékolhatjuk.

Most nézzük meg, hogyan nyilatkozott egymásról a két művész!

Szokolay a költészet büvkörében élte le egész életét. Kórusműveiben több mint harminc magyar költő versét zenésítette meg.

Nagy Gáspárral Balatonszárszón ismerkedett meg.²⁴ Szócs Gézáról írt versét idézte előadása befejezéséül: „gyanús vagyok, gyanús nagyon, hogy még nem ütöttek agyon!”²⁵ – A beszéd után odament hozzá Gáspár, és azt mondta: az *ilyen sorokat vétező költő*, íme, én vagyok!

A bécsi Bornemisza Társaság Huszárokelőpusztán tartotta konferenciáját.²⁶ A társaság titkáranak, Szépfalusi Istvánnak²⁷ javasoltam, hogy kettejüket hívjuk meg előadónak. Így is lett. A bakonyi vadászházban, ahol több napot töltöttünk, bőven volt mód egymás alaposabb megismerésére.²⁸ Egyetértettek abban, hogy a művészet nem szórakoztatásra, hanem elmélyítésre, vigasztalásra, felemelésre való. Szokolayt elbűvölte Gáspár sugárzó, tüneményes személyisége. Elragadtatva mondta: Gazsi egy igazi világitótorony! A hit, az erkölcs, a tartás, a jellem, az igényesség és a tiszta szellemiség világitótornya! – Verseit megismervén felfedezte, hogy a halk szavú költőben sziklákat megmozgató drámai erő feszül. Ízlelgette a különös szóösszetételeket és ezernyi asszociációja támadt. Elragadta a lendület, a lobbanó láng. Úgy érezte, hogy megtalálta a magyar Cocteau-t.²⁹ – Ha együtt voltak, mindig felhívtak telefonon. Egyikük a másikának adta a kagylót, nagyokat nevtünk, s éreztem, hogy kitűnően tudnak együtt dolgozni.

S hogy vélekedett a költő a szerzőtársról? Hallgassuk meg *A kincsről, ami van* című versét, melynek végén ez a mondat áll: írtam az Új Évezred első napjaiban. – Magyarul akkor, amikor az Operában bemutatták a Symphonia Ungarorumot.

A kincsről, ami van (részlet):

Hajnali szép dallamba zárt,
szívnyi szelencébe csukott,
föld mélyébe titkon rejtett,
oszthatatlan közös kincsünk. /.../

Árva dallam... lányka-hangon
s belénk költözik a lélek,
déli harang bongásával
szól a kórus: élek, élek!

Fűszál hegyéről a harmat
gyöngyét ajánlja az Égnek,
mekkora kincs mikor ének
üzenhet a Mindenségnek!

Ez a vers az I. része annak a Triptichonnak, melyet Gáspár a Szokolay 75. születésnapjára összeállított Emlékkönyvbe küldött. A kötettel kapcsolatban így írt emailjében:³⁰

„Sándortól tegnap megérkezett a NAGY KÖNYV. Köszönet Neked kedves Éva, aki ezt nem akármilyen buzgalommal megírtad, megszervezted, megszerkesztetted. EZ A SZERETET NAGY KÖNYVE: Hogy Maya és Te SÁNDORUNKAT ennyi jóemberrel körül tudta ölelni, igazi tett volt, emelintem kalapomat. Ilyesmire csak a gyengébbnek mondott nem képes!!!”

Mindkettejükre emlékezvén felelevenítem, hogy írtam egy cikket³¹ II. János Pál pápáról, s megkértem őket, hogy foglalják össze a róla alkotott gondolataikat. A szívből ökumenikus eszmeiségű, evangélikus vallású Szokolay Sándor így írt: „Korunk képernyő-függő tömegei a kisportolt izomzatú, hibátlan, ragyogó fogakkal szélesen mosolygó kolosszusok látványát kedvelik. A külső kétes értékű, és főleg mulandó esztétikája fontosabb lett, mint a lélek esztétikája. A hívó embernek, a spirituális lénynek azonban tudnia kell, hol van a prioritás, mi a lényeg.” – és Nagy Gáspár gondolata: „II. János Pál /.../ Istentől sugallt útmutatásai, az evangéliumi parancsok megélése s az erre való szüntelen buzdítás adhatja nekünk is a reményt: Isten nem hagyta magára népét.”

SZOKOLAY MŰVEI NAGY GÁSPÁR VERSEIRE

Három dalt komponált magyar költők verseire szoprán szólóra és zongorára, melynek a középső tétele, a *Hótalan a hegyek inge*³² Op. 258/b³³ „újmódi Betlehemes” Nagy Gáspár versére készült 1992-ben.

A nagy zenekarra, szoprán- és basszusszólóra, orgonára, vegyeskarra írt oratórium, a *Symphonia Ungarorum*³⁴ Op. 320.³⁵ a magyar keresztény államalapítás millenniuma alkalmával született, mely jó alkalom volt arra, hogy fölemeljék szavukat az emberiségre zúduló igénytelenség és az „országosan vezényelt amnézia”³⁶ ellen. A cím a Szent Gellért³⁷ püspök legendájának „malomáriájából”³⁸, az örlető asszony történetéből

származik. E nyugóponthoz nem találó, végigénekelte, freskószerű, átszellemült imádság Szent Istvánnak és Szent Gellértnek állít emléket. Balladákra emlékeztető képi utalásaiban benne van nemcsak a keresztény-magyar szellemiség, hanem az egykori szép pogányság is³⁹. Harmonikus rend uralkodik a többrétegű, bonyolult szerkezetben. A tizenkét különböző hosszúságú, változó szótagszámú versszakot Szokolay négy tételre bontotta: I. Úton (Passacaglia) II. Hitben (Canto di confessione) III. Háborúságban (Capriccio bellico) IV. Megmaradásban (Finale – Glorificazione). Az oratóriumot át-át szövik a múltba emlékeztető idézetek: az I. tételben a *Hajnallik, hajnallik...* kezdetű csángó népdal, a II.-ban a bencések jelszava, az *Ora et labora*, majd egy melizmatikus moldvai csángó népdal – *Könyörgőének Szent István királyhoz* – szólal meg a gyerekkaron. A III. tétel háborús tombolásában felsejlik a *Dies irae* motívuma. A IV. tétel elejére esik – Jászó Anna⁴⁰ elemzése szerint – a költemény arany metszés pontja, a megmaradás gondolata. – A versből kilépő zenei idézetek a Szent Istvánra utaló énekek. A *Vagyon az égen egy csillag* István napi köszöntő, majd a II. tétel végén: *Ó Szent István dicsértésél*. Katartikus élmény a gyerekkaron megszólaló XVII. századi dallamunk: a győzelmi énekké alakított *Magyarok éke, ország*

reménye. A zárótétel codája a *Veni Creator Spiritus*⁴¹ pünkösdi gregorián himnusz és az erre írt variációsorozat, melynek ünnepélyes ragyogásába belecsendül a szoprán szólón a szimfónia alap gondolata: *Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...*

A páratlan tételek a magyar nép hányattatott sorsáról szólnak, a párosak a hitet, a megmaradás reményét sugallják. A vegyeskar a drámai mozzanatokot jeleníti meg, a lírai csúcspontokon megszólaló gyermekkórus a reményt, a tisztaságot sugallja, a jövőbe vetett hitet képviseli.

Az oratóriumot át-átszövik Szokolay általános stílusjegyei. Népzeneinkből vett motívumok, pentaton fordulatok, egyházi népelemek, középkori gregorián himnuszok, a reneszánsz szövestészet, modális fordulatok, a barokk variációs és imitációs technika, a fugato, sőt a csatajelenetben tizenkétfokúság és énekbeszéd is – mindez stílári törés nélkül, tökéletes egységet alkotva. Ritmusvilágában jellegzetes az oszti-nátó, dallamaiban az előke, harmóniavilágában a mixtúra. Azonban bármilyen témát, zeneszerzői technikát, színt, motívumot használ fel, első pillanattól mint sajátját kezeli.

Az operaházi ősbemutató szívszorító, megható és lenyűgöző volt. Most, hogy a konferencia végén felcsendül, kívánom, hogy ismét „Támadjon hit / legyen áldás / visszhangozzék / a megváltás”!

A bemutató után Gáspártól kaptam levelet:⁴² „Drága Éva! Eljutott hozzám a Másokért Együtt⁴³ legújabb száma, s benne a Te gyönyörű, megindító írásod Sándor művéről. Köszönöm, köszönöm!!! /.../” Írja, hogy „szegény Arany foroghat a sírjában, hisz a Rendületlenül versét rosszul idéztük. /.../ Sándornak se szóltam, ő se vette észre, s így is énekelték, így van a kottában is”. – Az aláírás: „Gáspár = Gazsi, öreg poéta, libretto-író szegény legény”.

Szokolay a *Symphonia Ungarorum* után *Te Deum*⁴⁴-ot írt Op. 321. vegyeskarra⁴⁵. Alapja az ókeresztény himnusz, mely keretet és távlatot ad a középrésznek, a nép sorát sűrítő könyörgésnek. Ötvöződnek benne az archaikus és modern, a szakrális és profán elemek. A latin szöveg magyarra vált, melyet megerősít és felemel a záró „Úgy legyen! Amen!”

A *Szavak*⁴⁶ c. verset kétszer is feldolgozta. Az első Op. 328 vegyeskarra⁴⁷, a második, a Rapszódikus ének magyar módra, Óda a magyar nyelvhez alcímet viselő mű vegyeskarra, kamarazenekarra és orgonára készült Op. 370⁴⁸.

Az Op. 347 *Himnikus ének* női karra (vagy gyerekkarra) írt gregoriános hajlítgató motetta a *Diák-dal*⁴⁹ című versre készült. A kétszólamúság a sorzárásoknál három, majd az záróakkordnál négy szólamra bővül.

Ezt követte az *Október végi tiszta lángok*⁵⁰ Op. 361⁵¹c. dúsz hangszerelésű, szólisták nélküli oratorikus emlékezés. A közös munka kezdetén felhívott a két szerző telefonon Sopronból.⁵² Gáspár fölolvasta az egész verset. Ámultam a „szent suhancok” tetten, a drámai robbanás és a költői emlékezésen. – A mű 1848 és 1956 összefonódásának szép példája. A rövidített latin gyászmise szövegét követi hét tételben: mintegy tételpárként kezelve a Requiem és Kyrie, a Dies irae és a Libera me, a Sanctus és az Agnus Dei, és glorifikációnak, összefoglalásnak szánva a Lux aeterna.

No. 1: Requiem (Introductio). A zenekar nyitó ütemei „gondtalanságból” fokozatosan váltanak „a nem várt” történelmet író napok hangulatára, majd a Requiem a gyermekkoruson hangzik fel először.

No. 2: Kyrie (Oratio). E misztériumszerű tételben csak négy fafúvó (altfuvola, angolkürt, basszusklarinét és kontrafagott) mellett dallamjátászó ütőhangszerek sora, valamint hárfá, cseleszta és orgona társul a kettős karhoz.

No. 3: a Dies irae (Organum Hungarorum) zenéjének tematikája a Boldogasszony anyánk egyházi népének parafrázisa és a „harag napja” szakrális-profán ötvözete. Az eredeti ének, amely 4/4-es lüktetése helyett 3/4-ben, kegyetlenül felgyorsított, scherzószerű hajszolettségben jelenik meg, a kódában szöveggel szólal meg.

A No. 4: Libera me (Planctus) tétel újabb Petőfi-kifejezéssel is él: „Testükön nem fújó paripák vágattak át, tankok gyalázták őket holtan!”

A No. 5. tétel Sanctus szövegű koloratúrás parafrázisa utáni zenekari utójáték keserédes vértanúságot jelképez, mely a harcosoknak járó, ellenségnek is kijáró, de a valóságban elmaradt végtisztesség.

A No. 6. Agnus Dei (Lamentatio) tételben egyik legszebb pentaton népdal csendül föl: „Annyi bánat a szívemen, kétrét hajlott az egeken, ha még egyet hajlott volna, szívem kettéhasadt volna.” Bitonális kánonnal, adysan szólva a „magyar átok” fájdalomával, majd a latin Agnus Deivel szól a búcsú: „temetetlen megtört testük fölött a jövő lélekharangja kondult”.

No. 7: Lux aeterna (Glorificatio) himnikus summázás. Két fuga keretezi a tételt, melynek záró szakaszában a „csak a holtak igazára hallgass!” szavak Kodály Psalmusának főtémáján szólalnak meg.⁵³

Szokolay nem akarta, hogy a Libera me tétel „a pokolra szálljon”. Telefonon elmondta a költőnek, aki élete utolsó napjaiban is készségesen segített. Azonnal rögtönözte: „de a lelkük már a csillagokban, az ég oltárán örökre ott van”.

Gáspár pedig így írt:⁵⁴ „Szokolay /.../ jó múzsa volt ismét. Tehát valahogy meg kéne érnünk 2006 októberét”. – A munka vége felé már nagyon beteg volt, a bemutatót nem érte meg. Így Szokolay a művel nemcsak az 56-os forradalom mártírjait, hanem Gáspárt is elsiratta.

Az oratórium komponálási időszakában készült négy szólamú vegyeskarra és orgonára az Op. 382-es *A fény megérkezik*⁵⁵ c. korálfantáziája.

Terveztek még egy közös operát, mely Werner Bergengruen⁵⁶ novellájából készült volna, *Hálók* címmel. Gáspár ezt írta nekem email-jében⁵⁷: „Most már nincs mese, megyek Sopronba, hogy a végső simításokat elvégezzük a Neccen, ha már Sándor, merészen és lelkesülten bementa a rádióba is.”⁵⁸ Az operából csak a libretto készült el.

Vázlatokat írt a *Kit az álmokba beléfoztak*⁵⁹, a balladaszerű *Ne fonjatok nekem vesszőkosarat!*⁶⁰ és a többértelmű, fennkölt és profetikus, lélekemelő *Szabadítót mondani!*⁶¹ c. versre.

Gáspár halálhíre⁶² Szokolayt mélységesen felkavarta. A „brutális csönd” beköszönte-
kor írta négy szólamú vegyeskarrá a *Hálaének Nagy Gáspár utolsó verssoraira*⁶³ Op.
363 c. művét.

Gáspár halálának első évfordulójára készült a női kari *Gyászmise Nagy Gáspárért* Op.
368.⁶⁴ Már meglévő, és frissen komponált anyagok ötvözete a mű⁶⁵.

No.1. Requiem – női kar orgon kísérettel

No.2. Kyrie eleison – a Poulenc emlékére írt Deplorationból (Op. 50),
acappella

No.3. Dies irae – nőikar orgonakísérettel

No.4. Uram te nagy haragodban – Hatszólamú zsoltárkánon, módosított
kódával (2005) Op. 213/a.– Zsoltárok Könyve 6. 1.

No.5. Sanctus – a cappella

No.6. Ave Maria – A háromszólamú Op. 227-es női kari művet 1988 no-
vemberében írta.

No.7. Lux aeterna – ehhez a gyászmise után egy hónappal később írt orgo-
nakíséretet.

Engem meg még mindig a sírás fojtogat, ha kettejükre gondolok. Rettenetesen hiá-
nyoznak. De hálát adok a Teremtőnek azért, hogy ismerhettem, szerethettem Őket,
s továbbra is erőt meríthetek életművükből.

JEGYZETEK

- 1 A Lórántffy Zsuzsanna utcai Ének- és Zenei Általános Iskolában.
- 2 Federico García Lorca (*Fuente Vaqueros, 1898. VI. 5. – †Víznar /Granada/, 1936. VIII. 19.) drá-
mája nyomán. Bem.: Magyar Állami Operaház, 1964. X. 31. Kossuth-díj 1966.
- 3 Békés-Tarhosi Énekiskola (1946-1954), azaz a Gulyás György által alapított Országos Állami Ének
és Zenei Szakirányú Líceum és Tanítóképző Intézetet és a vele kapcsolatos Ének-zenei Gyakorló
Általános Iskola és Tanulóotthon összefoglaló intézmény. Ez volt az ország első zenei szakirányú
középszintű tanítóképző intézete (a líceumi érettségi lehetőségével) és az első ének- és zenei elemi
iskola, Kodály Zoltán zenepedagógiai módszerének első gyakorlati megvalósulása. 1954-ben egy
népművelési miniszteri rendelettel megszüntették.
- 4 A Sámson Szokolay Sándor kétfelvonásos, a Magyar Állami Operaházban 1973. X. 26-án bemu-
tatott, Németh László drámája nyomán írt harmadik operája.
- 5 1973. X. 25.
- 6 Dr. Weltler Magdolna bőrgyógyász.
- 7 1974. V. 23.
- 8 Grác, Bécs, Felsőőr, Felsőpulya, Huszárokölöpuszta, stb.
- 9 Szabadka, 2001. XI. 1.; Grác, 2003. V. 24.; Budapest, Bartók Rádió, 2004. I. 11.; Körmend, Színház,
2004. VI. 7.; Budapest, Fészek Klub, 2005. XII. 2.; Sopron, 2006. I. 15.; Budapest, Katolikus Rádió
2006. III. 31.; Szombathely, TIT, 2006. X. 13.
- 10 Fax Szokolay Sándortól Radics Évának. Sopron, 2001. IV. 3.
- 11 2012-ben a Szokolay új opusz-jegyzéket készített. Ezen a kottán még a régi számozás szerint op.
164. áll.
- 12 Oberschützen, Evangélikus templom, 2003. VI. 15.
- 13 Grác, Minoritensaal, Forum Hungaricum, 2003. XI. 16.

- 14 Bécs, Dorotheergasse, Evangélikus templom, Szokolay-Bartók est, 2005. VI.5.
- 15 Bartók Rádió, 2003. X. 26.
- 16 Nagy Gáspár email-je Radics Évának, 2004. II. 19. – Az MKR középhullámú adása épp Gáspár temetésének negyedik évfordulóján hallgatott el (2011. I. 16).
- 17 Szegedi Nemzeti Színház, 2001. XI. 17.
- 18 Eötvös József: Én is szeretném...(1846).
- 19 1986-ban jelentek meg a Görömbei András által rendszerváltónak nevezett versei: a tatabányai Új forrásban az Öröknyár: elmúltam 9 éves, a Tiszatájban pedig A Fiú naplójából. Kötetben: Múlik a jövőnk. 1989.
- 20 Nagytílaj, 2007.I. 16.
- 21 1989. V.-tól haláláig, 2007. I. 4-ig.
- 22 Nagytílaj, 2008.V.3.
- 23 Vasvár, 2009.IV.2.
- 24 Szárszói Értelmiségi Konferencia 1992. VI. 8-9.
- 25 az ÉG csöSZ,* (és fülembe súgja). 1985.In: Tékozlók imája (új versek) a Múlik a jövőnk-ből.
- 26 2000. V. 26-27-28.
- 27 MMag. Szépfalusi István(*Budapest, 1932. II. 21. – †Bécs, 2000. XII. 1.), evangélikus lelkész, egyetemi tanár, az ausztriai Magyar Lelkigondozó Szolgálat vezetője, a Bornemisza Péter Társaság alapító titkára.
- 28 Nagy Gáspár honlapja. Fotó: Huszárokelőpuszta, Radics Éva. Ld. <http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/kepek>.
- 29 Jean Cocteau (teljes nevén Jean Maurice Eugène Clément Cocteau) (*Maisons-Laffitte, 1889. VI. 5. – †Milly-la-Forêt, 1963. X. 11.) francia költő, író, festő, színész, zeneszerző és filmrendező.
- 30 Nagy Gáspár email-je Radics Évának, 2005.XII. 21.
- 31 Tartsd meg Isten, Szentatyánkat. In: Hírvivő – Katolikus hetilap, Szabadka. 2004. II. 8.-15.-22. – Átdolgozva: Búcsú II. János Pál pápától. Életünk, 2005. V. Szombathely.
- 32 In: Halántékdob. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1978.
- 33 In: Dalok magyar költők verseire szoprán szólóra és zongorára Op. 258. 1. Sütő András: Ne hagyjátok az éneket; 2. Nagy Gáspár Hóttalan a hegyek inge; 3. Páskándi Géza: Vers szemere szamaráról. Bem.: 1992. Faragó Laura és Körmeny Klára.
- 34 In: Kortárs, 44. évf. 05. szám. 1999. V. – Ezredváltó, sűrű évek (Száz vers 1998 márciusától – 2003 márciusáig). Bp., Széphalom Könyvműhely, 2003.
- 35 Bem.: 2000. I. 3. Magyar Állami Operaház, millenniumi nyitóhangverseny. A szoprán szólót Hamvas Szilvia, a basszust Rác István énekelte, közreműködött a Magyar Rádió Szimfónikus Zenekara, Énekkara, valamint Gyermekkkórusa (karigazgató Strausz Kálmán és Thész Gabriella). Vez.: Vásáry Tamás.
- 36 Nagy Gáspár kifejezése.
- 37 Szent Gellért (*Velence, 980.IV.23. – †Buda, 1046.IX.24.) velencei püspök, bencés szerzetes. Szent Imre herceg nevelője. A Vata vezette lázadó magyarok ölték meg a Kelen-hegy — a mai Gellért-hegy – Duna felőli sziklás oldalánál.
- 38 A legenda szerint: „Történt pedig egyszer, hogy /.../ az az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. Gellért püspök álmélkodaya szólt Valterhez: »Valter, hallod a magyarok szimfóniáját, hogyan hangzik? « Mindketten kacagtak azon az éneken.” – In: Érdy-kódex.
- 39 Vásáry Tamás (*Debrecen, 1933. VIII. 11. –), a mű bemutató karmestere után szabadon.
- 40 Jászó Anna: Nagy Gáspár: Symphonia Ungarorum. Szent István és Szent Gellért emlékezete. In: Magyartanítás, 2007. 2. sz. p. 22-25.
- 41 Korzenszky Richárd (*Csorna, 1941. XI. 27.–) tihanyi perjel javaslatára.
- 42 2000.II.17.
- 43 Másokért Együtt (Gemeinsam für andere). Az Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet lapja. 2000/2.
- 44 In: Koronatűz. Bp., Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek, 1975.

- 45 a „Hűség-896.-1956.-1996”-díj elnyerőinek: Tempfli J. – Hegedűs Lóránt, Pongrácz Gergely és vitte Lovag Erdős László honvéd ezredes tiszteletére: a Tillai Aurél vezette Pécsi Kamarakórus fennállásának 40. Évfordulójára kiemelkedő sikereik és példás Hűségük hálaadásaként! Bem.: Pécsi Székesegyház, vez.: Tillai Aurél.
- 46 In: Múlik a jövőnk (Válogatott és új versek). Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.
- 47 Nagy Imrénének és a csikvándi kórusnak.
- 48 Sátoraljaiújhely Város felkérésére – Kazinczy Ferenc Emlékére! a Magyar Nyelv Múzeumának felavatására Széphalmon 2008.IV. 23-án.
- 49 A vers a győri Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központ újraindulásának 10. évfordulója alkalmából, Németh Lőrinc Atya kérésére született. In: Hitvallás. A Győri Egyházmegye lapja. V. évf. 6. sz. 2004. VI. – A Csorba János vezette Női karnak – 2004-2005.
- 50 In: 1956 fénylő arcai (Versek Kiss Iván rajzaival). Bp., Püski Kiadó, 2006.
- 51 Bem.: Budapest, Művészetek Palotája, 2008. X. 10. Közreműködők: Nemzeti Énekkar (karig.: Antal Mátyás); a Magyar Rádió Gyermekkkórusa (karigazgató: Thész Gabriella); Nemzeti Filharmonikusok. Vez.: Kocsis Zoltán.
- 52 2004. XI.
- 53 Szokolay műismertetése alapján. In: Hollós Máté: Művek bontakozóban. Muzsika, 2008. okt.
- 54 Nagy Gáspár email-je Radics Évának 2005. III. 31.
- 55 Udvardi Erzsébet (*Baja, 1929. XII. 27. – †Keszthely, 2013. II. 4.) Kossuth- és Munkácsy Mihály-díjas magyar festő 80. születésnapjára. Tihanyi Apátság kórusa.
- 56 Bergengruen, Werner (*Riga, 1892. IX.16. – †Baden-Baden, 1964. IX. 4.) – Das Netz. Novelle 1956.
- 57 Nagy Gáspár email-je Radics Évának 2004.I. 14.
- 58 Utalás a Szokolay-éjszakára a Bartók Rádió Notturmo c. műsorára.
- 59 In: Koronatűz. Bp., Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek, 1975.
- 60 In: Koronatűz. ~.
- 61 In: Koronatűz. ~.
- 62 † Budapest, 2007. I. 4.
- 63 Nagy Gáspár legutolsó sorai, melyekre íróasztalán utóbb talált rá családja, megbékélésről, elnyert kegyelemről vallanak: „Szerethetett engem az Isten / mert teremtményének / engem is elfogadott; / sárból-agyagból apám s anyám álmaiból...” – ifj. Sapszon Ferenc vezette Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola Vegyeskarának. 2007.
- 64 2008. I. 3-án a budapesti Egyetemi templomban volt az emlékmise. A szentmisét bemutatta: Bíró László püspök és Jáki Teodóz Atya (a csángók apostola). Bem.: Solymári Szokolay Bálint Női kar, vez. Blazsek Andrea. Az Ave Maria tételt Mózes Krisztina vezényelte.
- 65 Blazsek Andrea szíves közlése alapján.

KOVÁCS ISTVÁN

A közhaszon robotosa

SPEIDL ZOLTÁN EMLÉKEZETE

Ami a tanévekre vonatkozó személyes emlékezetkultúrámot illeti: az általános iskolás társak tablója mosódott bele leginkább a múlt időbe. Legelősebben a gimnáziumi évek osztályképe maradt meg bennem – személyekre kinagyítva is. Az egyetemi évfolyamtársak egykettőre feledésbe merültek, azok kivételével, akikhez valamiféle munkakötelék vagy életünket meghatározó, mozgósításra képes elvbarátság fűzött. Csak utóbb, temetésekor s könyveit elolvasva tudatosodott bennem, hogy Speidl Zoltán is e virtuális baráti közösségemhez tartozott.

Az ELTE Bölcsészkarán történelemmel társított kis szakok képviselőit – arab, latin, lengyel, néprajz, spanyol, tibeti, török – egy tancsoportba osztották be. Harmadéves korunkban csatlakoztak hozzánk a levéltár- és muzeológia szakosok, akik rendszerint a magyart vagy az oroszot adták le, hogy irányváltott tárgyaikban elmélyülhessenek. A muzeológusnak készülõ Speidl Zoltán ritkán fordult meg tancsoportunkban, így én õt Szabad György reformkort tanulmányozó szemináriumán ismertem meg közelebbrõl. A közös példakép-tanár az egymás iránti bizalmat is fellobbantotta. Akkor, a hatvanas évek derekán nem sejtthettük, hogy tisztelt professzorunk (aki akkor még „csak” docens volt) óráin rendszerváltoztató közösség is formálódik.

Útjaink a diploma átvétele után negyedszázadra elváltak. 1993-ban Varsóban találkoztunk, ahová országgyûlési képviselõként egy parlamenti delegációval látogatott el. A nagykövetség kulturális tanácsosaként én kísértem, tolmácsoltam a társaságot, amelyben Zoltán kitûnt a csendességével. Alkalmunk nyílt hosszabban elbeszélgetni. Megtudhattam, hogy volt könyvtáros, segédmuzeológus és irattáros, de tudományos munkatársként a Hadtörténeti Intézetben is dolgozott. 1977-ben hátat fordított a fõvárosnak s vagy nyolc éven át Nyíregyházán a *Kelet-Magyarország* címû napilapnál újságíróként kereste a kenyerét. Hogy tudta kibírni? – gondoltam magamban. Eszembe jutott a hetvenes évek ismert, „renitens” költõje, Ratkó József, aki azzal az indokkal hárította el a Salgótarjánba invitálást, ahol a *Palócföld* szerkesztőségében ajánlottak neki állást, hogy távoztával – Kádár-korszak ide, Kádár-korszak oda – Szabolcs-Szatmár megyén teljesen eluralkodna a rákosizmus szelleme...

Amit nem tett meg Ratkó József, megcselekedte Speidl Zoltán, 1988-ban Salgótarjánba költözött, s bekapcsolódott a *Nógrád* címû napilap munkájába. A két történeti-földrajzi táj színterén folytatott küzdelmeit, élményeit a 2007-ben megjelent *Homoktemetõ* címû kötetben örökítette meg, amelynek alcíme: *Magyar múlt riportert szemmel (1945–1990)*. Ebben olvasható az anyai nagynénjének sorsát feltáró levelekbõl összeállított családi krónikája, amelynek 1945 márciusában Ausztriába szakadt házaspár-hõse egy évtizeden át hiába várja a hazatérési engedélyt. Elhamvadó

életük rendre füstbe ment tervét ugyanabban az egy mondatban jelzik: „Hazamenetelről egyelőre sajnós szó sem lehet...”

Oknyomozó újságíróként alapos történelmi felkészültséggel tárja fel a Recskre elhurcolt harmincnégy hatvani vasutas drámáját – *Hatvaniak Pokoljárása (1950–1953)*. Az Államvédelmi Hatóság által rendezett politikai színjáték egyik áldozata a Dachaut megjárta Gábori György volt, aki keserűen jegyezte meg: „Azokon az embertelenségeken, amit a második világháború előtt és alatt a német SS-alakulatok emberek millióin elkövettek, nincs mit menteni. Mégis, az én tapasztalatom szerint, ha az SS-ek munkára fogtak bennünket, közben nem kínoztak. Nem hiszem, hogy ezt emberségből cselekedték volna, inkább ökonomiai elvek miatt: termelő elemek voltunk, s tudták, miképp hasznosíthatnak minket a legjobban. Itt, a recski táborban semmiféle hasonló megfontolás nem érvényesült: csupán a gonoszság, elvetemültség, szadizmus és bosszú. Itt a ránk kiszabott munka nem a termelést szolgálta, hanem a kínzást.” A város hívóinek megfélemlítése és a jobbnak számító lakások birtokba vétele céljából is agyongyötört, majd ítélet nélkül elhurcolt vasutasok 1953-ban szabadultak a haláltábornak létrehozott recski lágérből, egy életre magukon viselve a „rendszer ellenségének” billogát.

A kommunizmus emléknepjén az iskolákban ajánlatos volna a Speidl Zoltán által összeállított *Mit beszélnek a faluban? Ibrány az ötvenes években* című dokumentumgyűjteményből felolvasni néhány rövidebb-hosszabb hivatalos hangulatjelentést, újságcikket azért, hogy mindazok képet nyerjenek a máig megszépíteni igyekezett diktatórikus rendszerről, akiknek fogalmuk sem lehet róla.

Mit beszélnek a faluban?

1952. március 8.

„Beszélnek a faluban, hogy országunkban nap mint nap győztesen folyik a szén-csata, és ennek dacára községünkbe már hónapok óta nem jött egy mázsa szén se...”

1952. március 29.

„Községünkben megtartott kisgyűlések alapján az a hangulat, hogy a község lakossága mélyen elítéli az amerikai gengszterek baktériumháborúját... A gazdák panaszkodnak, hogy a rossz, havas időjárás miatt nem tudják a tavaszi mezőgazdasági munkát végezni. Egyesek azt mondják, na lám, hiába csinálják a kommunisták a véstervet, kihagyták belőle az Istent.”

Megyei híryanag

1952. július 17.

„A napokban hozott ítéletet a megyei bíróság Nádasi János 28 holdas nyíregyházi kulák felett azért, mert szabotálta az aratást... Nemcsak az aratásban, de a begyűjtés munkájában is mesterkednek azon a kulákok, hogy mennyivel tudnának ártani. Dolgozó parasztjaink leplezzék le őket, tegyék ártalmatlanná, mert ezek ügynökei a Koreában baktériumot terjesztő amerikai gyilkosoknak.”

Mit beszélnek a faluban?

1952. október 4.

„Leginkább a békekölcsönjegyzés foglalkoztatja a lakosságot. Mindenki arról beszél, hogy nem nézik, hogy a burgonya csak 17 Ft., az adót nem tudják fizetni, nem-hogy még módunkban állana kölcsönadni.”

1952. november 15.

„A lakosságot a kenyérhiány foglalkoztatja. Az üzletekben igen sok esetben nincs kenyér, és napok eltelnek, míg egyesek kenyérhez jutnak.”

1953. december 6.

„Sok helyen nincsen már a hízóban lévő sertésnek takarmány. Levágni a tulajdo-nos nem tudja, mert kukoricabeadási kötelezettségének nem tett eleget.”

1953. január 3.

„Panasz van a kenyérellátás terén. Lesik a földműves-szövetkezet kenyérkihordó szekereit, hogy merre, melyik üzletbe viszi a kenyeret, és utána ezt az üzletet megro-hamozzák...”

Néplap

1953. jan. 11.

„Nagy István kenyérhalmozó ilki kulácot két és fél évi börtönre ítélte a bíróság... A sarokba szorított ordások minden kis rést megkeresnek, ahol a dolgozó népek ártani tudnak.”

Speidl Zoltán utána néz annak is, mi történt a Váci Mihály által az 1960-as évek elején „*Történelmi lecke*” címmel írt sorozat egyik riportjának hőisével, a kiemelkedően értelmes hetedikes kislánnyal, Simon Erzsébettel. Ő volt az, „aki 1962-ben megta-nított édesanyját írni és olvasni, akinek tanítási módszerét Váci megcsodálta, s aki hetedikes koráig Nyíregyházából csak a disznóvásárt látta, mert a város ide nagyon közel volt, és mégis nagyon messze.”

Kálmánházán egy szerény portán talál rá. „Nyílik az ajtó, érkezik Erzsike, akinek szép sorsot szánt Váci – számol be találkozásukról az újságíró-riporter. – Nézem Er-zsikét: alig múlhatott harminc, de koránál sokkal idősebbnek látszik. Rossz göncök vannak rajta, amilyeneket falun viselnek télen a nők, hogy legyen miben az udvarra kimenni, állatot etetni. Aztán okos szemén akad meg tekintetem. Újra nyílik az ajtó: négy gyerekéből három nyomakszik a kicsiny helységbe. Nagyanyjuk mellé sorakoz-nak, és hallgatnak. Fülsértő a csend.”

Simon Erzsébet reményei hamvukba hullottak. Lehangoló riportjának visszhang-jaként Speidl Zoltán levelet kapott Orosz Károlytól, aki a Szabolcs-Szatmár megyei Dombrádról származott, „s Vecsésen, Budapest torkán akadt fenn”. A levél jól érzé-kelteti a kolhozosítás eredményeként szétvert magyar paraszti közösség drámáját: „A lehetőségekkel élve, szegény ember gyermekeként szakmát, érettségít szereztünk a ,sötét Szabolcs-Szatmárban’. Szemünk előtt alig néhány év alatt átalakultak a rétközi, nyírségi, tiszaháti falvak, s velem együtt több százezren valamiféle centrifugális erő hatására szanaszét repültünk az ország minden szegletébe. Nem lepődtünk meg, ha a fővárosi-környéki üzemekben jeles érettségivel csak segédmunkát kaptunk. Dol-goztunk, mert ezt láttuk otthon a szüleinktől, mert így alakult az életünk, s kapa he-lyett fúrót, kalapácsot szorított tenyerünk. Kéteshírű munkásszállításokon a fal felé fordulva álmodunk.”

Az újságírást is szépirodalmi nyelvi igényességgel művelő s ehhez kapcsolódóan a klasszikus etikai előírásokat eskümód betartó Speidl Zoltánt mély empátiakészség jellemzi. Ezt a beleéző képességet minden bizonnyal az 1956. november 4-én a Messter utcai bérházukban átélt dráma égette belé. A házat átkutató szovjet különítményesek az ott talált két magyar kiskatonát, akik szabadságos papírral rendelkeztek, helyben agyonlőtték.

1990 tavaszán Speidl Zoltán mint az MDF jelöltje Salgótarján IV. választókerületében egyéni mandátumot nyert, s tagja lett az új, demokratikus országgyűlésnek. Munkájáról és az Országházban történekről heti rendszerességgel beszámolt a *Heti Magyarország*, (majd visszatérve eredeti nevéhez: a *Magyarország*) *Parlament*i folyósc című rovatában. Írásait a *Félkegyelmi állapot. Egy publicista naplója 1991–1999* című könyvében 2001-ben tette közzé. Ezt a részben riport-, részben naplókötetet – adalékainak hitelessége, híradásának „hétrekezsége”, közlésének rendszeressége révén – megbízható kordokumentumnak is tekinthetjük. Annál is inkább, mert országgyűlési küldöttként ugyanolyan magasra tette a lelkiismeretes alapossággal végzendő szakmai munka színvonalának mércéjét, mint egykori tanára, a négy éven át házelnök Szabad György. Nem véletlen, hogy *Időt álló feltételek* címmel ő írta a kötet bevezetőjét, amelyben tanítványa méltatásán kívül, az adott bonyolult politikai helyzetet is felvázolta: „Történészként és a politikai küzdelmeknek a salgótarjáni (IV.) kerületben képviselővé megválasztott szereplőjeként pontosan értette, hogy 1989–1990-ben nem alakult ki »forradalmi helyzet«, s hogy az átalakulás Antall József vezetete erőt nem töltötte el valamiféle »hurraoptimizmus«. Annál kevésbé, hiszen jól tudta, hogy Magyarország tényleges gazdasági-pénzügyi helyzete minden korábban feltételezetteknel rosszabbnak bizonyult, a tájékoztatlanságban tartott társadalom valóságismerete és politikai tudatszintje a kívánatostól messze elmaradt. Ugyanakkor – s nem kevésbé ezért is – a »rendszerváltással« kapcsolatos csodavárás, aminek túlfeszüléséért a tényleges megújulás ellenfelei sokszor kajánul és mindig igazságtalanul a jogállam megalapozásáért küzdő erőket vádolták, szükségképpen csalódottságba fordult át, mint a régió egészében átmenetileg. Felismerte azt is, hogy a mindennek ellensúlyozására törekvő Antall-kormány cselekvési lehetőségeit az előző kormányzat idején kibontakozó »spontán privatizáció« következményei, a parlamenti erőviszonyok (a kétharmados többség hiánya, az egyszerű túlsúly biztosításának nehézségei), továbbá – a »kárpoztás« és az »igazságtétel« kérdéskörében különösen – a kormányzat támogatóit is megosztó nézetkülönbségek erősen beszűkítették.” Speidl Zoltán Szabad Györggyel együtt vallotta: Nem a kormány, hanem az ország jövője a tét.

A kötet szerzője *A publicisztikai gyűjtemények értelméről* címmel írt „előszavában” így indokolja meg a Parlamentben történekről szóló írásainak kötetbe rendezését és kiadását – tudatosítva egyben a reformkorban életet nyert *közhaszon* fogalmát is: „Létezhet-e valami közhaszon abból, hogy az egyszer már közreadottakat újfent ki nyomtatjuk. Áltathatom-e magam azzal, hogy a történeke szemlélőjeként s egy ideig szerény hatású alakítójaként, érdeklődésre számot tarthat mindaz, amit láttam, hallottam, olvastam, gondoltam, s természetesen leírtam. A válaszhoz mindenkéltt tisztázni kell: mit értek közhaszon alatt? Talán annyit csupán, de ez meglehet nem

is oly kevés: egyszer majd valaki, aki a korszak történetét megírja, adalékként használhatja azt, amit a rendszerváltozásról papírra vettem. S talán akadnak majd olyanok is, akik végig figyelték a rendszerváltoztatás históriáját, s emlékezetfrissítőül alkalmazzák az ebben a könyvben is olvasottakat.”

E rendhagyó napló filmszerűen eleveníti meg a Parlamentben négy éven át történeteket. A már elfeledett nevek egyszeriben ismerősen csengenek, az emlékezetből kihullott szereplőknek, tetteknek, gesztusoknak ismét tanúi lehetünk. Ki emlékszik már arra, hogy az 1991-ben csaknem teljesen az ellenzék kezében lévő tömegtájékoztató, mint siratta Surányi Györgyöt, aki a Magyar Nemzeti Bank elnökeként aláírta a Demokratikus Chartát, s ezért „politika-semleges” állásából felmentették. És amikor az akkor még Fideszes Ungár Klára felszólalásában az üres padosorokat látva megjegyezte: „Csak az MDF Kukái vannak jelen.” És a mindig perzselő szenvedéllyel felszólaló Gadó György, aki mindenkiben antiszemitát látott... olykor párttársaiban is. Olvashatunk arról, hogy Demszky Gábor miként simogatja az expo zászlaját, s később aztán arról is, hogy az SZDSZ az MSZP-vel együtt majd hogyan játssza át a világhiállítást Torontónak. És Hankiss Elemér... És Gombár Csaba... Van, aki még e nevekre (és tetteikre) emlékezik? Akiknek az ellenzék javára elfogult kormányellenes közszolgálati magatartása miatti leváltását Göncz Árpád köztársasági elnök addig húzta-halogatta, ameddig csak lehetett. Álljon itt néhány mondat az MTV 1993 januárjáig tartó gazdálkodásáról összeállított jelentésből: „Az MTV az 1993 januárjáig működő vezetőség irányítása alatt idegen kézbe került. 1990 óta rossz szerződésekből olyan hálót vont maga köré, amely az MTV-t, mint nemzeti közszolgálati televíziót kiszolgáltató helyzetbe hozta. A TV 1 teljes reklámidejét 10 évre adták el, szokatlanul magas, 20–25 százalék részesedésért. A bevételek a reklámidő felett rendelkező céghez kerülnek. A TV 1 szombat esti főműsoridejét tengerentúl filmek vetítésére kötötték le.”

A nagyvilágban akkoriban is szép számmal keringtek Magyarország, a magyar nép rossz híret keltő ellenzéki nyilatkozatok, bár összehasonlíthatatlanul kevesebb, mint manapság. Ráadásul a kezdet-kezdetén még zavarba tudták hozni a nyilatkozattevőt. Tamás Gáspár Miklós például égre-földre esküdözött, hogy beperli a *Los Angeles Times*-t, azért, mert egy vele készített riportban azt adta a szájába, hogy Magyarországon antiszemitizmus van. Igaz, azóta se lehet tudni, hogy volt-e per, s ha volt, milyen eredménnyel zárult... Ki emlékszik már Valencsik Ferencre, a Létminimum Alatt Élők Társasága elnökére, aki aláírásokat gyűjtött az országgyűlés feloszlása céljából? Amikor pedig megkérdezték tőle, mit tesz, ha terve sikerül, azt válaszolta: „Igazából azt tudom, mit nem szeretnék: azt, ami van!” Mintha a mai ellenzékiek szájából is ez sissetne, „a Valencsik-program” felerősített visszhangjaként. De ő legalább őszinte volt, nem palástolta tevékenységének személyes motiváltságát: „Szabadúszó vagyok. Mindig azzal foglalkozom, amiben pénzt látok.” Legyünk igazságosak: a mai ellenzék viselkedésének tükrében a koalíciós pártok és az ellenzék közötti diskurzus hangneme 1990 és 1994 között többnyire udvarias és szinte mindvégig szalonképes volt.

Speidl Zoltán egy ideig értetlenül áll Csurka István előtt, aki Antall Józsefet perzselő gyűlöletével mindenáron kormányt akart buktatni, mit sem törődve azzal, hogy

ezzel azonnal a szocialistákat és a szabaddemokratákat segíti hatalomba. Megjegyzése szerint: „Ha Csurka és csapata jelentősen megerősödne, az ellenzéki pártok legszebb álmát valósítaná meg: szükségszerűen szakadás következne be az MDF-ben. Antall nem vállalná a további kormányzást.” A koalícióból kihátrálni akaró Csurka a koalícióból kihátrált Torgyán Józseffel szükségszerűen egymásra találhatott.

Bölcsészkarai ismeretségük nyomán Speidl Zoltán, akit a rendszerváltozás küszöbén nem tévesztett meg az SZDSZ harsány antikommunista retorikája, bizonyára nem csodálkozott Pető Iván magabiztosságán, aki pártja képviselőjeként 1993 februárjában, tizenöt hónappal a választások előtt tizenöt pontban írta elő a kormánynak, hogy „készítsék elő az ügyeket a kormányváltásra, ne hozzanak olyan döntéseket, melyek valójában a politikai kampány döntései, ám a társadalom szempontjából hátrányosak lehetnek.” Ez nem más, mint felszólítás a dicstelen fegyverletételre. Speidl Zoltánt ez fölényeskedő arrogancia még inkább munkára sarkallta, energiával töltötte fel: Antall József ebben az időben kérte, hogy legyen főszerkesztője a *Heti Magyarországnak*.

A Magyar Demokrata Fórum Antall József 1993. december 12-én bekövetkezett halála után is tette a dolgát. Igaz, talán a baljós jelek szaporodása ellenére sem akarta elhinni, hogy a kormányra valóban kamikaze-sors vár, ahogy ezt a miniszterelnök 1990-ben megjósolta.

Speidl Zoltán is tette a dolgát, miután a „parlamenti folyosótól” búcsút vett. Tette, amíg tehetett. 1995-ben az MSZP – a jobboldali sajtó tervbe vett felszámolása jegyében – döntött a *Magyarország* ellehetetlenítéséről. Ennek leplezett módja a megvásárlás volt. Az ügyletet az Exclusive Kft. bonyolította. Eleve úgy vette meg a lapot, hogy azt továbbadja az IBUSZ-hoz tartozó Eastern Bridge Kft.-nek, amely aztán fizetés és végkielégítés nélkül az egész szerkesztőséget elbocsájtotta. Ez az eljárás az újságíró-társadalomban – pártállástól függetlenül – nagy felháborodást keltett, merthogy ilyesmire addig még nem volt példa. Az együttérzés azonban nem jelentett konkrét segítséget Speidl Zoltánnak, aki másodmagával munkaügyi pert indított a Társaság ellen. A bíróság 2 millió forintot ítélt meg neki. Az összeget azonban a bírósági végrehajtó nem tudta behajtani, mert a bejegyzett Magyar utcai címen az Eastern Bridge Kft. mint olyan, nem létezett.

Publikálási lehetőséget állástalansága idején sokáig csak az *Új Magyarország* biztosított Speidl Zoltánnak – honorárium nélkül. 1997-ben Katona Tamás I. kerületi polgármester felkérésére a Budavári Önkormányzat kéthetente megjelenő lapjának, a *Várnegyednek* lett a főszerkesztője. Ugyanebben az évben került docensként a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészkarának Kommunikáció és Médiatudományi Intézetébe. Szívéhez legközelebb a tanítás állt. 1997-től szinte haláláig oktatott. Hogy hallgatói tisztelték, oktatói munkáját értékelték, azt a temetésén megjelent egykori diákok nagy száma is bizonyítja.

Halála előtti életszakaszának egy része sajátos módon kötődött gyermekkorom, ifjúságom színteréhez. Betegként az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézetben, az egykori Fodor Szanatóriumban feküdt, talán az V-ös vagy a VI-os pavilonban. Az ötvenes években anyámmal együtt a gyógyszerraktárrá átalakított közeli kórházi templom sekrestyéjében laktunk. Így az összetorlódott időben csak lélegzetvétel választott el bennünket.